

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

79303

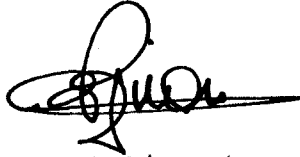
YILDIZ SARAYI HAREM YAPILARI
KADIN EFENDİLER DAİRESİ

Mimar Elvan DEMİREL

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Nadide SEÇKİN

Doç. Dr. CAN BINAN

Doç. Dr. NADİDE SEÇKİN

Doç. Dr. İKNUR AKTÜRK

İSTANBUL, 1998

79303

ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
1. OSMANLI SARAY YAPILARININ TARİHÇESİ	3
2. YILDIZ SARAYI	32
2.1. Tarihi	32
2.2. Genel Yerleşim Düzeni	38
2.2.1. Birun	51
2.2.2. Enderun	60
2.2.3. Dış bahçe ve Köşkler	72
3. OSMANLI SARAYI'NDA HAREM OLGUSU, SARAY DÜZENİNDEKİ İŞLEVSEL KONUMU VE DİĞER BİRİMLERLE İLİŞKİSİ	75
3.1. Osmanlı Sarayı'nda Haremin Oluşumu	75
3.1.1. Harem-i Hümayun	91
3.1.2. Harem	91
4. YILDIZ SARAYI HAREM YAPILARI VE KADINEFENDİLER DAİRESİ	96
4.1. Tarihi	99
4.2. Tasarım Özellikleri	100
4.2.1. Plan özellikleri	100
4.2.2. Cephe özellikleri	101
4.2.3. Bezeme özellikleri	104
4.3. Yapısal Özellikler	107
4.4. Mimari Elemanlar	108
4.4.1. Kapılar	108
4.4.2. Pencereleler	109
4.4.3. Döşeme kaplamaları	110
4.4.4. Merdivenler	111
4.5. Bozulmalar	111

4.5.1. Planda.....	111
4.5.2. Cephede.....	113
4.5.3. Taşıyıcı sistemde	115
4.5.4. Mimari elemanlarda.....	116
5. RESTORASYON ÖNERİLERİ ve PROJELER.....	136
5.1. Restorasyon Önerileri	136
6. SONUÇ.....	150
KAYNAKLAR	152
ÖZGEÇMİŞ	156

ÖNSÖZ

Beşiktaş- Ortaköy arasında koruluk bir arazi olan Yıldız Bölgesi, tarih boyunca Boğaziçi'nin yoğun ilgi gören alanlarından biri olmuş, Kanuni Sultan Süleyman döneminden başlayarak padişahlar tarafından köşk ve kasırlarla donatılmıştır. Sultan II. Abdülhamid döneminde, bu yapılaşma giderek artmış ve nihayet büyük bir saray kompleksi haline gelmiştir.

Zamana yayılmış bir süreç içinde oluşan Yıldız Sarayı, Osmanlı saray mimarlığının 19. yüzyılda oluşan özelliklerinin dışında kalmış, klasik saray anlayışına bir geri dönüş oluşturarak Topkapı Sarayı'ndakini anımsatan bir yerleşme ve yapım modeliyle ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yapı ölçeğinde 19. yüzyıl sonu genel estetik anlayışına paralel bir üslup görülmektedir.

Osmanlı padişahlarının yaşamı ve saray haremî her dönemde merak uyandıran ancak gizli kalmış bir konu olmuştur. Osmanlı Sarayı'nda kadının yeri ve görevi zaman içinde değişmiş bu da saray örgütlenmesinde önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bugüne kadar hakkında çok az araştırma yapılan bu konu ile ilgili mevcut kaynaklardan derlenen bilgilerin sunulması ve Yıldız Sarayı Harem bölümünde yer alan Kadınefendiler Dairesi'nin tüm özellikleri ile incelenmesi amacı ile gerçekleştirilen bu çalışmada araştırmalarımı yöneten ve yönlendiren danışman hocam Doç. Dr. Nadide Seçkin'e, bana yapı içinde sağladığı çalışma kolaylıkları için Yıldız Sarayı yönetimine ve çalışanlarına ve beni maddi manevi her yönden destekleyen aileme sonsuz teşekkürler ederim.

Elvan DEMİREL
Ekim 1998

ÖZET

Altı bölümden oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde konunun amacı, kapsamı ve yöntemi tanıtılmıştır.

Birinci bölümde, Osmanlı saray mimarisinin gelişimi mevcut kaynaklardan yararlanılarak özetlenmektedir. Tanımı ve kuruluş amacı ile birlikte saray mimarlığının tarihsel gelişimi kısaca anlatılmakta, Osmanlı dönemine ait saray yapıları özellikleriyle birlikte çeşitli örneklerle tanıtılmaktadır.

İkinci bölümde, Yıldız Sarayı kompleksi bir bütün olarak ele alınarak tarihi ve genel yerleşim düzeni açısından incelenmektedir. Bu inceleme, arazi kullanımı, bahçe düzeni ve topografik özelliklerin genel yerleşime etkileri konularını da içermektedir. Genel yerleşim düzeninde ise sarayın çeşitli bölümleri ve bu bölümleri oluşturan yapılar tek tek ele alınmaktadır.

Üçüncü bölümde, Osmanlı saraylarında harem olgusu, haremın saray düzenindeki işlevsel konumu ve diğer birimlerle ilişkisi, mimari ve sosyolojik açılardan incelenmekte; padişah haremi de denilen Harem-i Hümayun ile saray kadınlarının yaşadıkları mekanları içeren harem yapı grupları ele alınmaktadır.

Dördüncü bölümde, Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi, tarihsel gelişim süreci içinde irdelenmekte, hazırlanan rölöveler yardımı ile yapının mevcut durumu, bozulmaları, yapım sistemi, taşıyıcı sistemi, mimari tanımlaması ve işlevi, plan düzeni ve özellikleri, cephe düzeni, mimari elemanları ve bezeme özellikleri anlatılmaktadır. Bölümün sonunda, Kadınefendiler Dairesi'ndeki işlevsel, strüktürel ve malzemeye yönelik bozulmalar belirlenerek, bunların nedenleri üzerinde durulmaktadır.

Beşinci bölümde, yapının restorasyonuna yönelik bir proje önerisi hazırlanarak koruma ve restorasyon önerileri sunulmaktadır.

Çalışma, ulaşılan sonuçların saptandığı altıncı bölümle sonlanmaktadır.

ABSTRACT

In the introduction part of our study which consists of six chapters, the aim, content and method of the subject is introduced.

In the first chapter of the study, the development of Ottoman Palaces is being examined. by using the currently available sources. While the historical progress of Ottoman Palaces is being explained in brief with its definition and establishment reasons, the palaces which belongs the period of Ottoman Empire are observed with various examples.

In the second chapter of the study, The Yıldız Palace is considered as a complex in total space and is examined from the point of its history and general order of its plan. This research is being done from the point of usage area in the titles of garden planning and the effects of topographic characteristics to general settlement. In the subject of general order of settlement, various parts of the Palace and buildings which form the parts are studied separately.

In the third chapter of our study, while definition of Ottoman Harem is observed from the point of harem's functional location in Palace living, its relations with other units architectural and social view ; the Harem of Sultan (Harem-i Hümayun) and group of harem buildings where the women in palace live, are being explained.

In the fourth chapter, The Master Ladies Suits in Yıldız Palace is studied in process of historical development and the current condition of the buildings, ruins, system of construction, their structures, architectural definitions and functions, characteristics of plans, façade orders etc. are also explained. As the final part of this chapter, functional, structural, material ruins of Master Ladies Suits are determined and reasons which causes the ruins are explained.

In the fifth chapter, restoration project is prepared to determine the interventions for the ruins which appeared in building and various protection and conservation suggestions are given..

The study is concluded in the sixth chapter which the results are explained.

GİRİŞ

Osmanlı saray yapıları içinde en son örneği oluşturan, Yıldız Sarayı'nın, mimari oluşumunun yanısıra, toplumsal tarihimiz açısından da önemli bir yeri bulunmaktadır. Saray düzeninde klasik Osmanlı saray yerleşim özelliklerine dönüş gözlense de, yapı ölçeğine inildiğinde dönemin estetik anlayışına paralel bir üslup hissedilmektedir. Toplumsal tarihimiz açısından ise Sultan II. Abdülhamid ile neredeyse özdeşleştirebileceğimiz bu saray, bu Padişah'ın 32 yıl süren saltanatı boyunca kullandığı özel bir konut niteliğine bürünmüştür.

Beşiktaş - Ortaköy arasında koruluk bir arazi olan Yıldız ve yöresi, Kanuni Sultan Süleyman döneminden başlayarak padişahlar tarafından yoğun ilgi gören bir mesire alanı olmuştur. 19. Yüzyılda ise bölgede çeşitli yapılaşmalar başlamış ve nihayet Sultan II. Abdülhamid döneminde son derece genişleyerek büyük bir saray kompleksine dönüşmüştür.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı Saray yapılarının gelişimini inceleyerek, Yıldız Sarayı'nı bu tarihsel süreç içinde değerlendirmek, Osmanlı Sarayları'nda harem oluşumunu ve işlevsel konumunu belirlemek ve Yıldız Sarayı Harem Yapılarından Kadınefendiler Dairesi'nin bugüne kadar incelenmemiş olan plan, cephe ve yapım özelliklerini ortaya koymak, yapı üzerindeki bozulmaları tespit ederek restorasyon önerileri sunmak biçiminde özetlenebilir.

Bu amaçla yola çıkılarak, Bursa Sarayı ile başlayıp Edirne eski ve yeni saraylarıyla süren, Topkapı Sarayı ile klasik yapısına ulaşan ve 19. yüzyılla birlikte değişerek Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi sarayları gibi önceden planlanmış batı tarzında yapılar olarak karşımıza çıkan Osmanlı Sarayları'nın kısa tarihçesi, mevcut kitap, resim ve gravürlerin yardımıyla anlatılmıştır.

İkinci bölümde Yıldız Sarayı ele alınmış, birçok kaynak taranarak yapının tarihi incelenmiştir. Uzun bir zaman dilimi içinde gerçekleşmiş olan bu sarayın yerleşim şeması anlatılmaya çalışılarak, arazi kullanımı, bahçe düzeni, topografik özellikler ve sarayı oluşturan yapılar tek tek ele alınmıştır. Daha sonra Osmanlı Sarayları'nda harem'in

tarihçesi mimari ve sosyolojik açılardan anlatılmış, Topkapı ve Dolmabahçe sarayları esas alınarak harem yapıları tanıtılmaya çalışılmıştır.

Harem kurumunun tanımlandığı bu bölümün ardından, çalışmanın asıl konusu olan Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi'nin plan, cephe ve süsleme özellikleri hazırlanan rölöveler yardımı ile anlatılmıştır. Yapıda kullanılan malzeme özellikleri, mevcut özgün değerler ve bozulmalar değerlendirilerek, mekanlar ve yapı üzerinde uygulanması gereken restorasyon önerileri belirtilmiştir.

Yıldız Sarayı Harem yapıları ve Kadınefendiler Dairesi hakkındaki tarihsel araştırmaları yönlendirecek mevcut yazılı ve görsel malzeme sınırlı olduğundan, bu bölümdeki çalışmalarda kişisel tespitler ön planda olmuştur.

1. OSMANLI SARAY YAPILARININ TARİHÇESİ

Osmanlı Beyliğinin Fatih Sultan Mehmet (1451-1481) döneminden itibaren bir imparatorluk haline gelmesiyle merkeziyetçi yönetim ve yerleşik düzen devlet anlayışı benimsenmiştir. İmparatorluğun erken yıllarından yıkılışına kadar geçen zaman içinde Osmanlı İmparatorluğunun tarzını, gücünü ve ihtişamını sergileyen saray yapıları çeşitli nedenlerden dolayı dönemin üslubu doğrultusunda değişerek bazen yeni tarzları benimsemiş bazen de eskiye dönüşü yansıtmıştır.

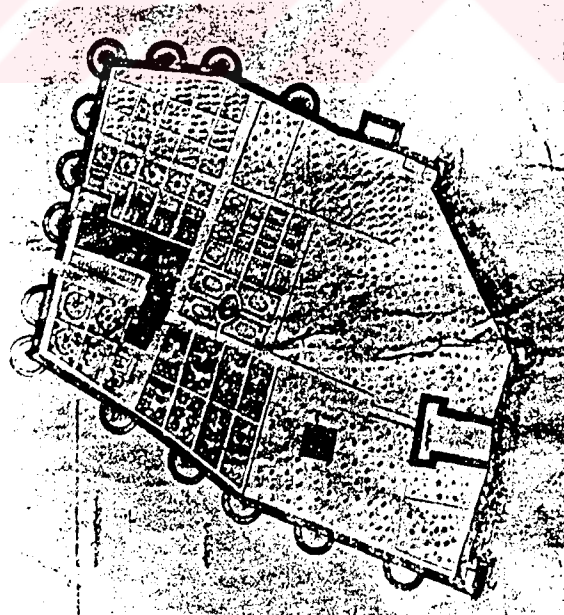
Merkez olarak seçilen şehirlerin değişmesi, devletin büyümesinin getirdiği devlet idaresindeki gereksinimler, sosyal ve kültürel yaşantıdaki değişimler, imparatorluğun ekonomik yapısı, padişah ailesinin harcama yetkileri, padişahların kişisel zevkleri ve imparatorluğun dışa açılmasının getirdiği kültür alışverişleri Osmanlı saray yapılarının mimari biçimlenmesinde rol oynamıştır.

Siyasal açıdan bağımsız ancak ekonomik açıdan zayıf Beylikler dönemine ait saray yapılarının hiç bir örneği günümüze gelmemiştir. Fakat aynı döneme ait pek anıtsal nitelik taşımayan birkaç sivil yapı bize ışık tutmaktadır. Eldeki kısıtlı verilerden Beylikler döneminde, saray yapılarının da konutsal özelliklere sahip olduğu varsayılmaktadır (Ayverdi, 1966).

Beylikler döneminde, ilk yerleşim merkezlerinin değişimi zamanın politik ve askeri durumu ile paralellik taşımaktadır. Anadolu Selçukluları 1243 tarihinde Moğollarla yaptıkları Köse Dağı Savaşını kaybettikten sonra zayıflamaya başlamışlardır. Moğolların 1290 yılından sonra Anadolu'dan çekilmesini takiben 1299 yılında Osman Bey, bağımsızlığını ilan ederek kendi adını verdiği Osmanlı Devletini Söğüt-Domaniç bölgesinde ilan etmiştir. Osman Bey, Bizans ile savaşarak Karahisar, Yerhisar ve Birecik yerleşim yerlerini almış ve 1299 ile 1300 yılları arasında Birecik'i Osmanlı Devletinin ilk merkezi yapmıştır. Birecik'te ki devlet sarayı hakkında günümüze ne yazık ki hiç bir bilgi ulaşmamıştır (Ayverdi, 1966).

Osman Bey (1299-1326) Köprü Hisar'ı fethetme uğraşları esnasında kendisine bir merkez aramıştır. Yenişehir'i 1300 yılında ele geçirmesinden sonra burada yaptırılan saray Osmanlı dönemine ait bilinen ilk saray örneğidir (Ayverdi, 1966). Büyük boyutlu ve konut niteliğinde bir yapı kompleksi olan bu saraydan günümüze sadece hamam kalıntıları kalmıştır. Bu sayede sarayın yeri tesbit edilebilmektedir (Sözen, 1990).

Bursa'nın fethi konusunda çelişkili tarihler bulunmaktadır. Fakat kaynakların birleştiği nokta Bursa'nın Osman Bey döneminde alındığıdır. Osman Bey'in ölümünden sonra oğlu Orhan Bey (1326-1360) Bursa'yı merkez ilan etmiştir. Osmanlı Devletinin ilk büyük sarayı Bursa'da Hisariçi mevkiinde Sultan Murad Hüdavendigâr (1360-1389) tarafından yaptırılmıştır. Saray zaman içinde duyulan ihtiyaçlar doğrultusunda yapılan ek binalar ile genişlemiştir. Saray korunma amaçlı büyük duvarlarla çevrilmiş ve kulelerle de donatılmıştır (Şehsuvaroğlu, T.T.O.K. Belleteni, 1957). Fatih Sultan Mehmed (1451-1481) zamanında, Saray'a divanhaneler eklenmiş ve hademe koğuşları için içkale dışına taşılmıştır. Ayrıca 1671 yılında bir hasoda, bir hamam, altı adet ahır ile genel bir onarıma gidilerek hassa saraçları odası yapılmıştır. Bursa Sarayı'nın tasarım özellikleri hakkında pek kaynak bulunmamaktadır. Buna rağmen sarayın genel yerleşim planını çıkarmak mümkündür (Ayverdi, 1966).

Şekil 1.1. Bursa Sarayı-İç Kale Planı, 1278 tarihli Bursa haritasından (Ayverdi, 1966)

Ancak yüzyıllar sonra burayı gören Charles Trexier, Bursa Sarayı hakkında yazdığı yazıda; mesken kısmının tek binadan ve diğer binaların bahçe içinde dağılmış köşklerden oluştuğunu belirtmektedir. Bu da bize daha sonraki yıllarda yaptırılan Osmanlı saray yapı komplekslerini hatırlatmaktadır. 19. yüzyılda Bursa'yı ziyaret eden Hammer, izlenimlerinde biri Sultan Murad Hüdavendigâr'a diğeri Fatih Sultan Mehmed'e ait iki saray kalıntısı bulmuş ve dört adet muhafız kulesi tesbit etmiştir. Sarayın son kalıntıları da deprem ve yeni binalar için yapılan yıkımlar esnasında yıkılmış ve ilk Osmanlı mimari devrine ait anıtsal nitelikteki yapıtlar yok olup gitmiştir (Şehsuvaroğlu, T.T.O.K. Belleteni, 1957).

1361 yılına doğru Osmanlı idaresine geçen Edirne, yeni başkent ilan edilmiştir. Aslen Bizans şehri olan Edirne, kısa bir süre içinde Osmanlı şehri özelliklerini yansıtmaya başlamıştır. Bu gelişme ile birlikte şehrin sınırları surların ötesine taşmıştır (İslam Ans., C.10: 431-433).

Edirne'nin fethinden dört yıl sonra Sultan Murad Hüdavendigâr şehrin bir kilometre kuzey doğusunda bulunan Selimiye Camii'nin bulunduğu tepenin civarında, hem kuzeye hem de batıya hakim bir yere Saray-ı Atik'in yapılmasını emretmiştir. 1368'de tamamlanan bu saray Edirne'de inşa edilen ilk saraydır (Dr. Rıfat Osman, 1957).

Edirne'ye yaklaşık üç yüz yıl kadar sonra uğrayan Evliya Çelebi bu sarayı gördüğünü ve Sarayın Musa Çelebi tarafından surlarla çevrildiğini bildirmektedir. Aynı kaynakta Kanuni Sultan Süleyman'ın da (1520-1566) bu sarayı tamir ettirdiği ve acemi oğlanlarının kullanıma verdiği bildirilmektedir. Bu eski saraydan günümüze sadece Selimiye Camii'nin üst tarafında bulunan çifte hamam harabesi dışında hiç bir kalıntı gelmemiştir. (Dr. Rıfat Osman, 1957).

Edirne'de yaptırılan ikinci saray, ilk olarak Sultan II. Murad (1420-1451) tarafından, 1450 yılında Tunca Irmağının iki kolu arasında kalan bir ada üzerine kurulmuştur. Şehrin dışında tek bir kasır olarak yaptırılan bu Saray, Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılan ilavelerle bir saray kompleksi halini almış ve Saray-ı Cedid-i Amire olarak anılmaya başlanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman ise bir köprü ile Hadaik-i Hassa adı verilen bahçeyi

saraya bağlamış ve bu köprünün üzerine sarayın su arkalarını inşa ettirmiştir. Ayrıca Terazî ve Adalet Kasrı ve 1538-1539 yıllarında yapılmış görkemli divanhane bu döneme aittir. Hasbahçenin kuzeyinde yer alan Mumuk Kasrı ise Sultan II. Selim (1566-1574) dönemine aittir. Önünde bayram törenlerinin yapıldığı Alay Köşkü ise Sultan I. Ahmed (1603-1617) dönemine rastlar. Aynı dönemde ahşap köprü bir kagir köprü ile yenilenmiştir. Alay Köşkünün yukarısındaki Bayırbağ Köşkü, Sultan II. Osman dönemine (1618-1622) aittir (İslam Ans., C.10: 431-433).

Bu Sarayın en gözde dönemi, Sultan IV. Mehmed (1648-1687) yıllarına rastlar. Bu dönemde çeşitli restorasyonlar ve yeni eklemeler yaptırılmıştır. Eldeki veriler bu dönemde; Arz Odası'nın, Kum Kasrı'nın ve Kasr-ı Padişahi'nin onarılmış olduğunu ve Yıldız ve Çömlek Kasrı'nın inşa edildiğini göstermektedir (İslam Ans., C.10: 431-433).

Şekil 1.2. Edirne Yeni Sarayı, Journales d'Galland, 1672-73 (Seçkin, 1990).

Sultan II. Ahmed (1691-1695), bu Saray'ın harem dairesine beş yeni oda ve hazineden oluşan yeni bir bölüm ekletmiştir. Sultan II. Mustafa (1695-1703) babası Sultan IV. Mehmed (1648-1687) tarafından yaptırılan daireyi genişletmiş ve Valide Sultan Dairesi'ne havuzlu bir divanhane ekletmiştir.

Şekil 1.3. Edirne’de Yeni Saray’ın Yerleşim Planı (Eldem, 1985)

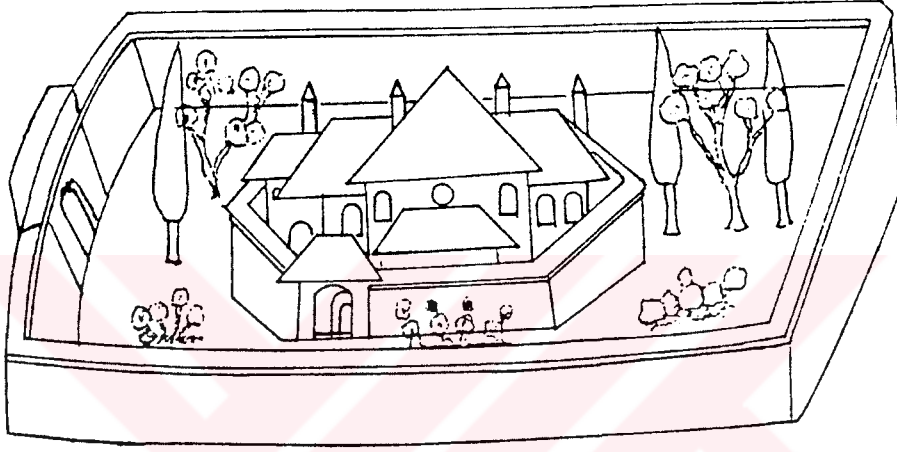
Sultan III. Ahmed zamanında (1703-1730) bu padişahın Edirne'ye yeteri kadar önem vermemesi yüzünden ihmal edilmeye başlanan saray, 1752 ve 1753 yıllarındaki depremlerle tahrip olmuştur (İslam Ans., C.10: 431-433). Edirne Sarayı'nda, 1768-1769 yıllarında son olarak Sultan III. Mustafa (1757-1774) kalmıştır. 1805-1806 yıllarından itibaren Osmanlı-Rus Harbi nedeniyle Osmanlılar tarafından askeri amaçlı kullanılan saray, 1829 yılında Rusların işgaline uğramış, harap bölümleri ve ağaçlıkları kesilerek yakılmıştır. Daha sonra Edirne şehri ve sarayı onarılmak istenildiyse de bu mümkün olmamıştır. Saray kalıntıları yeni kamu binalarının yapımı için kullanılmıştır. (Dr. Rıfat Osman, 1957).

Bugün Sarayıçi olarak adlandırılan bölgede yer alan Edirne Sarayı, Topkapı Sarayı'na benzer bir düzen içindeydi. Topkapı Sarayı'ndan daha geniş bir alana yayılan Saray'da Kanuni Sultan Süleyman dönemine (1520-1566) kadar 119 oda, 21 divanhane, 22 hamam, 13 mescid, 16 büyük kapı, 13 koğuş, 4 kiler, 5 matbah ve 14 kasır bulunmaktaydı (Aslanapa, 1963). Bu saraydan günümüzde pek bir şey kalmamış; kalanlardan sadece Adalet Kulesi onarılmıştır. Cihannüma Kasrı ve Matbah-ı Amire ise harabe olarak günümüze kadar gelmiştir.

Fatih Sultan Mehmed'in 1453 yılında İstanbul'u Osmanlı topraklarına katmasından sonra, Osmanlı Devletinin merkezi Edirne'den İstanbul'a taşınmıştır. Osmanlı Devletinin İmparatorluğa geçişiyle birlikte devlet idaresinde belirgin yapısal farklılıklar oluşmuştur. Bu değişim her ne kadar mimari tasarımları etkilese de, Osmanlı Saraylarının klasik özelliklerinin korunduğu gözlenmektedir. Bu özellikler genel olarak, kentin merkezinden uzak olma, savunma amaçlı inşa edilen surlarla çevrili bulunma ve bağımsız konut tarzında konak tipi yapılar veya yapı topluluklarından oluşma, olarak özetlenebilir (Sözen, 1990).

İstanbul'un fethinden sonra, Fatih Sultan Mehmed, asıl şehire ve Haliç'e uzak olan, Bizans Devrinde I. Theodosius'un Tauri Forumu'ndaki bir manastırın bulunduğu ve bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin yer aldığı alana bir saray yapılmasını emretmiştir. 1455 yılında kısmen tamamlandığı bilinen sarayın inşası 1458'e kadar devam etmiştir.

Eski Saray'ın (Saray-ı Atik) mimari özellikleri konusunda pek bilgi bulunmamakla birlikte, sarayın o günkü toplumsal yapıyı ve padişahın yeni konumunu simgeleyen öğeleri taşıdığı tahmin edilmektedir. 15. ve 16. yüzyıllara ait iki adet minyatürde görüldüğü üzere Saray, içiçe iki duvarla çevrilmiş olup harem dairesi, padişah ve içoğlanlar için yapılmış kasır ve köşkler, idari yapılar ve av sahaları gibi mekanlardan oluşmaktadır (İstanbul Ans., C.3: 204).

Şekil 1.4. İstanbul, Eski Saray, Matrakçı, 1537. Adı geçen eserden yararlanılarak çizilmiştir (Seçkin, 1990)

1474-1481 tarihleri arasında Fatih Sultan Mehmed döneminde, Saray'da hizmet veren Giovanni Maria Angiolello, bu dönemde saray bahçesinde burgulu süslemeleri olan Roma tarzı bir anıtsal sütunun varlığından bahsetmektedir. Ayrıca sarayı çevreleyen duvarların 1600 m'den uzun olduğunu ve dört adet kapısının bulunduğunu bildirmektedir. 1505-1515 yılları arasında sarayda bir içoğlan olarak yaşayan Giovantonio Menavino ise bu eski saraya ait 25 adet binanın varlığından söz eder. Evliya Çelebi ise surların 12000 arşın kare olduğundan, surların üzerinde kule bulunmayışından ve çevresindeki sokaklarda çeşitli saray, köşk ve konakların bulunduğundan bahseder. 18. yüzyılda da İnciciyan Sarayın sekiz köşeli olduğunu, dört adet kapısının bulunduğunu ve bunlardan sadece Mercan Çarşısı'na bakan kapının açık tutulduğunu ve bu kapının bostancılar tarafından korunduğunu söyler (İstanbul Ans., C.3: 204).

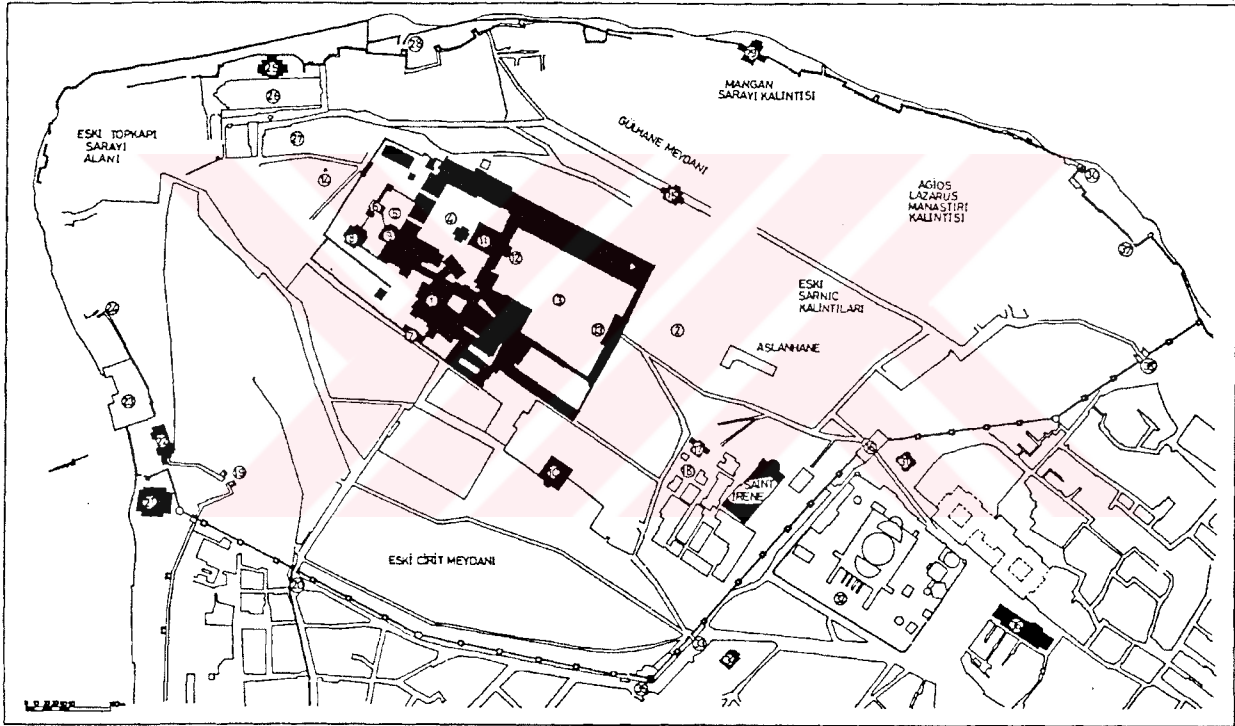
Şekil 1.5. İstanbul. Eski Saray, Ahşap Baskı - G.A. Vavassore, 1572. Adı geçen eserden yararlanılarak çizilmiştir (Seçkin, 1990)

Eski Saray'ın inşasının bitiminden hemen sonra yapılmaya başlanan Yeni Saray'da Harem Dairesi olmadığından, Padişah Yeni Saray'da içoğlanları ile yaşamaktaydı. Kanuni Sultan Süleyman'ın eşi Hürrem Sultan'ın sürekli Padişahın yanında olmak istemesi üzerine Harem Topkapı Sarayı'na 16 yüzyılda nakledilmiştir. Eski Saray'da, harem mevcutken padişahlar burayı sürekli ziyaret ederek ziyafet ve eğlenceler düzenlerlerdi. Ayrıca vefat eden padişahların kızlarının düğün törenleri de bu sarayda yapılırdı. 1550 ve 1715 yıllarında iki kere yanan bu saray tekrar inşa edilmiştir. 1826 yılında Yeniçeri Ocağının kaldırılmasıyla Eski saray Bab-i Seraskeriye'ye devredilmiş ve saraydaki kadınlar Topkapı ve Eyüp Çifte Saraylar'a gönderilmiştir. (İstanbul Ans., C.3: 205).

Fatih Sultan Mehmed, her ne kadar Eski Saray'ı şehir dışında yaptırmış ise de yeni yerleşimler hep bu çevrede olmuş ve Saray şehrin ortasında kalmıştır. Şehrin içinde oturmayı yanlış bulan Sultan, 1465-1478 yılları arasında o zamanlar zeytinlik bir tepe olan Marmara ve Boğaziçi'ne hakim bir bölgeye yeni bir saray yaptırmıştır (And, 1969). Başka bir kaynağa göre ise; artık bir imparatorluk olan Osmanlı Devletinin devlet işleri ve idaresine, Eski Saray'ın artık cevap verememesi üzerine yeni bir sarayın yapılmasına gerek

duyulmuştur (Sözen, 1990). Bir başka görüş de, Fatih Sultan Mehmed'in günümüzde Sarayburnu olarak adlandırılan bölgeye bazı köşkler yaptırdığı ve 1474-1479 yılları arasında bu bölgeyi yeniden şekillendirerek Edirne Sarayının mimari yapısını esas alan ve benzer öğeleri taşıyan bir saray inşa ettirdiğidir (Aslanapa, 1993).

Saray-ı Cedid-i Amire adı verilen bu saray, Osmanlı Saray yapım geleneklerine uyularak 1400 metre civarında, yirmi beşi dört köşe, ikisi sekiz köşe ve biri dokuz köşe olan yirmi sekiz kuleli bir surla çevrilmiştir. Sur-u Sultani adı verilen bu surlar Marmara ve Haliç sahillerindeki eski Bizans surlarına bağlanmıştır (İslam Ans., C.5:1214).

1. Topkapı Sarayı, 2. Birinci Avlu, 3. İkinci Avlu, 4. Üçüncü Avlu, 5. Lala Bahçesi, 6. Sofa Köşkü, 7. III. Osman Köşkü, 8. Bağdat Köşkü, 9. Revan Köşkü, 10. Çinili Köşk, 11. Arzodası, 12. Babüssaade, 13. Babüselam, 14. Gotlar Sütunu, 15. Gülhane Kasrı, 16. Bab-ı Hümayun, 17. Darphane Köşkü, 18. Yeni Darphane, 19. Yalı Köşkü Kapısı, 20. Demir Kapı, 21. Yalı Köşkü, 22. Sepetçiler Kasrı, 23. Eski Kayıkhaneler, 24. Vükela Kapısı, 25. Şevkiye Köşkü, 26. Hasbahçe, 27. Hasahır, 28. Odun Kapısı, 29. İncili Köşk, 30. Ahırkapı Feneri, 31. III. Ahmed Çeşmesi, 32. Ayasofya, 33. Soğukçeşme Kapısı, 34. Zeynep Sultan Camii, 35. Alay Köşkü, 36. Haseki Hamamı, 37. Balıkthane Kapısı, 38. Otluk Kapısı.

Şekil 1.6. Topkapı Sarayının vaziyet planı – Eldem-Akozan (İstanbul Ansiklopedisi, 1994)

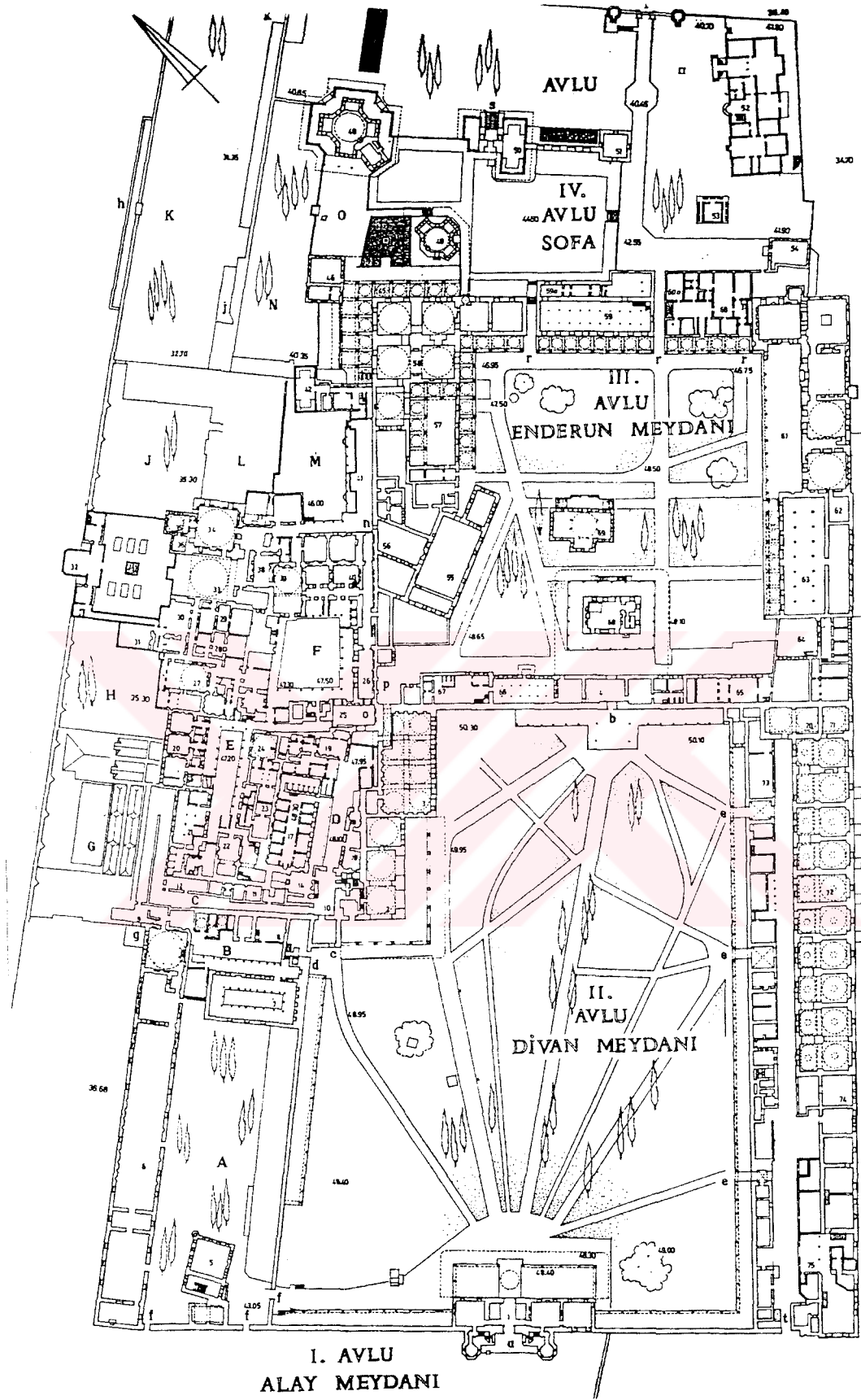
Osmanlı tarihinin büyük bir dönemine şahitlik etmiş olan bu Saray, bize Osmanlı mimarisi ve sosyal yaşamıyla ilgili değerli bilgiler vermektedir. 20. yüzyılın başına kadar saray ile ilgili pek bilimsel çalışma yapılmamıştır. Harem bölümü hakkında edinilen bilgiler ise bazı yabancı gezginlerin kaleme aldıkları seyahat notlarından öteye gitmemiştir. Haremin ilk rölövesi 1909 yılında C. Gurlitt tarafından yapılmıştır. Bilimsel çalışmaların gecikmesi saraydaki onarımların kronolojik gelişmesinin ortaya çıkarılmasını engellemiştir (İstanbul Ans., C.7: 284).

Topkapı Sarayı, genel anlamda dış dünyadan bağımsız bir kent görünümünde olup, yerleşim prensibi, Edirne Sarayı mimarisindeki gibi, birbirini takip eden ve hiyerarşik bir niteliğe sahip avlulardan oluşmaktadır. İşlevsel açıdan Enderun ve Birun olmak üzere iki ana bölümden oluşmaktadır. Bu iki bölümün dışında, geniş bahçeler ve surlarla çevrili bir dış avlu mevcuttur.

Topkapı Sarayı'nın surlarındaki koltuk kapısı adı verilen küçük kapılarının dışında üçü deniz tarafında olmak üzere altı adet kapısı vardır. Bab-ı Hümayun; yani İmparatorluk Kapısı, Bab-üs Selam; şimdiki müzenin girişi ve Bab-üs Saade; Sultan'ın bayram ve diğer özel günlerde misafirlerini kabul ettiği kapı, kara kapılarını oluşturmaktadır.

Beş ayrı bölümden oluşan sarayın ilk kısmı asıl Resmi Sarayın dışında kalan, saray ile kent arasındaki tampon bölgeyi oluşturan Dış Bahçe'dir. Bu bölüme Bab-ı Hümayun Kapısından girilmekte olup, burada savaş hazırlıklarının yapılmasının yanı sıra halkın dilekçelerini verdikleri binalar, hasbahçeler, saray hastanesi, darphane, saray görevlilerine ayrılmış çeşitli boyutlarda kasır ve köşkler, ayrıca Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı Çinili Köşk yer almaktaydı (Erkins, 1959).

İkinci Avlu'nun giriş kapısı ise çift kuleli Bab-üs Selam Kapısı olup, bu avluya açılan tek kapıdır. Bu kapıdan sadece padişah atı ile geçebilirdi. İkinci Avlu, 22 dönümlük bir alana sahip olup, burada Kubbe Altı, Adalet Kasrı, Hazine ve Saray Ahırları bulunurdu. Ayrıca bayram törenleri burada yapılırdı

Şekil 1.7. Topkapı Sarayı vaziyet planı (Eldem, 1982)

Üçüncü Avlu'ya giriş ise Bab-üs Saade Kapısı ile sağlanmaktadır. Törenlerde bu kapının altına padişahın tahtı kurulurdu. Bu avluda, giriş kapısını bekleyen Akağaların koğuşları, padişahı koruyan askerlerin koğuşları, Fatih Köşkü, Enderun Mektebi, İç Hazine, Akağalar Camii, Kuşhane, Arz Odası ve Saray Kütüphanesi bulunurdu. Ayrıca, 16. yüzyılda İstanbul'a getirilen mukaddes emanetlerin yerleştirildiği Has Oda ile padişahın özel dairelerini içeren Harem-i Hümayun'da bu kısımda yer almaktadır (Anhegger, 1989).

Adına Lala veya Lale Bahçesi denilen Dördüncü Avlu ise Bağdat Köşkü'nü, Hekimbaşı Odası'nı, Mecidiye Kasrı'nı, Revan Köşkü'nü ve Sofa Köşkü'nü içermektedir. Bu avluya Üçüncü Avlu'dan iki geçit ile geçilirdi (Anhegger, 1989).

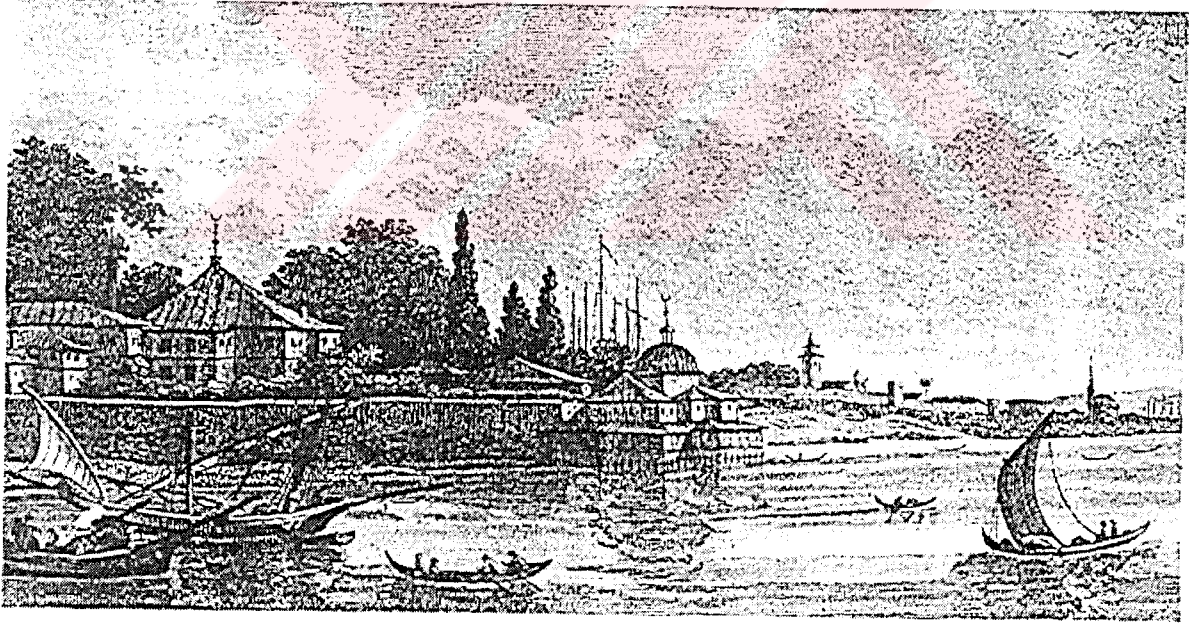
Sofa Camii ve Mecidiye Kasrı'nın bulunduğu ve daha alçak olan kısımdan ise Sarayın Beşinci Avlu'suna geçilmekteydi. Bu bölümde Karakol, İncirlik, Büyük Havuz, ve Fil Bahçesi bulunurdu (İstanbul Ans.,C.7:287).

İstanbul'un bir deniz kıyısı kenti olma özelliği, mimari açıdan belirtilmesi gereken çok önemli bir nokta olup, tasarımları ilk anda etkileyen temel öğelerden birisidir. Miri anlayışın egemen olduğu bir toprak sistemine sahip Osmanlı Devleti de, özellikle saray yapılarında bu özelliği göz önünde tutmuş, 15.yüzyıldan başlayarak devletin yönetildiği hemen bütün saray yapıları deniz kenarında yer almıştır. Osmanlı döneminde İstanbul'da yapılan üçüncü saray olan Kavak Sarayı (Üsküdar Sarayı), günümüz semtlerinden Harem ile Salacak arasında bulunmakta olup, Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk yıllarında inşa edilmiştir. Sultan II. Selim (1566-1574) ve Sultan III. Murad (1574-1595) dönemlerinde Mimar Sinan tarafından bu saraya birer köşk ve 3 adet hamam ilave edildiği bilinmektedir. Ayrıca eldeki diğer kaynaklardan anlaşıldığına göre Sultan I. Ahmed (1603-1617) döneminde saraya bir mescid eklenmiştir. Sultan IV. Murad (1623-1640) devrinde yapılan onarım ve ek binalar sayesinde saray padişahların daha uzun süre konaklayabilecekleri bir yer haline gelmiştir (İstanbul Ans., C.4: 494).

Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) hükümdarlığı sırasında hazırlanan onarım keşif defterinde bahsedilen saray yapıları; Boğaz'a nazır Mehmed Paşa Kasrı ve diğer bağımsız kasırlar, harem kısmında bulunan hasoda, büyük şadırvan, bir divanhane, camekanlı bir

hamam, Revan Köşkü, bülbül kasrı, Sultan Ahmed Odası, valide sultana ait bir kış odası ve kaşili oda, dehlizli bir soba odası, denize bakan bir çinili şahnişin odası, efendilere, horendelere ve darüssaade ağasına ait çeşitli odalar, kafesli bir köşk, havuz ve bahçe kenarında bir hasoda olarak belirtilmektedir. Bu rapordan sarayın yerleşim planı tam olarak anlaşılamamakla birlikte yapıların sayıları ve işlevleri göz önünde bulundurulduğunda tam teşkilatlı Osmanlı Saray düzenine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Fransa Elçisi Choiseul Gufier'in hazırlattığı ve 1782-1822 tarihleri arasında yayınlanan albümden, Kavak Sarayı içerisindeki yapıların diğer Osmanlı saraylarındaki gibi ayırık, tek ya da iki katlı olduğu görülmektedir. Sarayın kuzeyinde bulunan ve Revan Köşkü olduğu tahmin edilen yapı, Topkapı Sarayı'ndaki benzerinden büyük ölçekli olup, sekizgen bir plan üzerinde dört kanat ve bir arka binadan oluşmaktaydı. Ayrıca Mimar Jean-Baptist Lepere'in kurşunkalem çalışmalarından (1796-1798), Osmanlı mimarisinde ikinci bir örneği bilinmeyen bir bina görülmektedir. Bu binanın özelliği, içinin aydınlatılması için 8 adet küçük çatı kulesine sahip olmasıdır (İstanbul Ans., C.4: 495).

Şekil 1.8. Kavak Sarayı; C. Gouffier, Voyage pittoresque de la Grèce, c. II, Paris, 1822 (Cengiz Kahraman Arşivi)

Kavak Sarayı, 18. yy'da Sultanların Avrupa yakasındaki saraylara daha çok önem vermesi nedeniyle, ihmal edilmeye başlanmış ve Sultan III. Selim'in (1789-1807) izni ile 1794

yılında yıktırılarak buraya bostancı kışlası yaptırılmıştır. Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesinden sonra yıktırılan bu kışlanın yerine ise 1825-1828 yılları arasında günümüze kadar gelen Selimiye Kışlası ve çevre binaları yaptırılmıştır (İstanbul Ans., C.4: 495).

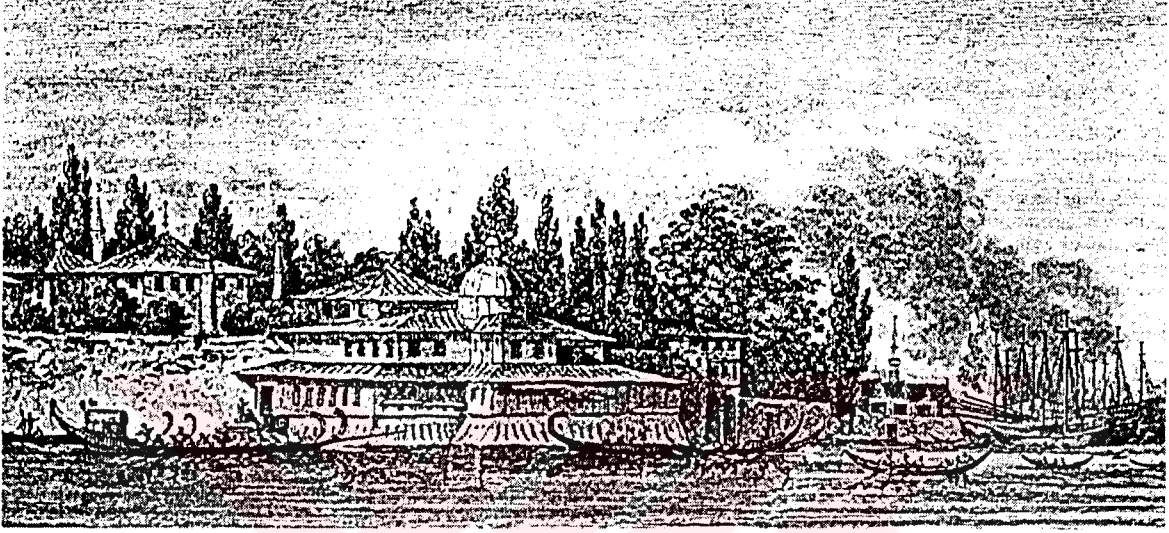
Fatih Sultan Mehmed döneminden başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışına kadar başkent görevini üstlenen İstanbul, her dönemde padişahlar tarafından günü birlik gezilerde kullanılmak için yapılmış köşkler ile donatılmıştır. Geçen süre içerisinde çeşitli padişahlar tarafından yapılan eklemelerle büyüyen ve bir yapılar topluluğuna dönüşen bu tür örneklerden birisi de "Aynalıkavak Sarayı"dır. 18.yy'da girilen batılılaşma hareketlerinin, tutucu çevrelerden tepki alması sonucu tahttan indirilip öldürülen III.Selim'in (1789-1807) büyük bir olasılıkla müzik çalışmaları da yaptığı bu saraydan günümüze bir tek köşkten başka bir yapı ulaşamamıştır.(Sözen, 1990).

Tersane Sarayı olarak da anılan Aynalıkavak Sarayı, Osmanlıların İstanbul'da yaptıkları dördüncü saraydır. İmparatorluk tersanesinin bugünkü Kasımpaşa mevkiinde kuruluşu Yavuz Sultan Selim zamanına dayanmaktadır. Bu dönemde, "Tersane Bahçesi" olarak adlandırılan Haliç kıyısından Kasımpaşa sırtlarına kadar uzanan koruluk "Hasbahçe" olarak anılırdı. Bu koruluktaki ilk yapının kim tarafından ve ne zaman yaptırıldığı bilinmemektedir. Eldeki ilk veriler Sultan I. Ahmed'in, 1613 yılında Kaptan-ı Derya Halil Paşa'ya bu koruluğa bir kasır yapılmasını emrettiği ve Şubat 1614'de ise burayı ziyaret ettiğidir. Ayrıca Sultan I. Ahmed bu kasrın yanına bir çiçek bahçesinin yapılmasını da emretmiştir (Koçu, Türkiyemiz, 1971).

1677 yılında bu kasrın yandığı ve Sultan IV. Mehmed tarafından 1679 yılında tekrar yaptırıldığı eldeki diğer arşiv bilgilerinden anlaşılmaktadır. Sultan III. Ahmed ve Sultan III. Selim devirlerinde de tamamen yenilendiği ve saraya çeşitli eklerin yapıldığı bilinmektedir (İstanbul Ans., C.1: 115).

Sarayın ilk yapımından 1647 yılına kadar geçen dönemde, haremın ön cephesi bir duvar ile kapalı olup, bu tarihte duvar yıkılarak Saray'ın önü Haliç'e doğru tamamen açılmıştır. Harem bölümü, tüm Saray'ın yaklaşık yarısına yakın büyüklükte bir alanı kaplamaktaydı. Saray iki katlı olup çatısı ahşap ve üstü kiremit kaplıydı. Deniz kenarındaki Namazgah

Kasrı olarak bilinen yapı ise kubbeli ve kurşun örtülü büyük bir köşktü. Sarayın yapısı Topkapı Sarayı'na andıran karışık ve içiçe girmiş bir plana sahipti. Enderun ile Harem bölümünü büyük bir kapısı olan bir taş duvar ayırmaktaydı. Padişahın, Sarayı ziyaretlerinde devlet erkanını kabul ettiği "Divanhane Kasrı" Enderundaki en büyük köşktü (Koçu, Türkiyemiz, 1971).

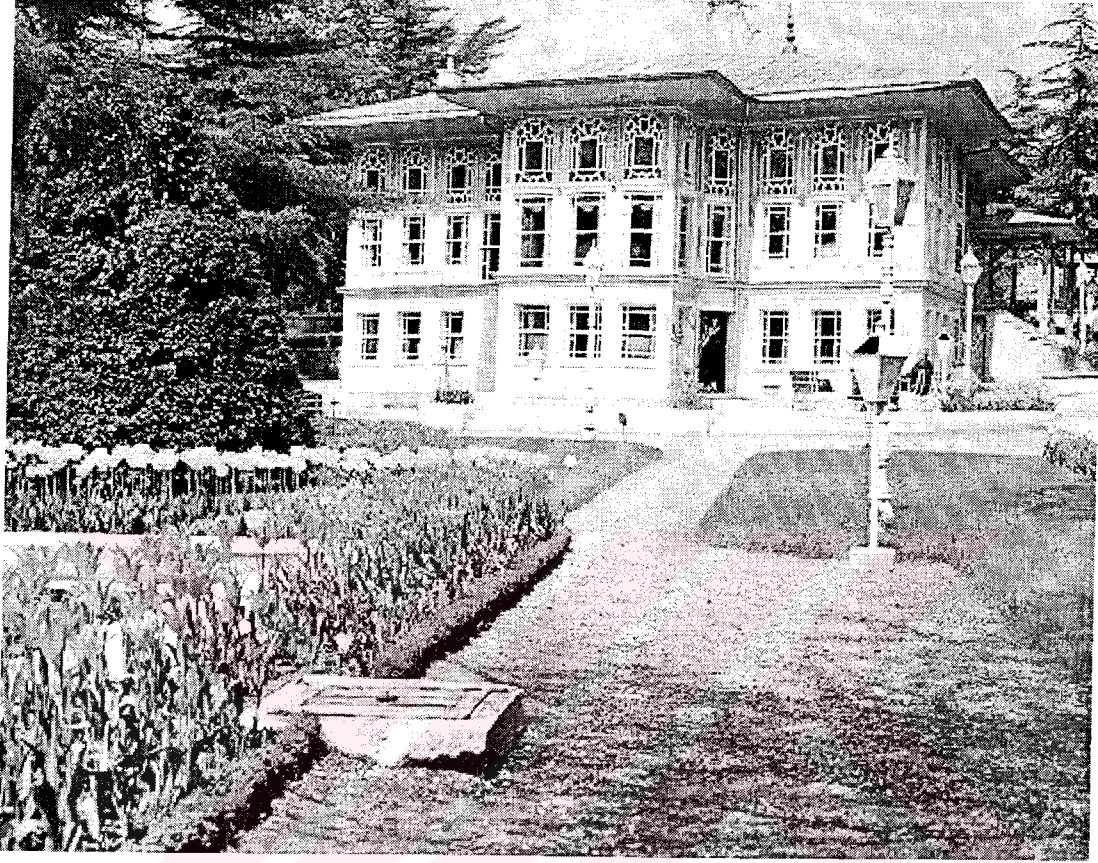

Şekil 1.9. Aynalıkavak Kasrı, J.B. Hilair (Ara Güler Fotograf Arşivi)

1785-1787 tarihleri arasında, yıkılmak üzere olan saray Sultan I. Abdülhamid'in Sadrazamı Koca Yusuf Paşa tarafından onarılmıştır. Daha sonra Kaptan-ı Derya Küçük Halil Paşa'da bir onarım yaptırmıştır. Bu onarım sırasında Piyale Büyük Hasan Paşa'nın sarayı harem bölümüne eklenmiştir. Fakat aynı dönemde tersane genişletilmiş ve sarayın bazı yapıları yıkılarak arazi tersaneye eklenmiştir. 1787 Rus Savaşı sırasında harabeye dönen Aynalıkavak Kasrı, erzak ambarı olarak kullanılmıştır. Sarayın tam olarak yıkılması konusunda çelişkili bilgiler olsa da, 19.yy.'ın başlarında yıkılarak tersaneye katıldığı kabul edilmektedir (İstanbul Ans., C.1: 116).

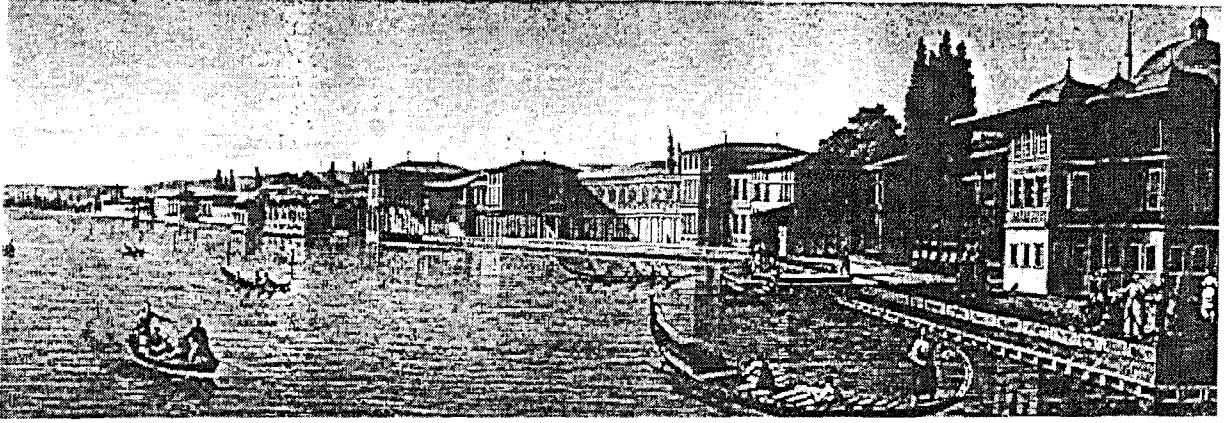
Bir kaynağa göre, Aynalıkavak Kasrı'nın yerine bugüne kadar gelen Hasbahçe Köşkü'nün mimarı Kırıkor Balyan'dır (İstanbul Ans., C.1: 116). TBMM kaynaklarına göre ise saray bütünü içinde yer alan ve Sultan III. Ahmed döneminde (1703-1730) yaptırıldığı sanılan Aynalıkavak Kasrı, Sultan III. Selim döneminde (1789-1807) yeniden düzenlenmiş, Sultan

II. Mahmud döneminde de (1808-1839) değişikliklere uğrayarak bugünkü görünümünü almıştır.

Fotograf 1.1. Aynalıkavak Kasrı Denizden görünüş (T.B.M.M. Saraylar ve Kasrlar, 1998)

Sultan III.Selim'in ölümü üzerine tahta geçen oğlu Sultan II. Mahmut (1808-1839), kendisini son derece olumsuz etkileyen bu olaylar ve mekanlardan kaçmaya çalışmış, dolayısıyla yeni bir yönetim yeri aramaya başlamıştı. Evliya Çelebi'den öğrendiğimize göre, Genç Osman döneminde doldurulan ve Dolmabahçe olarak adlandırılan cirit alanında zaman içinde oluşmuş bulunan yapılar, bu işe en uygun mekanlardan biri olmuştur. Padişah hasbahçelerinden biri konumundaki bu cirit alanında yapıldığı bilinen ilk yapı "Cirit Kasrı"dır. Zamanla değişik padişahlar tarafından eklenen yapılarla büyüyen ve giderek "Beşiktaş Sahil Sarayı" adıyla anılan ahşap yapılar topluluğu, Sultan II.Mahmut için değerlendirilmesi gereken bir saray niteliği taşımıştır (Sözen, 1990).

Şekil 1.10. Beşiktaş Sahil Sarayı – Melling'in gravürü (Batur, 1995)

Günümüzde Dolmabahçe Sarayı'nın bulunduğu alan, bundan dört yüzyıl öncesine kadar Boğaziçi'nin büyük bir koyuydu. Osmanlı Kaptan-ı Derya Paşaları, gemilerini buraya demirlerler ve geleneksel denizcilik törenlerini burada yaparlardı. Zamanla, bataklık haline gelen bu koy, 17. yüzyıldan itibaren Sultan I. Ahmed ve Sultan III. Osman dönemlerinde doldurulmuş ve padişahların dinlenme ve eğlenceleri için düzenlenen bir "hasbahçe" haline getirilmiştir. Burada yapılan çeşitli dönemlere ait köşkler ve kasırlar topluluğuna, uzun süre Beşiktaş Sahil Sarayı denmiştir (Şehsuvaroğlu, 1986).

Beşiktaş Sahil Sarayı zaman içinde büyüyerek, 18. yüzyılda padişahı ve haremını barındırabilecek boyutlara ulaşmıştır. Saray, klasik Osmanlı anlayışının bir devamıdır. Birbirinden tamamen bağımsız köşklere ve geçitlerle bağlantılı binalardan oluşan saray, tahta çıkan her padişahın eklediği yapılarla genişlemiştir. Birun ve Enderun bölümleri sahil tarafında konumlanmışken, harem daireleri kara tarafında bulunmaktaydı (Şehsuvaroğlu, 1986).

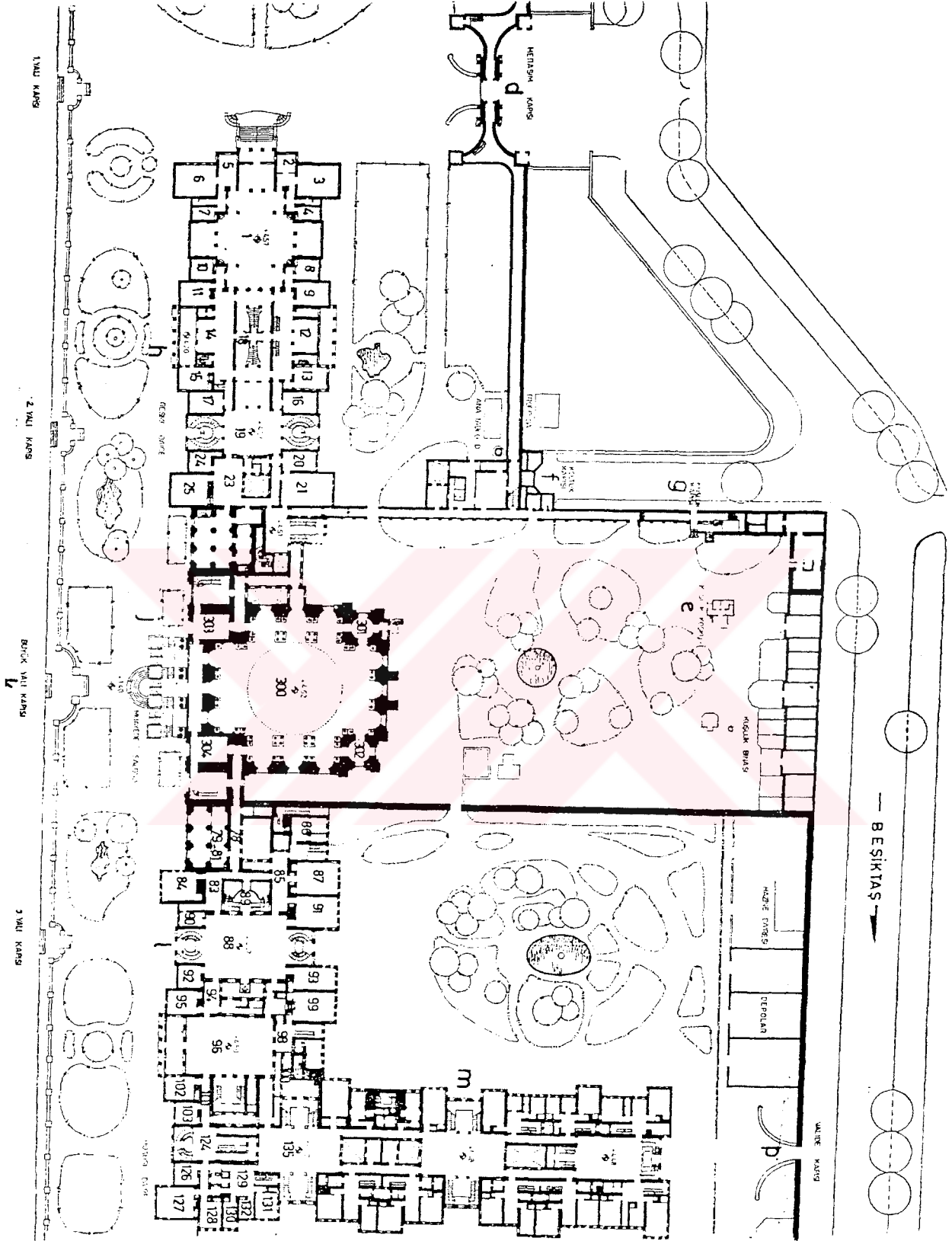
Beşiktaş Sahil Sarayı hakkındaki bilgiler ne yazık ki çok kısıtlıdır. Bilinen bazı özelliklerinin başında harem dairesinin bütün harem teşkilatını barındıracak büyüklükte olması gelmektedir. Padişahın denize bakan odası, Valide Sultan Dairesi, Şehzadeler ve Sultanlara ait odaların dışında Hazine Ustası Dairesi, kadınefendilerin ve ikballerin kaldığı odalar ve baş kadının kaldığı Çinili Oda, bu saraydaki bazı daireleri oluşturmaktaydı. Ayrıca, Mimar Melling tarafından yapılmış olduğu bilinen Balıkhane Kasrı Sarayı'nın en gözde yapılarından idi (Şehsuvaroğlu, 1986).

Beşiktaş Sahil Sarayı, 18. yüzyılın sonlarında Sultan III. Selim döneminde (1789-1807), önem kazanmış, bu padişah tahtta kaldığı dönem içinde en fazla bu sarayda yaşamıştır. Sultan II. Mahmud'un da(1808-1839) tahtta bulunduğu süre içinde, sık sık burayı tercih etmesi sonucu kış şartlarına uygun olmayan bir çok bina yıktırılmış ve bu sarayın yerine Hassa Mimarı Krikor Balyan'a 1809 yılında yeni bir saray inşa ettirilmiştir (İstanbul Ans., C.2: 172). Sultan II. Mahmud'un yaptırdığı, Eski Çırağan Sarayı olarak bilinen bu sarayda Sultan Abdülmecid de(1839-1861), uzun yıllarını geçirmiştir (Şehsuvaroğlu, 1986).

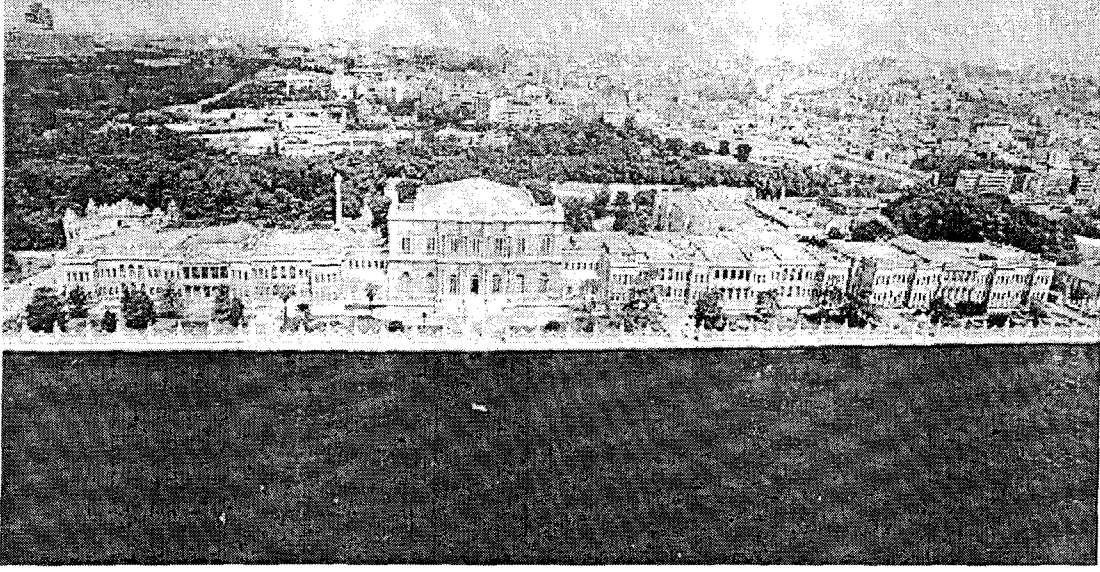
Batılılaşma girişimlerinin izleyicisi olan Sultan II.Mahmut, bu özelliğini oğlu Sultan Abdülmecit'e aktarınca, Sultan Abdülmecit'in padişahlık dönemi (1839-1861), yenilik hareketlerinin daha da açık ve etkili biçimde sürdürüldüğü bir dönem niteliğine bürünmüştür. Padişahın bu özelliği, ahşap Beşiktaş Sahil Sarayı yerine o gün için daha yeni, gerçek anlamda batılı bir saray yaptırılması için yeterli bir neden olmuş, eski ahşap saray yıktırılarak, yerine bugünkü "Dolmabahçe Sarayı" yaptırılmıştır (Sözen, 1990).

Dolmabahçe Sarayı, 110.000 m²'nin üzerinde bir alana yayılmış olup, bir ana bina ve onaltı ayrı bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler, saray ahırları, değirmenler, eczaneler, mutfaklar, kuşluklar, camhane, dökümhane, tatlıhane, mefruşat dairesi ve işlikler gibi çeşitli amaçlara ayrılmış yapıları içermektedir.

Dolmabahçe Sarayı'nın genel düzeni oldukça yalın olup ortada bir merasim dairesi bulunmaktadır. Merasim Dairesine koridorlar ile haremlik ve selamlık daireleri bağlanmaktadır. Harem dairelerinin sonunda ise dikey olarak uzanan bir veliaht dairesi mevcuttur. Harem bölümünde bütün daireler ortada bulunan büyük bir salona açılmaktadır (İstanbul Ans., C.3: 91).

Şekil 1.11. Dolmabahçe Sarayı, zemin kat yerleşim planı (Akşit, 1987)

Fotograf 1.2. Dolmabahçe Sarayı – denizden görünüş (T.B.M.M. Milli Saraylar ve Kasırlar 1998)

Sarayın deniz tarafında 600 metre uzunluğunda bir parmaklıklığın süslediği rıhtım mevcuttur. Sarayın ana yapısına ilave olarak, Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmialem Valide Sultan tarafından yaptırılan Dolmabahçe Camii ve Sultan II. Abdülhamid'in yaptırdığı saat kulesi bulunmaktadır (Akşit, 1987).

Toplam 250 bin metre karelik alana yayılmış olan Dolmabahçe Sarayı, klasik Osmanlı saraylarında olduğu gibi kara tarafından yüksek duvarlarla çevrilidir. Saraya ek olan binalar ise bu duvarın arkasında uzanan Maçka ve Gümüşsuyu yamaçlarına konumlandırılmışlardır. Sarayın iki adet ana kapısı mevcuttur. Bunlar saat kulesi tarafında, üzerinde kitabe ve tuğraların bulunduğu Hazine Kapısı ve Beşiktaş-Dolmabahçe Caddesi üzerindeki Merasim veya Saltanat Kapısı'dır. Sahil tarafındaki ve diğer küçük kapıların dışında Veliht Dairesinin de ayrı bir girişi bulunmaktadır. (Akşit, Kültür ve Sanat , 1989).

Dolmabahçe Sarayı yarı kagir bir yapı olup, Saray'ın dış duvarları taştan, iç duvarları tuğla döşemeler ise ahşaptan inşa edilmiştir. Muayede Salonu dışındaki mekanların çatısı ahşap ve çatı örtüsü kurşun kaplıdır. Muayede Salonu'nun büyük avizesi yüzünden bu mekanın çatısı çelik konstrüksiyondur (İstanbul Ans., C.3: 91).

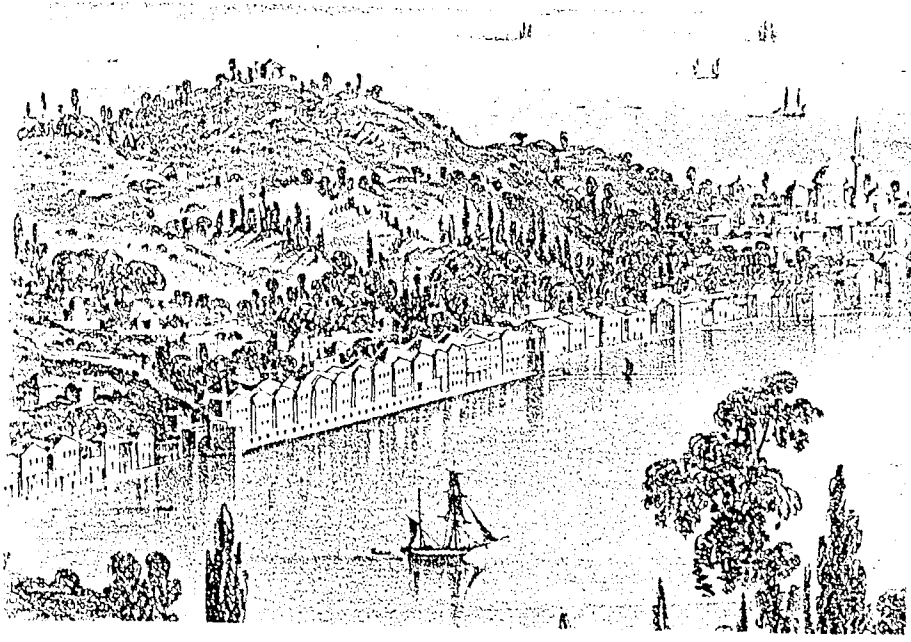
Yapı, üslup ve süslemeleri açısından batı öğelerini taşısa da klasik alışkanlıkların devam ettiği de görülmektedir. Kendine has bir tasarımı olan Saray'a, Avrupa saraylarında olmayan harem ve ek birimleri entegre edilmiştir (Cezar, Milli Saraylar, 1984).

Dolmabahçe Sarayı Topkapı Sarayı ile karşılaştırıldığında, göze çarpan en belirgin farklılık, Topkapı Sarayı'nda dağınık bulunan Resmi ve Hususi Daireler ile Alay Meydanı ve Bab-üs Saade Kapısı'nın yerine, burada tek bir birleşik binanın tasarlanmış olması ve geçişlerin koridorlarla sağlanmasıdır. Her ne kadar bezemeler Avrupa üslubunda yapılmış olsa da karşımıza çıkan Türk motifleri ve tuğraları, Dolmabahçe Sarayı'nın Osmanlı geleneklerinin batıyla bir sentezi olarak meydana geldiğini göstermektedir. (TBMM Milli saraylar, 1984).

Padişah hasbahçelerinden birisi üzerinde yer alan "Beylerbeyi Sarayı", Sultan II.Mahmud döneminde ahşapken Sultan Abdülaziz tarafından yıktırılmış, yerine kagir olarak bugünkü hali yaptırılmış ve yazlık bir saray olma özelliğini uzun yıllar sürdürebilmiştir.

Boğaziçinin Anadolu yakasında, Kuzguncuk ve Çengelköy arasında bulunan, önceleri İstavroz adını taşıyıp bugünkü adıyla Beylerbeyi olarak adlandırılan bölge Osmanlı padişahlarının gözde hasbahçelerinden biriydi. İstavroz adı, Büyük Konstantin'in, burada bulunan kubbeli bir kiliseye diktirdiği bir haçtan kaynaklanmaktadır. Şimdiki adını ise Sultan III. Murad döneminde (1574-1595) Rumeli Beylerbeyi olan Mehmed Paşa'nın burada bulunan yalısından almıştır (İstanbul Ans., C.2: 206).

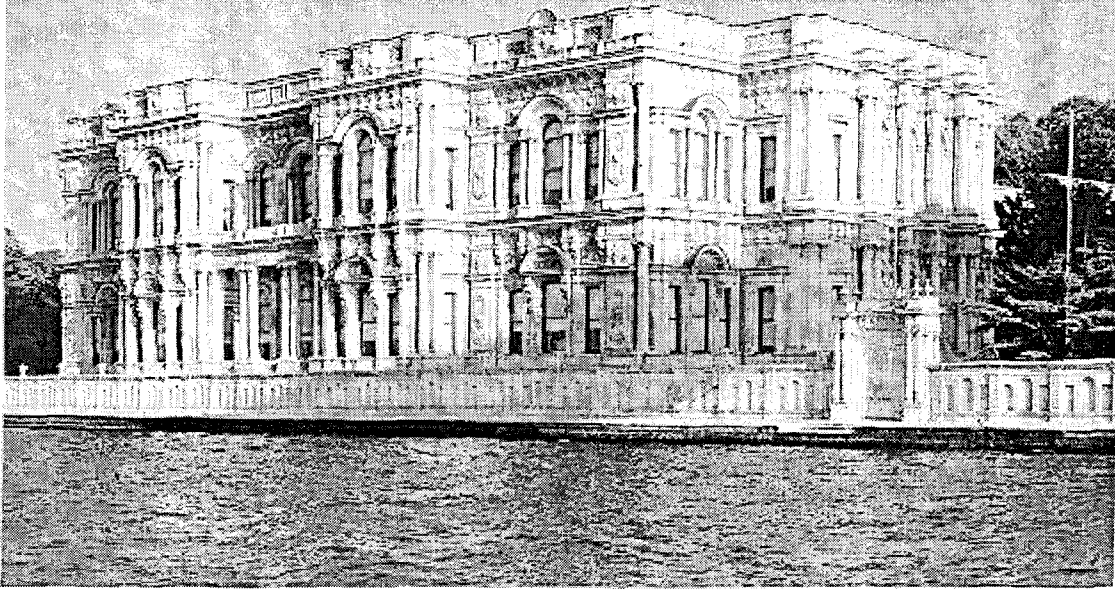
Beylerbeyi Sarayı, 18. yüzyılın ikinci yarısında Sultan III. Mustafa tarafından yıktırılmış ve arazi halka satılmıştır. Bu yüzyılın sonlarında Sultan III. Selim'in tahttan indirilerek öldürülmesi üzerine tahta geçen Sultan II. Mahmud bu olaydan çok etkilenmiş ve Topkapı Sarayı'nın kötü izlerini üzerinden atmak için devleti yönetebileceği ikinci bir saray yaptırmak istemiştir. Beylerbeyi'nde halka satılan araziler geri alınmış ve 1828 yılında yapımına başlanan ahşap saray, 1832 yılında tamamlanmıştır. Krikor Amira Balyan, bu binanın mimarı olarak kayıtlara geçmiştir (TBMM Milli Saraylar, 1993).

Şekil 1.12. Eski Beylerbeyi Sarayı - J. Schranz'ın resminden ayrıntı, 18. Yy. sonu (T.B.M.M. Milli Saraylar, 1993)

Saray diğer Osmanlı sarayları gibi pavyonlardan oluşan düzensiz bir yapıya sahip olup, dönemin yaygın üslubu olan neoklasik üslupta öğeler içermekteydi. Avlu, bahçe ve fiskiyeleri ile erken oryantalist tasarımın varlığı da hissedilmekteydi (İstanbul Ans., C.2: 207).

Sultan Abdülaziz döneminde bu ahşap saray yıktırılarak günümüze kadar gelen yeni kagir saray yaptırılmıştır. Yeni Beylerbeyi Sarayı'nın yerleşim planı da ilk saraya benzemektedir. Köşklerin ve ahırların yerleri değişmemiş ve bahçe eskisinde olduğu gibi bir set şeklinde düzenlenmiştir. Rıhtım şeridi üzerinde biri selamlık diğeri haremlik olmak üzere iki adet deniz köşkü ve giriş kapısı bulunmaktadır. Sarayın ana yapısı, yüksek bir zemin üzerine oturan iki katlı kagir bir bina olup, boyutları 60x40 m.'dir. Çeşitli batı ve doğu üsluplarının içiçe kaynaştırıldığı saray, iç mimari ve kullanım özellikleri bakımından Türk Evi plânını andırmaktadır (TBMM Milli Saraylar, 1993).

Fotograf 1.3 Beylerbeyi Sarayı (T.B.M.M. Milli Saraylar ve Kasırlar, 1998)

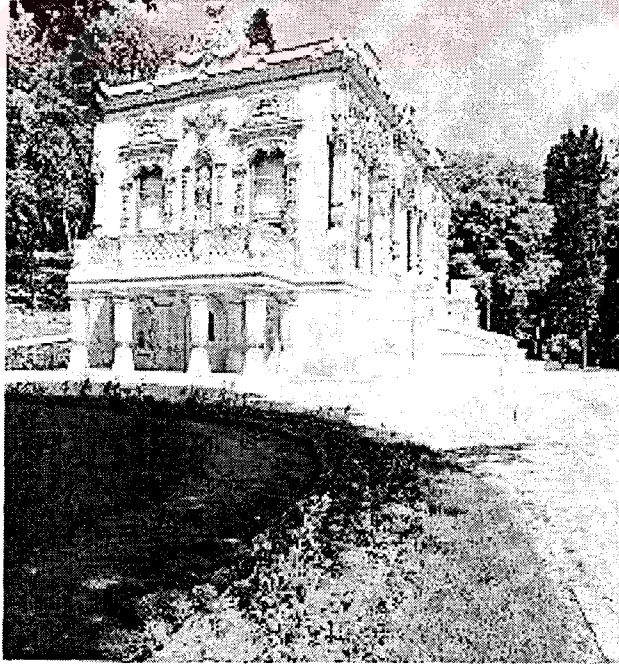
1864 yılında tamamlanan yeni Beylerbeyi Sarayı'nın mimarları Sarkis ve Agop Balyan kardeşlerdir. Bu saray, Fransa İmparatoriçesi Eugene'nin Abdülaziz'i ziyaretine dek hiç kullanılmamıştır (TBMM Milli Saraylar, 1993).

Beylerbeyi Sarayı dahil, Topkapı Sarayı dışında İstanbul'daki bütün saraylar, batılılaşma dönemi ile birlikte oluşan yeni anlayışın ürünü olmuşlardır. Bu saraylarda gözlenebilen en önemli özellik, Topkapı ve daha önceki örneklerde olduğu gibi, bir savunma duvarının bulunmayışıdır. Bu savunma ya da sur duvarı, daha Topkapı Sarayı'nda özelliğini yitirmeye başlamış; varlıklarının sadece bir işaret, bir anı niteliğine bürünmesi, fiziksel işlevlerini zayıflatmış, devlete karşı girişilen her isyanda aşılarak, padişahın tahttan indirilip öldürülmesine kadar giden sonuçlara neden olmuştur. Süre gelen özelliklerden bir diğeri ise, bütün bu saray yapılarının kentin yoğun yaşanılan bölümlerinden soyutlanmış yerlerde yapılmış olmalarıdır. Bunun dışında bu saraylarda değişen özellik, batılılaşma girişimleri ile birlikte başlayan düşünce yapısının gerektirdiği gibi tek aşamada yapılmış ve tek parçalı bir kütleyle sahip saray yapıları olmalarıdır. Yıldız Sarayı dışında son döneme ait Dolmabahçe, Beylerbeyi saraylarıyla, "İhlamur" ve "Küçüksu" gibi kasırlar, önceden tasarlanarak bir defada yapılmış ürünler olarak karşımıza çıkmaktadırlar (Sözen, 1990; Batur, 1995).

Ihlamur Kasrı'nın bulunduğu mesire alanı üzerinde, Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde küçük bir bağ evinin bulunduğu bilinmektedir. Bu yapı Lamartine'in (1846) tasvirine göre dört köşe bir mimariye sahip olup içinde hiç bir eşya bulunmamaktadır (İstanbul Ans., C.4: 111).

1849-1855 yılları arasında bu bağ evini yıktıran Sultan Abdülmecid, Nigoğos Balyan'a, devrin mimarlık anlayışını yansıtan bugünkü Ihlamur Kasrı'nı (Merasim Köşkü) ve Maiyet Köşkü'nü yaptırmıştır. Kesme taştan yapılmış olan dikdörtgen planlı Merasim Köşkü, yüksek bir subasman üzerine oturtulmuştur. İki katlı olan köşkün giriş tarafında iki kollu bir merdiven ve balkon bulunmaktadır. Yapının dış cephesinde batı üslubunda abartılı bir bezeme görülürken, binanın içi bunun aksine oldukça sadedir (İstanbul Ans., C.4:112).

1950 yılına kadar bakımsız kalan kasır ve mesire yerleri, zaman içinde istimlak sorunları, şehrin çarpık gelişmesi ve Boğaziçi Köprüsü'nün çevre yolları yüzünden yok olmuş ve günümüze sadece Ihlamur Kasrı ve Bahçesi kalmıştır. 1952 yılında buraya Tanzimat Müzesi kurulmuştur. 1980 yılında müze olmaktan çıkarılan köşkler restore edilerek, bu iki köşk ve bahçe ziyarete açık hale getirilmiştir.

Fotograf 1.4. Ihlamur Kasrı (T.B.M.M. Milli Saraylar ve Kasırlar, 1998)

Küçüksu Kasrı, Göksu'da, İstanbul Boğazı kıyısındadır. Tarih içinde, Küçüksu Kasrı olarak anılan iki adet kasır karşımıza çıkmaktadır.

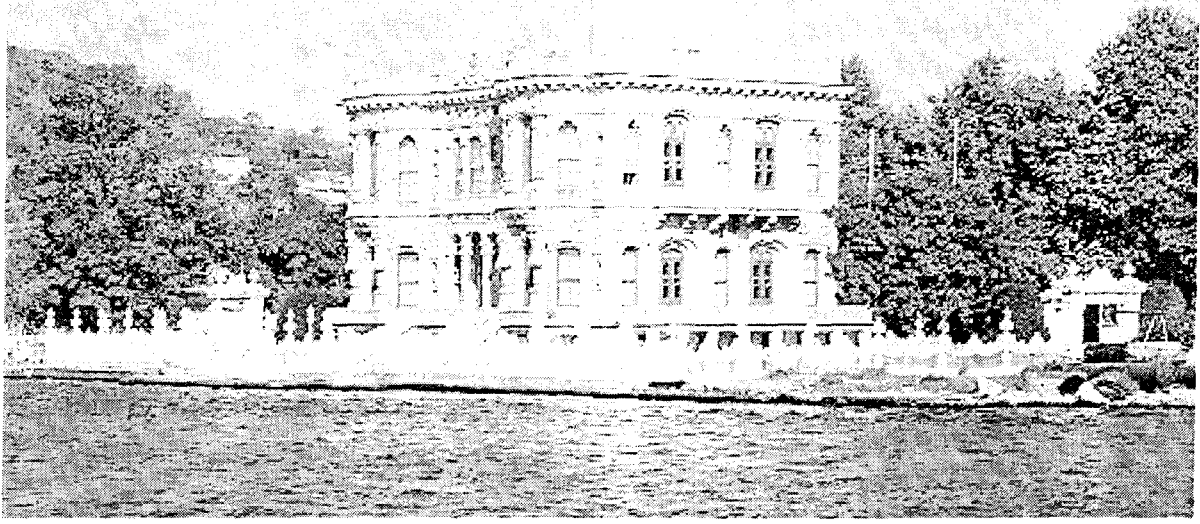
İlk ahşap kasır, Sultan I. Mahmud (1730-1754) döneminde, 1752 yılında yaptırılmış olup, Sultan III. Mustafa (1757-1774), Sultan III. Selim (1789-1807) ve Sultan II. Mahmud (1808-1839) dönemlerinde defalarca onarılmıştır (İstanbul Ans., C.5: 162).

Melling ve Preault'un resimlerinden, İlk Küçüksu Kasrı'nın, T biçiminde denize doğru taşmakta olup, ön tarafının tek katlı, arkasının ise denize paralel ve iki katlı olduğu görülmektedir. Ahşap kubbe ile örtülü kare şeklindeki orta sahından biri deniz üstünde olmak üzere üç yönde odalar uzanmaktadır. Üç sofalı oda olarak tanımlanan bu yapıım tarzı, 17. yy.dan itibaren sadece hanedan üyeleri değil, aynı zamanda halk tarafından da kullanılan bir üslup olmuştur. Bu yapıım tarzına ait örnek olarak Bebek Kasrı, Beşiktaş Sarayı'ndaki Çinili Köşk, Aynalıkavak Kasrı, Çırağan Sarayı'ndaki Gülşenabad Köşkü ve Emirgan'daki Şerifler Yalısı divanhanesi gösterilebilir (İstanbul Ans., C.5: 162).

Günümüze kadar gelen kagir kasır ise 1856 yılında Sultan Abdülmecid (1839-1861) tarafından yaptırılmış olup, dönemin batılı mimari etkileşimlerini içermektedir.

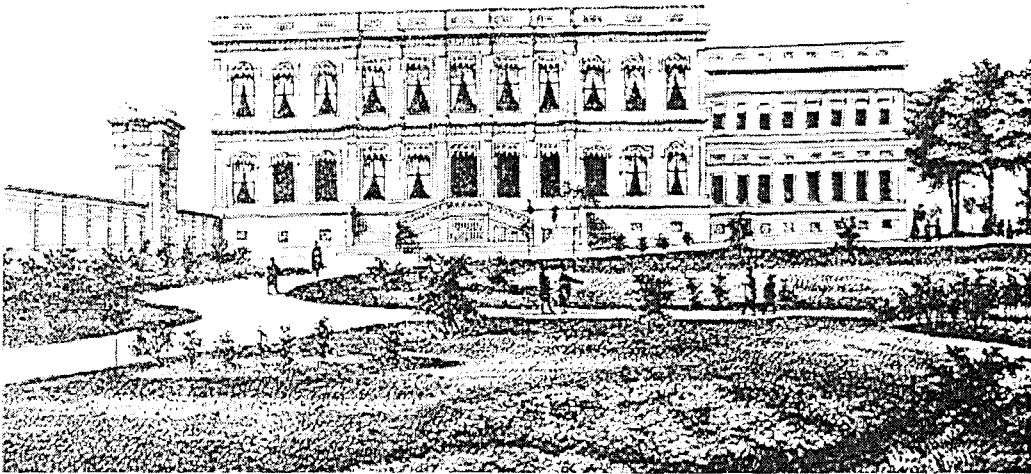
Kasır iki katlı ve mermer kaplamalı olup, yüksek bir subasman üzerine inşa edilmiştir. Yapının bodrum katı, kiler ve mutfak gibi hizmetli ve servis mekanlarına ayrılmıştır. Bodrum katın üstüne inşa edilen diğer iki kat ise bir orta mekana bakan dört köşedeki odalardan oluşmaktadır. Yapı genelde barok tarzı olmasına karşın, Sultan Abdülaziz (1861-1876) döneminde eklenen ağır rokoko tarzı dış cephe süslemeleri bu özelliği gizlemektedir. Kasrın içi ise tamamen batı tarzında döşenmiştir. Günümüze kadar çeşitli kişileri ağırlayan kasır 1983 yılında müzeye çevrilmiştir (İstanbul Ans., C.5: 162).

Kazancıoğlu Bahçeleri olarak anılan bugünkü Beşiktaş ve Ortaköy semtleri arasında bulunan alanı Sultan IV. Murad (1623-1640) kendi mülklerine katmış ve burayı kızı Kaya Sultan'a hediye etmiştir. Daha sonra bu bölge, Sultan III. Ahmed (1703-1730) tarafından İbrahim Paşa'ya hediye edilmiş ve buraya İbrahim Paşa'da bir yalı yaptırmıştır (Şehsuvaroğlu, 1986).

Fotograf 1.5. Küçüksu Kasrı (T.B.M.M. Milli Saraylar ve Kasırlar, 1998)

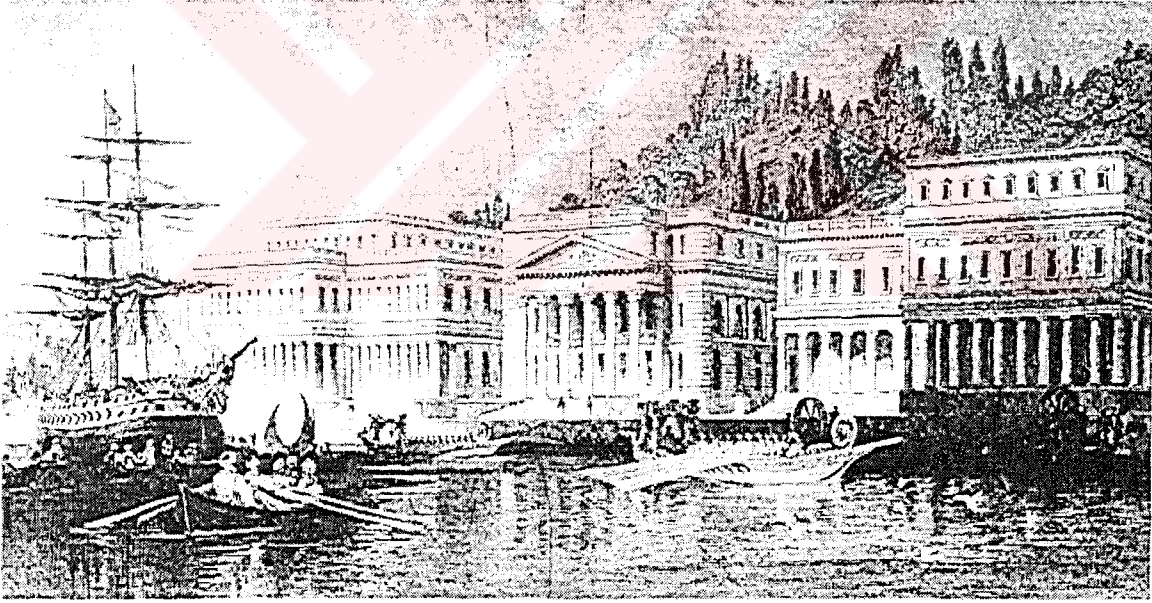
Lale Devri'nde bu mesire yerlerinde ışıklı ve çiçekli eğlenceler yapılmaya başlanmış ve bu eğlencelere hitaben, Farsçada ışık veren anlamına gelen “Çerağan” bu semte adını vermiştir. 19. yüzyılın başlarına kadar geçen 70 yıl süresince bu ahşap yalı bir kaç kez el değiştirmiştir. Sultan III. Selim (1789-1807) burasını kız kardeşi Beyhan Sultan'a vermiş ve yanındaki Rodoslu Yalısı'nı satın alarak yerine bir Mabeyn Dairesi inşa ettirmiştir. 19. yüzyılın başlarına kadar dönemin çalkantılı atmosferi yüzünden pek bir gelişme olmamıştır. Bugünkü saraydan önce yapılan son yapı ise Sultan II. Mahmud (1808-1839) dönemine aittir (İstanbul Ans., C.2: 503).

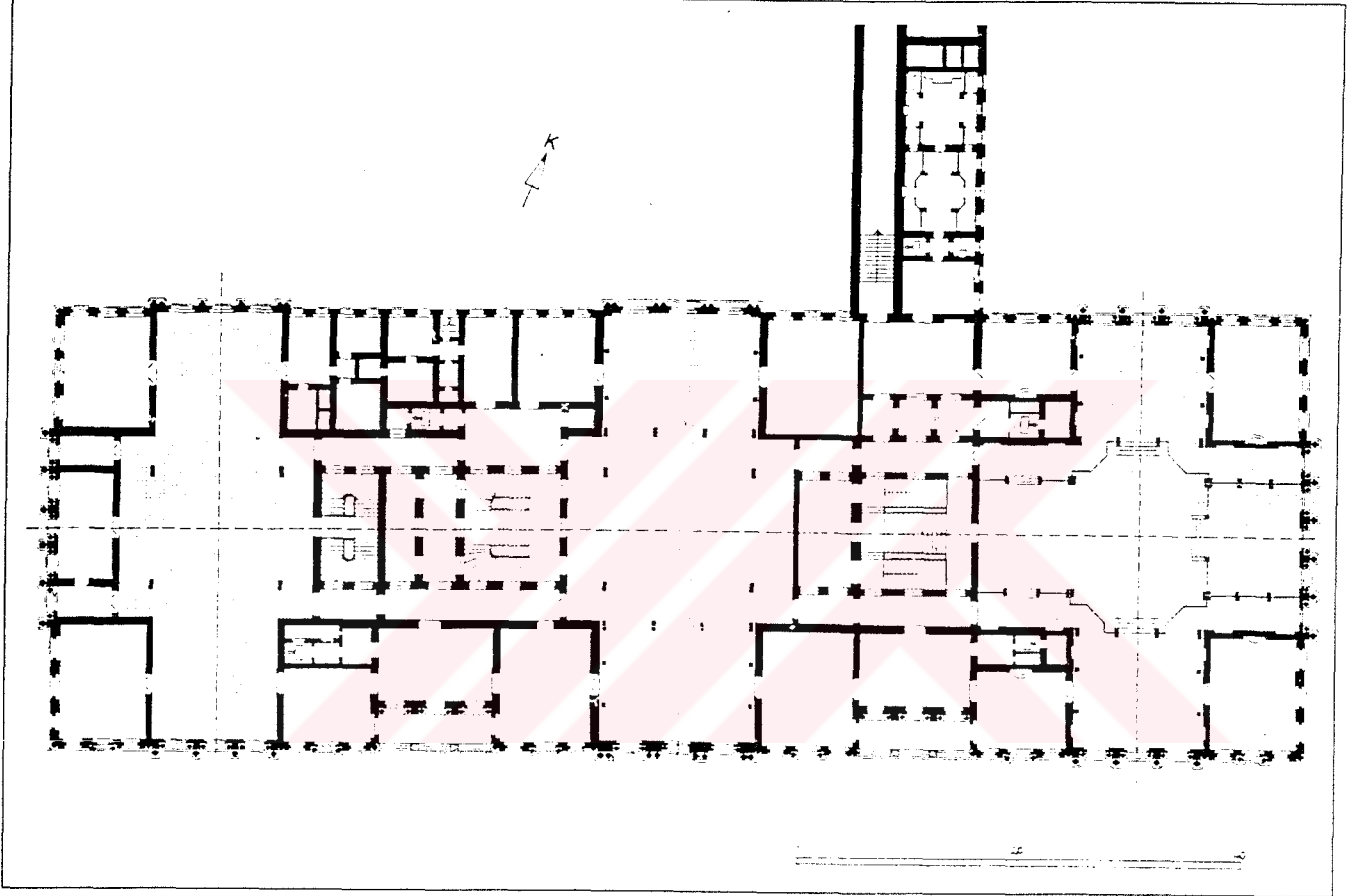
Şekil 1.13. Sultan II. Mahmud Dönemi - Çırağan Sarayının denizden görünüşü T. Allom (Cezar, Milli Saraylar, 1985)

Batılılaşma etkilerinin yoğun bir şekilde hissedildiği 19. yüzyılın ilk yarısında Sultan II. Mahmud kendisine büyük bir ahşap saray yaptırmış, ancak, bu saray 1855 yılında yıktırılmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde ise Sarkis Balyan tarafından, bu yüzyılın en güzel örneklerinden olan, Çırağan Sarayı yaptırılmıştır. 12 yıl süren saray inşası 1872 yılında tamamlanmıştır (Cezar, 1995).

Çırağan Sarayı, tamamen kesme taştan yapılmış olup, mermer, somaki ve porfirler kullanılmıştı. Saray, müstemilatı hariç üç daireden oluşmakta olup, bütün odaların tavanları tahta kaplı ve nakış işçiliği ile bezenmişti. Duvarlar da yine mermer veya nakışla süslenmişti. Sarayda, ana daireler dışında, üç katlı camdan yapılmış Billur Köşk mevcuttu. Bu köşk anlaşılamayan bir sebep yüzünden Sultan Abdülaziz tarafından yıktırılmıştır (İstanbul Ans., C.2: 504).

Şekil 1.14. Yeni Çırağan Sarayı (Cezar, Milli Saraylar, 1985)

Şekil 1.15. Yeni Çırağan Sarayı Yerleşim Planı

Sarayın ana yapısı Hünkar Dairesi ve Muayede bölümüdür. Ortaköy'e doğru olan kısımlarına ise Feriye Sarayları adı verilmiştir. 1500 metre uzunluğundaki sahil şeridine yayılan sarayın ana binası, 124x45 metre boyutunda ve bodrum dahil üç katlıdır. Dıştan bakıldığında saraya neoklasik bir stil verilmiş olup, cepheler arabesk ve klasik Osmanlı tarzı süslemeler ile zenginleştirilmiştir. Salonlar arası geçişler ahşaptır ve klasik Osmanlı havası sezilmektedir. Çırağan Sarayı mekanın ekonomik kullanılışı ve estetiğın yapıya aktarılışı ile dönemin en seçkin mimari anıtlarından birini teşkil eder (İstanbul Ans., C.2: 504; Cezar, 95).

Çırağan Sarayı, padişahlara pek hizmet verememiş, İkinci Meşrutiyetin ilanı ile Mebusan ve Ayan Meclisine tahsis olunmuştur. 1871 yılında havagazı bağlanan saraya kalorifer ve elektrik tesisatı döşenmiştir. Bu tesisatlardan birinin neden olduğu bir yangınla 19 Ocak 1910 yılında saray tamamen yanmıştır (İstanbul Ans., C.2: 505).

Bütün bu saray yapılarının içinde, toplumsal tarihimiz açısından özel bir dönemi kapsayan, Sultan II.Abdülhamid'in (1876-1909) tam 32 yıl boyunca yönetim yapısı olarak kullandığı ve oturduğu Yıldız Sarayı'nın önemli bir yeri bulunmaktadır. Tasarım anlayışı ve düzeni açısından Topkapı Sarayı'nın iç yapısını çağrıştıran bu saray, Osmanlı yönetiminin tartışılan en ilginç döneminin bir göstergesi ve belgesi olmuştur

2. YILDIZ SARAYI

2.1 Tarihi

Yıldız, Beşiktaş ilçesinde, Boğaziçi'ne hakim bir tepe üzerinde ve Beşiktaş ile Ortaköy arasındaki bütün yamacı kaplayan koruluk bir arazidir. Bölgenin bilinen tarihi Bizans dönemine kadar uzanmaktadır. Ormanlık niteliğini Osmanlı döneminde de koruyan Yıldız bölgesi, Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminden başlayarak padişahlar tarafından bir avlanma ve mesire yeri olarak kullanılmıştır. (TBMM Milli Saraylar Yayını, 1993).

Yıldız Sarayı arazisini de içermekte olduğu tahmin edilen Beşiktaş'ın bahçe ve korulukları, bir süre “Kazancıoğlu Bahçesi” adıyla anılmış ve büyük olasılıkla Sultan I. Ahmed (1603-1617) döneminde padişahın hasbahçelerinden biri haline getirilmiştir (Batur, 1995; TBMM, 1993).

Beşiktaş tepesi olarak da adlandırılan bu alanda ilk olarak Sultan I. Ahmed küçük bir köşk yaptırmıştır. Bazı kaynaklar tarafından ilk Yıldız Kasrı olduğu belirtilen bu yapının mimari özellikleri ve mimarı bilinmemektedir (Öztuna, 1954; Ezgü, 1962). Sonraki yıllarda bu bölge Sultan IV. Murad'ın da (1623-1640) ilgisini çekmiş, burayı gezme ve avlanma amacıyla kullanmıştır. (Batur, 1995).

Bu alan, 19.yüzyılın başına kadar sahilсарaylarının arka koruluğu olarak kalmış; bir müdahaleye uğramadan ormanlık niteliğini ve doğal bitki örtüsünü korumuştur. 19.yüzyılda ise İstanbul'un giderek Boğaziçi'ne doğru yayılması sırasında, salt bir bahçe, koruluk ve padişah mesiresi olma durumundan çıkmıştır. Bu dönemde bölgede çeşitli yapılaşmaların başladığı görölmektedir (Batur, 1995)

Kaynaklarda, bölgenin “Yıldız” adını almasıyla ilgili farklı bilgiler bulunmaktadır. Batur, yüzyıl başında Sultan III. Selim'in (1789-1807) annesi Mihrişah Valide Sultan için “Yıldız” adını verdiği kasrı yaptırmış olduğunu, daha sonra tüm yerleşme ve semtin bu adla anılmaya başladığını belirtmektedir. Sözen ve Öztuna ise Sultan II. Mahmud'un

(1808-1839), yeni kurduğu modern ordunun (Asakir-i Mansure-i Muhammediye) talimlerini izlemek üzere burada küçük bir köşk yaptırdığını ve Yıldız adının bu köşkle ortaya çıktığını kaydetmektedir. Sultan Abdülmecid (1839-1861) döneminde bu köşk yıktırılarak, annesi Bezmialem Valide Sultan için Kasr-ı Dilküşa adında daha büyük bir köşk yaptırılmıştır. Tuğlacı ise Sultan Abdülmecid'in Yıldız adlı bir gözdesi için bir köşk yaptırmış olduğunu, böylece hasbahçe içindeki tüm yapılara Yıldız Sarayı denilmeye başlandığını belirtmektedir. Erken dönem için bilinenler son derece sınırlı olduğundan ilk yapıların mimari özellikleri ve mimarları hakkında şimdilik yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sultan III. Selim'in 1805 yılında yaptırdığı iç bahçedeki çeşme bu dönemden kalan tek mimari örnektir. Yıldız ve yöresinin bu dönemde oldukça canlı bir atmosfere sahip olduğu ve köşkların civarındaki bahçelere birçok yeni bahçeler eklenerek saray arazisinin genişletildiği anlaşılmaktadır (Ağın, 1964).

Yıldız Sarayı'nın asıl gelişmesi 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 20. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Sultan Abdülaziz (1861-1876) buradaki mevcut yapıları onartmakla kalmamış, yeni köşk ve kasırlar da inşa ettirmiştir. Beşiktaş- Ortaköy caddesi üstündeki kemerli köprüyü yaptıırarak Yıldız Bahçeleri'ni, Çırağan Sarayı ve Boğaziçi kıyılarına bağlatmıştır (TBMM Milli Saraylar, 1993;Batur, 1995,.). Bu dönemde yapılan Büyük Mabeyn, Malta, Çadır Köşkları ve Çit Kasrı ile Yıldız Sarayı bugünkü görünümünü almaya başlamış ve önemli bir yapılar topluluğu durumuna gelmiştir (Sözen, 1990; Tuğlacı, 1993).

Sultan Abdülaziz'den sonra tahta geçen Sultan V. Murad ise, sadece üç ay süren saltanatı sırasında bazı günlerini Yıldız Sarayı'nda geçirmiştir (Öztuna, 1954).

Yıldız Sarayı'nın en hareketli yılları Sultan II. Abdülhamid (1876-1909) döneminde yaşanmış, belki de tarihte ilk defa saray ve padişah bu denli özdeşleşmiştir. Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan sonra, amcası Sultan Abdülaziz ve ağabeyi Sultan V. Murad'ın tahttan indirilişlerinin kötü anısını sürekli taşımış ve bu giderek bir saplantıya dönüşmüştür. Bu padişahların oturdukları Dolmabahçe Sarayı'nı denizden ve karadan saldırıya açık, savunması güç bir yapı olarak gören Sultan II. Abdülhamid, burada kendini

emniyette hissetmemiş ve 7 Nisan 1877'de Yıldız Sarayı'na taşınmıştır (TBMM Milli Saraylar, 1993).

Şekil 2.1. Yıldız Sarayı, Mabeyn-i Hümayun ve Hamidiye Camii. Abdullah Biraderler'in Fotoğrafından Resim – H.Hirtan 1889, (Tuğlacı, 1993)

Bundan böyle Osmanlı Devleti'nin yeni yönetim merkezi olan Yıldız Sarayı, Sultan II. Abdülhamid'in otuziki yıl süren saltanatı boyunca, çeşitli yıkımlar, yeniden yapılanmalar ve eklemelerle son derece genişlemiş ve giderek Topkapı Sarayı gibi büyük bir yapılar topluluğuna dönüşmüştür. (Tuğlacı, 1993; Batur, 1995). Yaklaşık 500.000 m2 yüzölçümüne yayılan bir bahçe ve koruluk içine yerleşmiş köşkler, yönetim, koruma, servis yapıları ve parklar bütünü olan bu saray, bütün gereksinimlerini karşılayacak mekan örgütlenmesi ve 12.000 kişi olduğu tahmin edilen nüfusuyla, kendi kendine yeten bir kent olarak kavranıp, yaşanmıştır (Batur, 1995). Sarayın hemen dışındaki, Hassa Tümeni'nin 15.000 askeri ile de güçlü bir korunma sağlanmıştır. Saltanat devri boyunca hep öldürülme endişesiyle yaşayan Sultan II. Abdülhamid, sadece Cuma Selamlığı için haftada bir gün Beşiktaş'a, bayramlaşmalar için yılda iki kez Dolmabahçe Sarayı'na veya Hırka-i Saadet ziyareti için Ramazan'ın onbeşinci günü yılda bir kez Topkapı Sarayı'na gitmek gibi özel

günler dışında Yıldız Sarayı'ndan hiç çıkmamış, hele Hamidiye Camii de yapılıncaya kadar namazları için başka bir camiye gitmez olmuştur (Şehsuvaroğlu, 1951; Ağın, 1965).

Sosyal, kültürel ve siyasal alanda görülen batılılaşma hareketleri yanında Sultan II. Abdülhamid döneminde, 1877 ve 1908 yıllarında ilan edilen Meşrutiyet idareleriyle birlikte Yıldız Sarayı yönetiminde de değişiklikler olmuştur. İmparatorluğun içinde bulunduğu kötü durum ve Sultan II. Abdülhamid'in Meşrutiyet idaresine rağmen kendi istekleri doğrultusunda yönetimi sürdürmesi sonucu İstanbul'a gelen Hareket Ordusu, sarayı kuşatmış ve 27 Nisan 1909'da padişah tahttan indirilmiştir. Devrik padişah, ailesi ve yakınlarından bazı kimselerle Selanik'te kendisine ayrılan Alatini Köşkü'ne gönderilmiştir (TBMM Milli Saraylar, 1993).

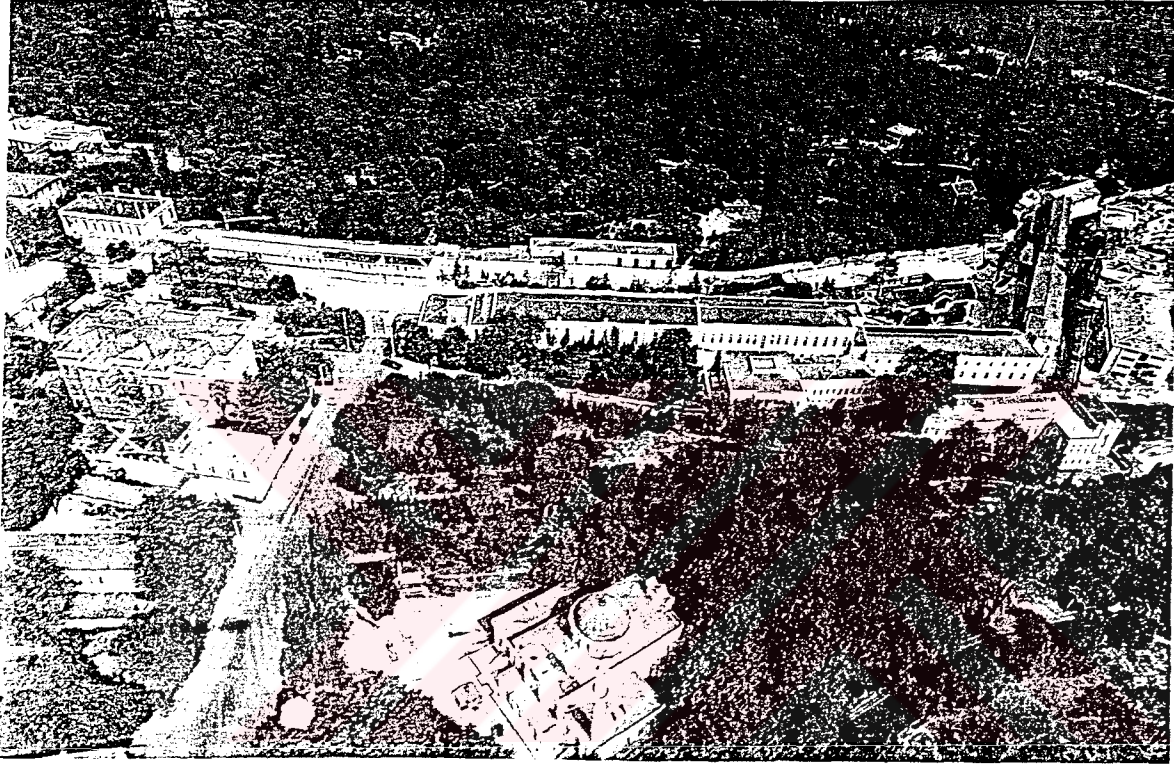
Sultan II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin ardından tarihe "Yıldız Yağması" olarak geçen olay, sarayın tanık olduğu en üzücü gelişmelerden biridir. Çok sayıda değerli eşyanın tahrip edildiği, paylaşıldığı yağmadan, hemen hemen bütünüyle kurtulan tek bölüm kütüphane olmuştur (Ezgü, 1962; TBMM Milli Saraylar, 1993).

Bu olayla birlikte Yıldız Sarayı'nda bir tasviye yapılmış, Sultan II. Abdülhamid'in hizmetinde bulunan yüzlerce kalfa kadın, kahya ve hazinedar kadınlar çıkarılmış, bendeganının büyük bölümü saraydan uzaklaştırılmıştır (Tuğlacı, 1993).

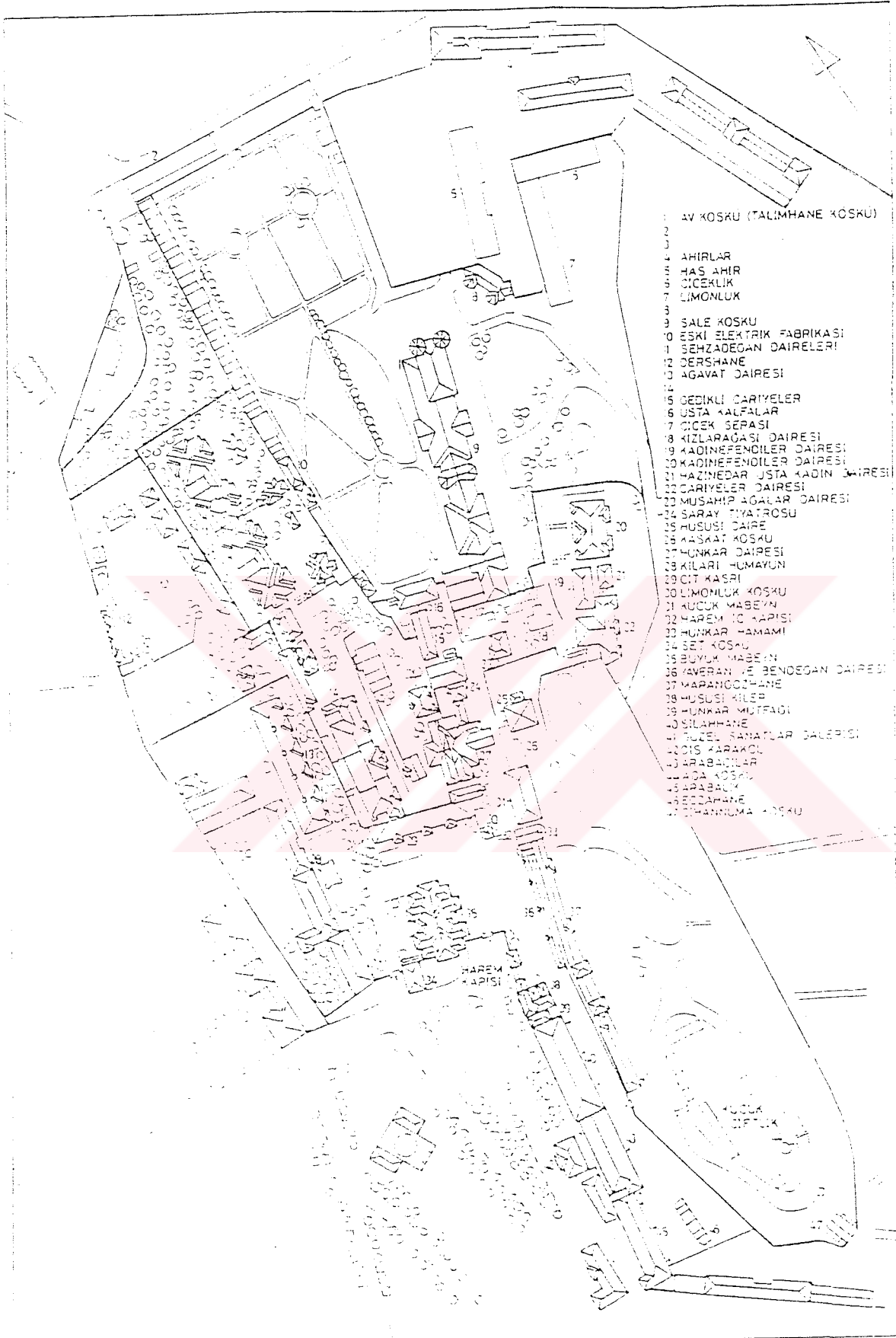
Sultan II. Abdülhamid'den sonra tahta geçen Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918), Dolmabahçe Sarayı'na yerleşmiş, arada sırada Yıldız Sarayı'nda da kalmış ve burada ölmüştür. Son padişah Sultan VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922) Yıldız Sarayı'nı tercih ederek bu saraya yerleşmiştir. Dört yıl süren Sultan VI. Mehmed Vahideddin'in saltanatı süresince, saray iki önemli yangın geçirmiştir. Son Halife Abdülmecid ise Dolmabahçe Sarayı'nda oturmuştur (Öztuna, 1954; Tuğlacı, 1993).

Türk saray yapıları içinde en son örneği oluşturan Yıldız Sarayı, 19. yüzyılın mimari anlayışından oldukça farklı özellikler taşısa da, dönemin estetik anlayışını da belirgin biçimde yansıtmaktadır. Mevcut belgeler ve yapılan daha ayrıntılı araştırmalar sayesinde yapıların gerçek kimlikleri konusunda giderek daha geniş bilgilere ulaşılmaktadır. Ancak

kısa bir zaman dilimi içinde sürekli değişmelerin söz konusu olması, birçok önemli izin, araştırma olanağı yaratılincaya kadar ortadan kalkması veya yanlış kullanımlarla büyük değişikliğe uğraması, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu son sarayının önemi oranında bilinmesini önlemektedir.

Fotograf 2.1. Yıldız Sarayı'nın havadan görünüşü (Sözen, 1990)

Şekil 2.2. Yıldız Sarayı Genel Vaziyet Planı (Eldem, 1984)

2.2. Genel Yerleşim Düzeni

Bursa Sarayı ile başlayan, Edirne eski ve yeni saraylarıyla süren ve Topkapı Sarayı ile klasik yapısına ulaşan çok üniteli Osmanlı saray anlayışı, 19. yüzyılla birlikte değişiklik göstermiştir. Dolmabahçe, Çırağan ve Beylerbeyi sarayları, geleneksel oluşumun tersine, işlev ve örgüt düzeni göz önünde tutularak, önceden planlanmış ve bir defada yapılmış yapılar olarak karşımıza çıkmışlardır (TBMM Milli Saraylar, 1993).

Sahildeki bu sarayların varlığı ve yeni oluşları burada büyük boyutlu saray yapımını gereksiz kılmış, buna karşılık köşk ve pavilyon biçiminde küçük boyutlu yapılaşmayı teşvik etmiştir. Bu tür yapılaşma, topoğrafyayı ve bitki örtüsünü zorlamayan, tersine uyumu kolaylaştıran bir arazi kullanım biçimi olmuş; ayrıca imparatorluğun son yıllarının ekonomik ve siyasi koşullarında yapım etkiniliğinin fazla göze batmayan ve zamana yayılmış bir süreç olmasını da sağlamıştır (Batur, 1985). Böylece; Yıldız Sarayı, Osmanlı saray mimarlığının 19. yüzyılda oluşan özelliklerinin dışında kalmış, klasik saray anlayışına bir geri dönüş oluşturarak Topkapı Sarayı'ndakini anımsatan bir yerleşme ve yapım modeli ile ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte yapı ölçeğine inildiğinde sarayın, dönemin genel estetik anlayışına paralel olarak eklettik bir üslup taşımakta olduğu görülmektedir. Yıldız Sarayı bu özellikleri ile 19. yüzyıl sonu çevre ve mimarlık kavramları açısından son derece önemli bir tanık olarak varlığını sürdürmektedir.

Zaman zaman yıkılanlar, yananlar ve yeniden yapılanlar ile sayıları yüze yaklaşan köşk, kasır ve diğer bina ve ekler, saray arazisinin kuzey batı kesiminde yoğunlaşmıştır. Geri kalan alanlar, özellikle Çırağan Sarayı'nın arkasına isabet eden bölge vadi-park olarak bırakılmıştır (Batur, 1995).

Yıldız Sarayı'nın park kesimi, en az yapıları kadar ilgi çekici düzenleme ve tasarım özelliklerine sahiptir. Bilindiği kadarıyla park ve bahçelerin düzenlemesine 1850'lerde başlanmış; bu iş için Almanya'dan çağrılan uzmanlardan yararlanılmıştır. 1850'de Stefel tarafından hazırlanan proje üzerinde önce Stefel, 1860'larda Schlerf ve 1862'den itibaren de Vieniöld çalışmışlardır. Schlerf ve Vieniöld'in çalışmaları daha çok yeni ve değerli bitki ve ağaç türlerinin getirilip yerleştirilmesiyle ilgili olmuştur (Batur, 1995).

Bu düzenlemeler, yeni köşk ve sarayların; örneğin Büyük Mabeyn binasının çevre düzenlemeleriyle sınırlı tutulmuştur. Çünkü bahçe ve parkların bugünkü durumunun büyük ölçüde Sultan II.Abdülhamid dönemindeki düzenleme ve çalışmaların ürünü olduğu bilinmektedir. Bu dönemde yine, yabancı uzmanların (Almanya'dan Koch kardeşler ve babaları Heinrich Koch, İtalya'dan Romeo Scanciani, Fransa'dan Deroir) ve onlarla birlikte Osmanlı bahçevanlarının (Adil Ağa, Tatar Zeynel Ağa, Necip Ağa) çalışmalarıyla, bahçeler bir bütün olarak düzenlenmiştir (Batur, 1995).

Yıldız Sarayı bahçeleri, mimarisi, çevre düzeni ve bitki örtüsüyle bir bütün olarak düşünüldüğünde barok ve manierist dönem mimarisinin bahçe düzenlemesi olan, grotto mimarisini hatırlatmaktadır (TBMM Milli Saraylar, 1993). Bu düzenleme, yapay mağaralar, sünger taşları ve çeşitli deniz kabuklarıyla bezenmiş, içinde serinlik için çeşitli su oyunlarının yer aldığı bir bahçe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fotoğraf 2. 2. Yıldız Sarayı İç Bahçesi'nden Görünüş

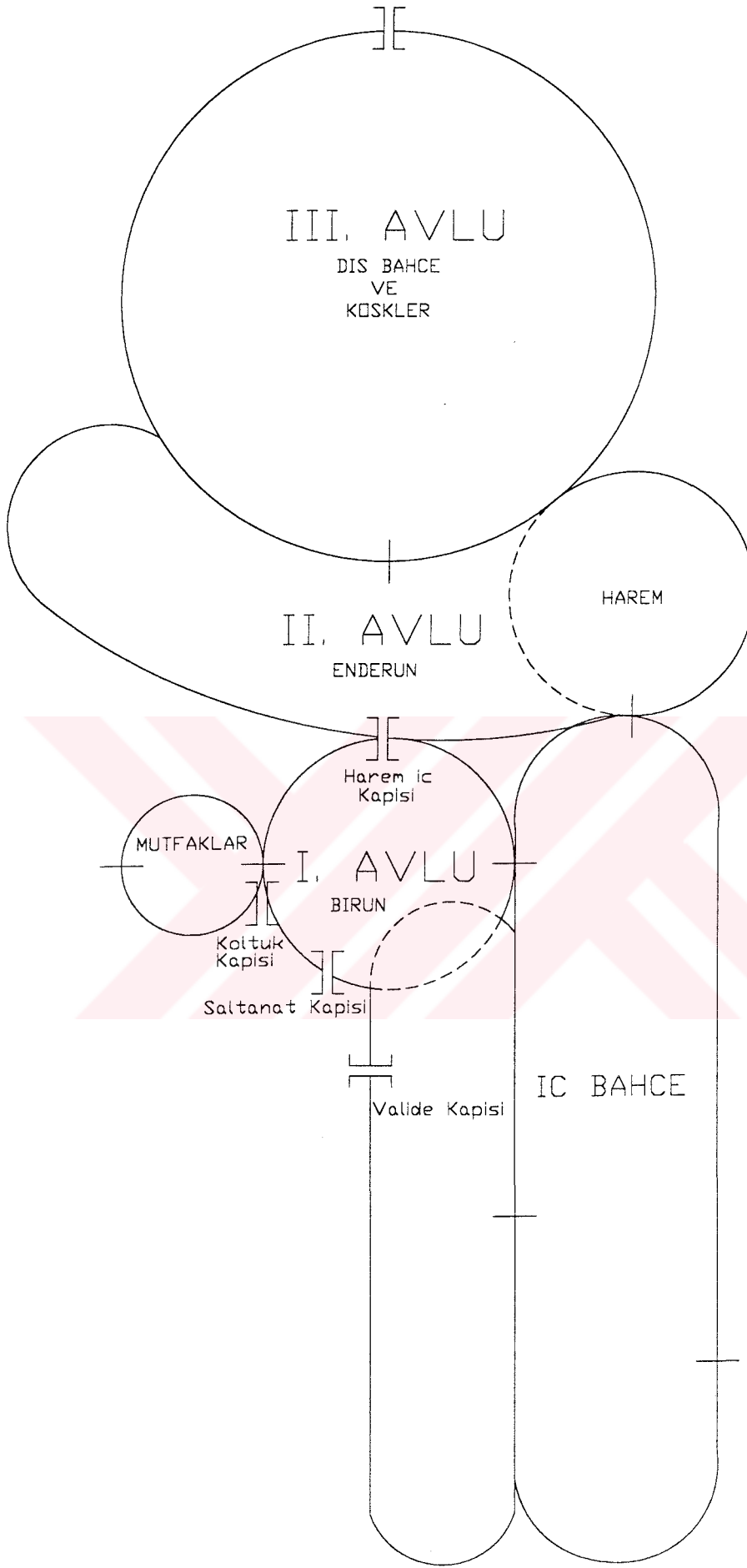
Padişahın ve haremın kullandığı yapıların çevresinde bir bölüm Hasbahçe olarak ayrılmış; geri kalan kısım Dış bahçe olarak bırakılmıştır. Daha büyük bir alanı kaplayan Dış bahçe, Boğaza inen vadinin iki yamacına yapılmıştır. Vadinin kendi su varlığı yer yer küçük göller ve akarsularda kullanılmış, arazinin eğimlerini izleyen patikalarla bunları bağlayan küçük köprüler ve dal taklidi çimentodan korkuluklar, bahçeyi ayrıntılandırmıştır. Parkta, daha çok dekoratif nitelikteki bu küçük köprülerin yanı sıra daha büyük boyutlu köprüler de kullanılmıştır. Bugün mevcut olmayan ancak arşiv fotoğraflarında görülen çelik halatlı, ahşap tabliyelili iki köprü bilinmektedir (Batur, 1995).

Hasbahçe de romantik-pitoresk üslupta düzenlenmiştir. Bahçenin ana motifi, ortasında bir adacık bulunan yapay göldür. Bu göl yaklaşık 300 metre uzunluğunda ve bazı kesimlerde daralan veya genişleyen doğal bir su yolu görünümündedir. Suyolunun daraldığı noktalarda, yanları dal taklidi korkuluklarla çevrili köprüler yapılmıştır (Bkz. Foto. 2. 2 ve 2. 3). Gölün kuzey ucu ise genişletilerek Küçük Mabeyn ve Harem Köşkleri önünde bir nimfeum ve kaskad düzenlenmiştir. Nimfeum ve kaskadı fon olarak alan arşiv fotoğraflarında veya tablolarında, bu gölde kuğu kuşlarının yüzdüğü ve muhtemelen haremdekilerin kullanımına ayrılmış gezinti sandalları hatta yelkenliler görülmektedir. Ortadaki adada iki tane küçük dinlenme köşkü ve kameriyeler ile tavşan ve benzeri hayvanlar için kafesli bölmeler vardır. Merasim (Şale) Köşkü'nün çevresinde de geometriden uzak, yine akarsular ve kaskadlarla zenginleştirilmiş pitoresk bir bahçe düzenlenmiştir (Batur, 1995).

Saray arsasının kuzey kesiminde toplanmış olan yapılar, kuzey- güney doğrultusunu eksen alan ve birbirine yakın biçimde, arazinin eğim çizgilerini izleyen doğrusal bir yerleşim düzeni göstermektedir. Yalnızca birkaç yapı, bu doğrultuya dik olarak, doğu-batı eksenini üzerinde inşa edilmiştir. Yapıların birbiriyle ilişkisinde akslara önem verilmemiş, konumlandırmada ve özellikle ekleme ve bağlantılarda serbest davranılmıştır. Böylece yapılar arasında eğim farklarından doğan setlemeler, yapıları birbirine bağlayan galerilerin altındaki tonozlu geçitler, büyük yapılara eklenen pavyonların girinti ve çıkımlarıyla, dar aralık ve teraslarla genişleyen bir tür sokak dokusu ortaya çıkmıştır (Batur, 1995).

Fotoğraf 2. 3. Yıldız Sarayı İç Bahçesi'nden Görünüş

Şema 2.1. Yıldız Sarayı İşlev Şeması

Osmanlı döneminin son sarayı olan bu yapılar bütününde belli bir üslup birliği görülememektedir. Tuğlacı, birçok biçim ve tekniğin birleşmesinden ortaya çıkan bu eklektik modeli “Tanzimat Üslubu” olarak tanımlamaktadır. Yıldız Sarayı’nın bu dönem yapıları, çok kısa bir sürede tamamlanmış olmalarından dolayı, prefabrikasyon tekniğinin Türkiye’ye girişinin ilk örneklerini yansıtmaları bakımından da önem taşırlar (Tuğlacı, 1993).

Yıldız Sarayı’ndaki yapılarda görülen üslup ve biçim çeşitliliği, çok sayıda mimarın katkısını düşündürmektedir. Yıldız Sarayı’nda katkısı olduğu kesinlikle bilinen mimarlar Sarkis ve Agop Balyan ile Raimondo D’Aronco’dur. Henüz belgelenmemiş olmakla birlikte bu adlara Garabet Balyan, Vasilaki, İoannidis, A. Vallaury, Yanko ve Berthier de eklenebilir (Batur, 1995).

Kapılar

Yıldız Sarayı kompleksinin duvarlarla çevrili resmi ve özel bölümlerine giriş için beş ana kapı düzenlenmiştir:

1. Koltuk Kapısı: Saray’a ulaşan yolun solunda, Saltanat Kapısı’nın yanında yer alan ilk kapı olup, gündüzleri sürekli açık tutularak personel ve ziyaretçilerin kullanımına ayrılmıştır (Bkz. Foto. 2.4). Paşalar, nazırlar, yabancı konuklar, saray memurları ve müstahdemlerin bu kapıdan geçtikleri çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir. Kapı girişinde, askerden çifte nöbetçi durduğu gibi iç tarafına yapılmış bir kulübe içinde gece gündüz silahlı askerlerin beklediği, tanınanlar dışında herkesin, içeri girinceye kadar o küçük kulübede izin beklemek zorunda kaldığı da ifade edilmektedir (Şehsuvaroğlu, 1951; Ezgü, 1962). Koltuk Kapısı’ndan sarayın Birun bölümüne girilmektedir. Padişahın, yabancı devlet elçilerini kabul edip görüştüğü makam binaları ile sarayın başlıca görevlilerinin bulunduğu binalar bu bölüm içinde yer almaktadır.
2. Saltanat Kapısı: Saraya ulaşan yolun solundaki ikinci kapı olup yalnızca padişahın kullanımına aittir. Bu kapı da yine Birun içine açılmakta ve İç Bahçe ile birleşmektedir (Bkz. Foto. 2. 5).

3. Valide (Harem) Kapısı: Saraya ulaşan yolun eksenindeki kapı olup, harem halkı ile çağrılı yabancı temsilciler, ve yüksek görevlilerin kullanımına ayrılmıştır. Valide Kapısı'ndan içeri girildiğinde sağ taraftan İç Bahçe'ye, soldan "Sarayı Hümayun"a yani Sultan II. Abdülhamid'in Hususi Dairesi ile Harem'e gidilmektedir (Bkz. Foto. 2.6).
4. Harem İç Kapısı: Büyük Mabeyn bahçesinin kuzeydoğusundaki kapı olup, hareme ve harem personeline aittir (Bkz. Foto. 2. 7). Diğer tüm kapılarda olduğu gibi, Harem İç Kapısı'nın da dış taraftan çifte nöbetçi, içerden "Tüfekçiler" ile korunduğu belirtilmektedir. Bu kapıdan İç Bahçedeki Küçük Mabeyn, büyük havuzun bulunduğu bölüm ve Harem Dairelerine gidilmektedir (Ezgü, 1962; Tuğlacı, 1993).
5. Mecidiye Kapısı: Ortaköy yolu üzerinde solda olup, Dış Bahçe girişidir. Saray personeli ve ziyaretçilerin kullanımına aittir. Dış Bahçe'ye (Yıldız Parkı) Mecidiye Kapısı'ndan girildiğinde sağlı sollu iki tepe, bu tepelerin oluşturduğu boğaz, 150 m uzunluk, 30 m genişlikte, çağılayan ve göllerden oluşan bir havuz, Şale, Malta ve Çadır Köşkleri bulunmaktadır.

Sarayın, Çini Fabrikası yanından ve iç bahçe ile park çevresinde de kapıları bulunmaktadır.

Yıldız Sarayı, koruma amaçlı kalın ve yüksek duvarlarla çevrilidir. İçeride padişaha ve hareme ait yapıları ve Hasbahçe'yi çevreleyen bir ikinci duvar daha vardır. Saray arazisi:

- Birun- Dış Saray (resmi daireler, hizmet binaları v.b)
- Enderun- İç Saray (sultana ve hareme ait köşk, kasır v.b ile Hasbahçe)
- Dış Bahçe ve Köşkler (dış köşkler ve büyük gezinti parkı) olarak birbirine bitişik, işlev olarak bağımlı fakat görsel açıdan kapalı bölümlere ayrılmıştır

Fotoğraf 2. 4. Yıldız Sarayı Koltuk Kapısı

Fotoğraf 2. 5. Yıldız Sarayı Saltanat Kapısı

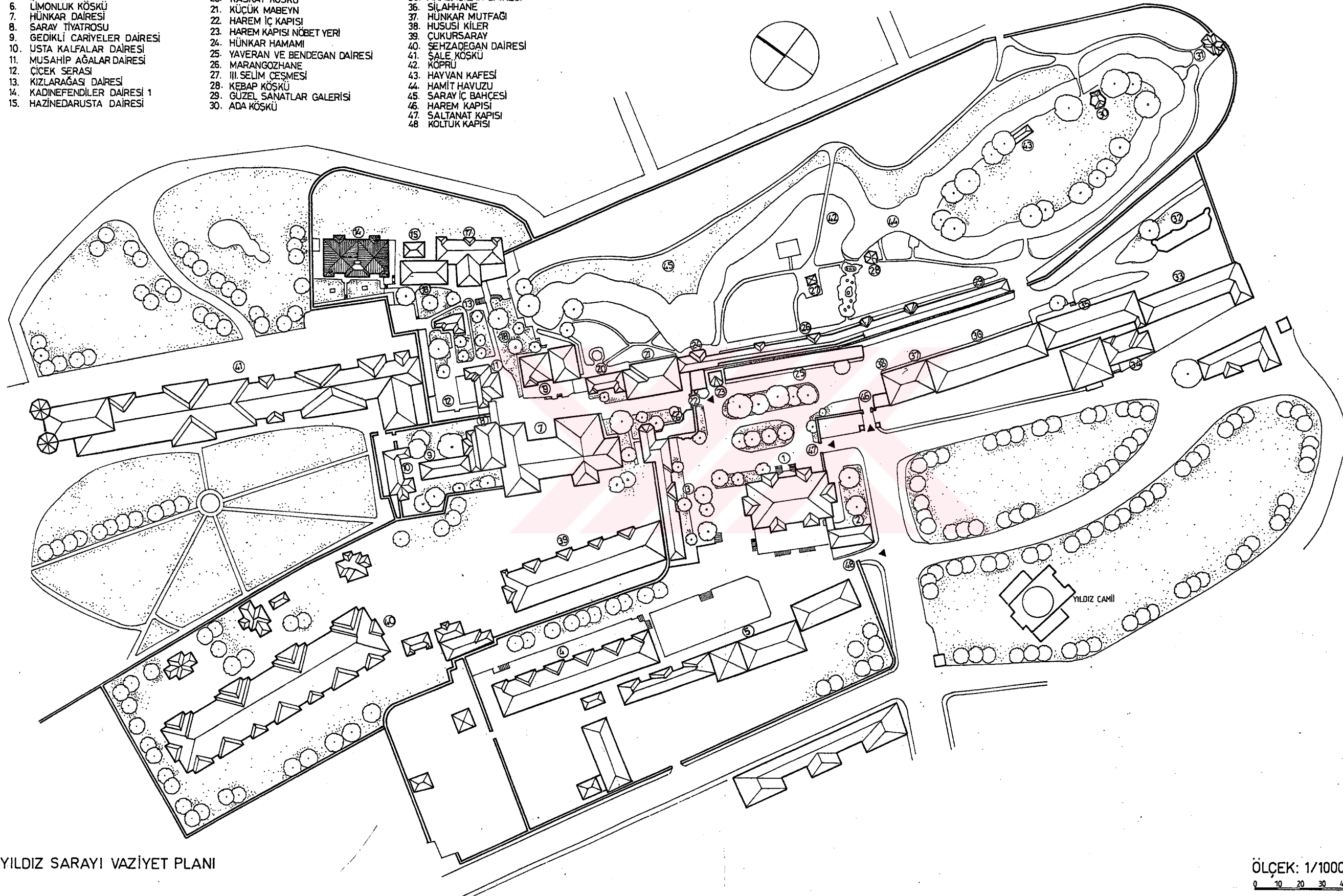

Fotoğraf 2. 6. Yıldız Sarayı Valide (Harem) Kapısı

Fotoğraf 2. 7. Yıldız Sarayı Harem İç Kapısı

1. BÜYÜK MABEYN	16. KADINEFENDİLER DAİRESİ 2	31. CİHANNÜMA KÖŞKÜ
2. SET KÖŞKÜ	17. CARIYELER DAİRESİ	32. ECZAHANE
3. KILARI HÜMAYUN	18. YANAN HUSUSİ DAİRE	33. ARABALIK
4. AGAVAT DAİRESİ	19. HUSUSİ DAİRE	34. DIŞ KARAKOL
5. ÇİT KASRI	20. KASKAT KÖŞKÜ	35. ARABACILAR DAİRESİ
6. LİMONLUK KÖŞKÜ	21. KÜÇÜK MABEYN	36. SİLAHANE
7. HÜNKAR DAİRESİ	22. HAREM İÇ KAPISI	37. HÜNKAR MUTFAĞI
8. SARAY TİYATROSU	23. HAREM KAPISI NÖBET YERİ	38. HUSUSİ KILER
9. GEDİKLİ CARIYELER DAİRESİ	24. HÜNKAR HAMAMI	39. ÇUKURSARAY
10. USTA KALFALAR DAİRESİ	25. YAVERAN VE BENDEGAN DAİRESİ	40. SEHZADEGAN DAİRESİ
11. MUSAHIP AĞALAR DAİRESİ	26. MARANGOZHANE	41. ŞALE KÖŞKÜ
12. ÇİCEK SERASI	27. III. SELİM ÇEŞMESİ	42. KÖPRÜ
13. KIZLARAĞASI DAİRESİ	28. KEBAP KÖŞKÜ	43. HAYVAN KAFESİ
14. KADINEFENDİLER DAİRESİ 1	29. GÜZEL SANATLAR GALERİSİ	44. HAMİT HAVUZU
15. HAZINEDARUSTA DAİRESİ	30. ADA KÖŞKÜ	45. SARAY İÇ BAHCESİ
		46. HAREM KAPISI
		47. SALTANAT KAPISI
		48. KOLTUK KAPISI

YILDIZ SARAYI VAZİYET PLANI

ÖLÇEK: 1/1000
0 10 20 30 40 metre

2.2.1. Birun

Birun, Yıldız Sarayı'nın en formel yerleşme ve bahçe düzenine sahip olan bölümüdür. Bu bölümdeki yapıların çoğu sarayın I. Avlu'sundadır. Bu yapılar: "Büyük Mabeyn, Çit Kasrı, Agavat Dairesi, Yaveran ve Bendegan Dairesi, Silahhane Köşkü, Hünkar Mutfağı, Hususi Kiler, Saray Arabacıları Dairesi, Arabalık, Güvercinlik Köşkü (Eczahane), Kılar-ı Hümayun, Set Köşkü, Rasathane ve Saray Kitaplığı'dır (Batur, 1995). Bu yapılardan, Kılar-ı Hümayun, Rasathane ve Saray Kitaplığı günümüzde mevcut değildir. Hünkar Mutfağı ile Hususi Kiler ise Silahhane Köşkü'ne dahil edilmiştir (Bkz. Çizim 2. 1).

Büyük Mabeyn, Birun bölümünün ana binasıdır. Eski ahşap köşk (Yıldız Köşkü) yıktırılarak, 1865-1866 yılında Abdülaziz tarafından bir dinlenme kasrı olarak, Agop ve Sarkis Balyan kardeşlere yaptırılan, sonradan Mabeyn Dairesi olarak kullanılan (1877) bu kagir bina, Yıldız Sarayı kompleksini meydana getiren bina topluluklarının en büyüğü olup, çevredeki gelişmeyi başlatan ilk yapılardan biridir. Büyük Mabeyn Köşkü, tepenin en yüksek noktasına ve yüksek bir istinat duvarının sağladığı geniş bir plato üzerine oturtulmuş olup, çok büyük olmamasına karşılık (30x45 m), çevreye hakim bir konuma ve anıtsal niteliğe sahiptir (Bkz. Foto. 2. 8.). Yapı, İstanbul sahilsaraylarında daha önce kullanılmış ve anıtsal boyutlarda denenmiş olan merkezi sofalı ve eyvanlı klasik plan şemasına sahiptir. Planın birbirini dik kesen iki eksen üzerinde simetrik bir kurgusu vardır. Güney- kuzey doğrultusundaki uzun eksen üzerinde havuzlu divanhane, sofa ve merdiven holü; kısa eksen üzerinde ise eyvanlar ve onların açıldığı sofa bulunmaktadır. Ancak, alanın bu kesin aksiyalitesi yanıltıcıdır. Bu simetriyi elde etmek için, fonksiyonları birbirinden tamamen farklı olan havuzlu divanhane ile merdiven holü aynı dengeye getirilmiş ve aynı büyüklükte hacimler içinde tasarlanmışlardır (Tuğlacı, 1993; Batur, 1995).

Enine eksen üzerinden verilmiş olan girişler, orta sofanın eyvanlarına açılmakta; eyvanlar ise üç basamaklı bir seki ve iki yanda parapet seviyesinde birbirine bağlı kolon çiftleriyle sofaya bağlanmaktadır. Narin ve yüksek kolon çiftleri ve üstte bunları bağlayan dilimli kemerler mekanın oryantalist motifleridir. Renkli bezemeleri olan bu eyvanların mekansal katılımı, özellikle üst kattaki sofaya Çırağan Sarayı'nı anımsatan bir merasim holü

zenginliği vermektedir. Uzun eksen üzerinde, güney kanadında havuzlu divanhane, kuzeyde kristal korkuluklarla zenginleştirilmiş merdiven holü vardır. Divanhane, geleneksel Osmanlı modelini plan olarak yineleyen ama daha süslü; mermer selsebilleri ve ince kolon çiftleriyle ayrılmış çıkmaları olan oryantalist bir düzenlemedir (Batur, 1995).

Planın kendine özgü geometrisi dışarda, cephe ve kitlede açıkça okunabilmektedir. Orta hole göre dik veya paralel yerleştirilmiş hacimlerle, cephede çıkmalar ve kademelendirmeler yapılmış; parçalı kitlelerle zengin perspektifler sağlanmıştır. Biçim olarak dışarda klasik çizgilerin yeğlendiği görölmektedir. Cephede aksiyal bir geometri kurulmuş ve akslar plastrlarla, kat birimleri ise konsollu kornişlerle belirtilmiştir. Bu plastrlar yivli ve kompozit başlıklı olup, onların üzerinde de sonradan Çırağan Sarayı'nda fazlasıyla uygulanan konsollu ve dilimli arşitrav biçiminde yatay atkılar vardır. Cephede, pencere kemerlerinin biçiminde ilginç bir düzenleme gözlenmektedir. Yapının birbirine dik aksları üzerinde yer alan mekanların pencereleri yarım daire kemerli, buna dört köşede bağlanan oda ve salonları ise basık kemerlidir. Basık kemerler üzengi seviyelerinde birbirine bağlanarak aks aralarında bütünlenen bir motif oluştururlar.

Sultan II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'na taşındıktan sonra Mabeyn Dairesi olarak kullanılmaya başlayan binada vükelaya, mabeyn müdürüne, başmabeynciye, mabeyncilere, mabeyn başkatibine ve mabeyn katiplerine odalar ayrılmıştır. Binanın alt katındaki “oda-i ali”, mabeyn Müdürü Gazi Osman Paşa'ya ait olup, Sultan II. Abdülhamid'in odaları üst katta yer almıştır. Yabancı hükümdarlar, prensler ve değer verilen konuklar geldiği zaman çoğunlukla Büyük Mabeyn'in üst kat salonunda resmi kabuller ve ziyafetler düzenlenmiştir (Tuğlacı, 1993).

Fotoğraf 2. 8. Yıldız Sarayı Büyük Mabeyn Dairesi

Fotoğraf 2. 9. Yıldız Sarayı Çit Kasrı

Yıldız Sarayı'ndaki Devlet Protokolü

Yıldız Sarayı'nda biri resmi diğeri özel olmak üzere iki sınıf teşkilat yer almıştır. Resmi teşkilat doğrudan doğruya devlet işleriyle ilgilenen dairelerden, özel teşkilat ise yalnızca Sultan'ın hususi işlerine bakan dairelerden oluşmaktadır (Tahsin Paşa, 1931; Ezgü, 1962).

Özel teşkilata dahil olan daireler; esvapçıbaşılik, seccadecibaşılik, ibrikarbaşılik, tütüncübaşılik, kahvecibaşılik, kilercibaşılik ve kitapçıbaşılik'tır. Bunlar isimlerinden de anlaşılacağı üzere özel hizmetlerle ilgilenmişler ancak teşrifatta mevkileri ve devlet salnamesinde isimleri olmamıştır. Bu hizmetlerde kullanılanlar, padişahın şehzadeliginden beri maiyetinde bulunmuş ve uzun deneyimleriyle güven kazanmış kimseler olup kendi görevlerinden başka hiçbir işle meşgul olmamışlardır (Tahsin Paşa, 1931; Ezgü, 1962).

Sultan II. Abdülhamid döneminde saraydaki resmi teşkilat: “Mabeyn Müdürlüğü Dairesi, Başkitabet Dairesi, Mabeynci Beyler Dairesi, Teşrifat Nazırlığı Dairesi, Teftiş Askeri Komisyonu, Maiyeti Seniyye Komisyonu Erkanı, Yaverler Dairesi, Arap İzzet Paşa Dairesi, Derviş Paşa Dairesi, Şakir Paşa Dairesi, Alman Generali Müşir Kamp-Hoeferner Paşa Dairesi, Aleksandr Karateodori Paşa Dairesi, Tercüman Nişan Efendi Dairesi, Hususi Şifre ve Telgrafhane Dairesi, Mabeyn Tercümanları Dairesi” olarak düzenlenmiştir.

Sarayda, görevi sultanla resmi daireler arasındaki bağlantıyı sağlamak olan bir Başkitabet Dairesi bulunmakta olup, ikinci katip, başmabeynci ve Mabeynciler, Hususi Şifre Kalemi aracılığıyla padişaha arz olunurdu. Resmi evrak ve tebligatlar da, başkitabet kanalından geçerek padişaha çıkarılırdı. Mülki işleri Sadrazam, ilmiye ile ilgili işleri Şeyhülislam, bahriye ile ilgili evrakı Bahriye Nazırı, askeri işleri Serasker, tophane ve askeri mekteplerle ilgili işleri Hazine-i Hassa Nazırı, padişaha çıkarırdı. Padişaha yazı yazma hakkı bu nezaretlere mahsus olup, diğer nezaretler de yazı yazabilirlerse de bu yazılara “hususî” denirdi (Ezgü, 1962; Tuğlacı, 1993).

Çit Kasrı; Abdülaziz tarafından Sarkis Balyan ve kardeşlerine yaptırılmış, Büyük Mabeyn'in sol taraftan karşısına gelen ve İç Harem Kapısı'na doğru uzanan, ince ve uzun (10x60 m) dikdörtgen bir kitlesi olan tek katlı kagir bir yapıdır (Bkz. Foto. 2. 9). Kasrın,

biri Koltuk Kapısı'ndan, öbürü Büyük Mabeyn bahçesinden ve bir diğeri de Harem kanadından olmak üzere üç ayrı girişi vardır. Bina, içiçe geçilen bir dizi oda ile sonunda ulaşılan bir salondan ibarettir. Bu basit ve kendine özgü bir işlevden doğan iddiasız yapıdan, mimarlar yine de Büyük Mabeyn'in özenli yapımını tamamlayan bir bina elde etmeyi başarmışlardır (Tuğlacı, 1993; Batur, 1995).

Binadaki her odanın tavan bezemesi farklı olup, bunlar ahşap oymalı, geometrik şekillerle süslü ve rengarenk çiçekli altın yıldızlarla yapılmıştır. Binanın önündeki giriş, özgün durumunda demir camekanlıyken, 1954'ten sonra çürüdüğü için ahşap olarak yenilenmiştir (Tuğlacı, 1993). Ön kapıdan ve camekanlı girişten içeri girildiğinde büyük bir hole geçilmektedir. Bu holün solunda iç içe beş oda, sağında bir oda ve bu odadan da geçilince Çit Kasrı'nın büyük ve görkemli salonu bulunmaktadır. Kasrın yanında küçük fiskiyeli, selsebilli ve volütlü sütun başlıkları ile süslenmiş, üzerinde tuğra bulunan bir havuz da yer almaktadır.

Padişahı ziyarete gelen yabancı konuklar, bu binanın alt katında yalnız bir hol ve bir odadan oluşan, Saray muhafızı Tahir Paşa'nın Dairesi'ne girerler, Tahir Paşa tarafından sorguya çekildikten sonra üst kata alınıp, kasırda bulunan iç içe odalara geliş sıralarına göre alınırlardı. Sırası gelenler Çit Kasrı'ndaki büyük salona veya Küçük Mabeyn'e padişahla görüşmek üzere geçerlerdi (Tuğlacı, 1993). Çok amaçlı olarak kullanılmış olan Çit Kasrı, Sultan II. Abdülhamid'in, yabancı devlet ziyaretçilerini, diplomatik personeli ve İstanbul'daki elçileri kabul yeri olmaktan başka, ramazanlarda kurulan iftar sofralarına da sahne olmuştur. Padişahın bulunmadığı birçok toplantılar, yine bu köşkte yapılabilmekte, askeri komisyonlar burada çalışmaktaydı (Tuğlacı, 1993).

Agavat (Haremağaları) Dairesi; haremağalarının bulunduğu yapı olup bir bölümünde çok değerli mutfak malzemeleri korunmaktadır. 1975 yılına kadar Milli Güvenlik Akademisi tarafından kullanılmış olan bina, bu tarihten sonra Akademi'nin kendi tesislerine taşınması üzerine, sarayla birlikte Kültür Bakanlığı'nın denetimine girmiştir (Tuğlacı, 1993).

Yaveran ve Bendegan Dairesi; Harem Kapısı yanındaki nöbetçi pavyonu ile birlikte R. D'Aronco tarafından tasarlanmıştır. İki katlı ve ahşap olan yapı, bağımsız girişleri olan beş

daireden oluşan ince ve uzun bir dikdörtgen kitleye sahiptir (Bkz. Foto. 2. 10.). Ajurlu ahşap pencere bezemeleri ve şaçaklarıyla, resmi işlevi olan bir yapıdan çok bir konuta benzeyen bu bina, yaverler, muhasipler ve mabeynciler dairesi olarak kullanılmaktaydı (şehsuvaroğlu, 1951; Batur, 1995).

Dış Saray'ın güneye doğru uzanan kesiminde, Hünkar Mutfağı ve Özel Kiler ile Silahhane Köşkü ve Saray Arabacıları Koğuşu bulunmaktadır. Birbirine bitişik, ince ve uzun dikdörtgen kitlelerden oluşan bu dizi, Saray'ın güney ucunda Arnavut Tüfekçiler Koğuşu ve altı Arabalık olan binayla bitmektedir. Bu sonuncu yapının önündeki ek bina Karakol olarak düzenlenmiştir (Batur, 1995).

Fotoğraf 2. 10. Yıldız Sarayı Yaveran- Bendegan Dairesi

Fotoğraf 2. 11. Yıldız Sarayı Silahhane Köşkü

Silahhane Köşkü; bu dizinin en ilginç yapısıdır. Valide Sultan Kapısı'ndan girildiğinde sağ tarafta uzunlamasına konumlanmış tek bir bina gibi görülmekteyse de içinde ahşap sütunlarla taşınan bir asma kat oluşturulmuştur. Yüksek ve tek kat üzerine başlayan bu kagir yapı, arazinin eğimine bağlı olarak güney cephesinde iki katlı olmaktadır. Köşk, yüksek tutulmuş tek kat üzerinden, bahçeye uzun bir cephe vermektedir. Cephede yüksek korentiyen kolon çiftlerinden oluşan dörtlü gruplar, binanın uzun kitlesini ritmik bir bölümlleme ile canlandırmaktadır (Bkz. Foto. 2. 11.). İçerde ana mekan, uzun bir dikdörtgen olan tek bir hacimden ibarettir. İnce ve yüksek kolonlarla üçe ayrılmış iç mekan, ortadan ahşap kaburgalı, madalyonlar içerisinde gemi resimleri ve silah motifleriyle süslenmiş yüksek bir tonozla örtülüdür (Tuğlacı, 1993; Batur, 1995).

Güvercinlik Köşkü (Eczahane); sarayın güney ucunda bir dönem saray eczanesi olarak kullanılmış olan ve asıl işlevi bilinmeyen bir yapıdır. Bina, önünde bir nimfeumu olan ve neogotik ile "chinoiserie" üsluplarının karışımı biçiminde tasarlanmış, egzotik bir küçük köşktür. Sultan II. Abdülhamid dışında sarayda yaşayanların ilaç ihtiyaçları bu köşkten karşılanırdı. Güvercinlik Köşkü'ndeki eczacılar önceleri gayrimüslimlerken, sonraları Bekir Bey ve muavinliğe de Mustafa Bey getirilmiştir. Bu kişilerden başka 12 adet eczacı ve kalfaları bulunmaktaydı (Tuğlacı, 1993; Batur, 1995).

Dış Saray'ın kuzeye doğru uzanan kısmında, Büyük Mabeyn'in oturduğu setin altında, Birun bölümün ikinci kısmı bulunmaktaydı. Bir alt kota yerleşmiş ve dar bir bahçeye açılan yapılar güneyden kuzeye sıralanmaktaydı (Batur, 1995). Bunlar Kılar-ı Hümayun, Hazine-i Evrak (Saray Ardiyesi), Tercüme Odası, Teşrifat Nazırı Dairesi gibi hizmet yapıları olup, günümüze bozulmuş olarak gelmişlerdir.

Seyir Köşkü (Set Köşkü); Koltuk Kapısı'ndan dışarı çıkınca hemen solda, Büyük Mabeyn Köşkü'ne arka cephesinden bitişik olmak suretiyle yüksek bir duvar üzerinde yer alan ve Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Türkiye'yi ziyareti sırasında padişahın cuma selamlık törenlerini seyretmesi için II. Abdülhamid tarafından özel olarak Başmimar Sarkis Balyan'a yaptırılan bu tek katlı bina, ziyaretten sonra da yabancı sefir ve konukların aynı şekilde cuma selamlık törenlerini izlemelerine ayrılmıştır. Büyük Mabeyn'in solunda kalan yapının tavanı zengin kalem işleriyle bezelidir (Tuğlacı, 1993) (Bkz. Foto. 2. 12.).

Fotoğraf 2. 12. Yıldız Sarayı Set (Seyir) Köşkü

Fotoğraf 2. 13. Yıldız Sarayı Hünkar Dairesi (Valide Sultan Köşkü)

2.2.2 Enderun

Yıldız Sarayı'nın kuzeyinde, II. Avlu olarak adlandırılan bölüm, padişaha ve ailesine ait olan yapıların yer aldığı Enderun bölümüdür. “Hamit Havuzu” olarak da adlandırılan yapay göl ve iç bahçe, bu bölümü daha çok bir yazlık saray atmosferinde tutmaktadır.

İç bahçede yer alan, geniş barok saçacağı ile III. Selim Çeşmesi, havuzun ortasındaki adada bulunan Art Nouveau üslubundaki küçük dinlenme köşkleri ve yapay ağaç dallarından yapılmış kameriyeler yaratılmış pitoresk çevrenin günümüze kalmış öğeleridir.

Bu bölümdeki başlıca yapılar: “Hünkar Dairesi (Hünkar Sofası, Valide Sultan Köşkü), Küçük Mabeyn, Limonluk (Kış Bahçesi), Tiyatro, Hususi Daire, Kadın Efendiler Dairesi, Hazine Usta Dairesi, Cariyeler Dairesi, Gedikli Cariyeler, Usta Kalfalar Dairesi, Kızlarağası Dairesi, Musahip Ağalar Dairesi, Kaskad Köşkü, Şehzade ve Sultan Köşkleri ve Çiçek Serası'dır (Batur, 1995). Bu yapılardan Hususi Daire ve Usta Kalfalar Dairesi günümüzde mevcut değildir (Bkz. Çizim 2. 1).

Hünkar Dairesi; Enderun bölümünün en önemli yapılarının başında gelmekte olup, iki katlı ve kısmen kagir bir yapıdır. “Valide Sultan Köşkü” ya da “Hünkar Sofası” adlarıyla da anılan yapı, Sultan Abdülmecid döneminde inşa edilmiş olup, Sultan II. Abdülhamid'in Yıldız'a gelişinden sonra harem dairesi olarak sürekli kullanılmıştır. Küçük Mabeyn'in inşa edilmesinden önceki bu kullanım sırasında binada kimi değişiklikler ve eklemeler yapıldığı bilinmektedir. Bu nedenle sarayın kitlesi, aslında var olan simetrisini yitirmiş görünmektedir. Özgün durumunda, büyük olasılıkla yaklaşık 35 x 14 metre boyutlarında bir dikdörtgen plan üzerine oturan ve öne çıkma yapan ve giriş bölümüne göre simetrik bir kurgusu olan bir yapıdır (Bkz. Foto. 2. 13.). Öne çıkma yapan giriş bölümünün bulunduğu eksen planda belirleyici bir doğrultu oluşturmaktadır. Giriş holünün, anıtsal merdivenin ve baş odanın bulunduğu bu doğrultu sarayın törensel işlevine esas olan ana mekanlarını içermektedir. Simetri ekseninde bulunan giriş bölümü ve bir saray için son derece iddiasız olan giriş kapısından sonra, giriş holü ve ardından eliptik ve çift kollu büyük merdivenin bulunduğu mekan gelmektedir. Başoda 16 x 8 metre boyutunda, dikdörtgen planı olan bir mekandır. Basık kemerli geniş ve yüksek pencerelerle aydınlanan

başodanın tavanında, eşkenar dörtgen biçiminde çerçevelenmiş tavan bezemeleri bulunmaktadır.

Küçük Mabeyn; Çit Kasrı'nın önünde yükselen bu yapı sadece Enderun bölümünün değil, Yıldız Sarayı'nı meydana getiren köşklerin de en önemlilerinden biridir. Osmanlı Sarayı'nın geleneksel yapısı gereği, padişahın özel ve resmi yaşamı Saray kompleksi içinde geçtiği için, resmi yaşamının geçtiği Mabeyn de Harem ile Selamlık arasında bulunurdu. Sultan II. Abdülhamid'in öngördüğü özel güvenlik önlemlerinin gereği olarak ve Büyük Mabeyn'in oda ve salonlarının giderek artan vekil ve memurların ihtiyacına yetmemeğe başlaması nedeniyle, Sultan II. Abdülhamid'in emriyle oturma ve çalışma dairesi olarak 1900 yılında Küçük Mabeyn inşa ettirilmiştir. Bu binanın inşasının bitmesini takiben, bazı özel ve resmi kabuller bu binaya nakledilmiştir. Bu binanın en büyük özelliği, diğer Osmanlı saraylarındaki Mabeyn yapılarının aksine, sarayın harem bölümünde yer almasıdır. Osmanlılarda harem bölümüne yabancılar giremezdi. Bunun aksine bu dönemde yabancı misafirler Küçük Mabeyn'e hatta tiyatroya bile girebilmeye başlamışlardı. Bu uygulama batılı düşüncenin saraydaki ilk etkilerinden biri sayılmaktadır (Batur, 1995)..

Küçük Mabeyn'in, bir dikdörtgen plana oturan ve koridor üzerine açılan oda ve salonlardan oluşan yalın bir şeması vardır İki katlı ve dıştan kagir olan binaya, iki yandan altı basamaklı taş merdivenlerle çıkılmakta ve renkli camlarla süslenmiş bir camekandan girilmektedir (Bkz. Foto. 2. 14.). Geniş giriş holünde, çiçek dallarından oluşmuş bir korkuluğu olan Art Nouveau bir merdiven bulunmaktadır. Dönerek yükselen merdivenin üst kat holünün pencerelerinde, naturalist ve çok renkli büyük çiçek figürlerinden oluşan batı tarzı vitraylar vardır.

Fotoğraf 2. 14. Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn Dairesi Ön Cephesi

Yapının salonları, beyaz üzerine yaldızla işlenmiş rokoko bezeme ve tavana ve tavan eteğindeki bordürlere yapılmış peyzaj resimleriyle süslenmiştir. Tavanları kalem işleri ve özellikle Boğaz görüntülerini yansıtan manzara resimleriyle süslü olan bu yapı padişahın çalışma, yemek, istirahat, kabul ve yatak odası bulunan özel konutu biçiminde düzenlenmiştir. İki katlı binanın üst katında Art Nouveau akımının bütün süsleme özelliklerini de yansıtan ve günümüze kadar gelemeyen, bir kış bahçesi de bulunmaktaydı (Tuğlacı, 1993).

Arşivlerdeki fotoğraflarda, sonradan eklendiği sanılan üçüncü katta yine Art Nouveau tarzı bir kitaplığın bulunduğu gözükmemektedir. Benzer biçimde binanın kuzey tarafına yine okuma odası olarak kullanıldığı sanılan, örtü strüktürü Art Nouveau üslubunda tasarlanmış bir salon eklenmiştir. Küçük Mabeyn'in cephe biçimlenişinde de Art Nouveau üslubu ön planda olmakla birlikte; pencerelerde, parmaklıklarda, kat kornişlerinde, saçak parapeti gibi cephe öğelerinde daha çok Viyana ekolüne bağlı geometrik bir stilizasyon görülmektedir (Batur, 1995) (Bkz. Foto. 2. 15.).

Kesin belgelere henüz ulaşılamişsa da yapının büyük olasılıkla R. D'Aronco tarafından tasarlanmış olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte eklerin D'Aronco tarafından yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir.

Küçük Mabeyn'den hamama ve hususi odaya giden, bugün mevcut olmayan bir geçit bulunmaktaydı. Yapı, ayrıca, bir yer altı geçidi ile de tiyatro binası ve Şale Köşküne bağlanmaktaydı (Batur, 1995).

Fotoğraf 2. 15. Yıldız Sarayı Küçük Mabeyn Dairesi Arka Cephesi

Fotoğraf 2. 16. Yıldız Sarayı Limonluk Köşkü

Limonluk (Kış Bahçesi); Küçük Mabeyn binasının 8 metre uzağında ve tam karşısında bulunmaktadır. R. D'Aronco tarafından 1895-1896 yıllarında tasarlanıp inşa edilen limonluk binası, sarı dökme demirden ve rokoko bezemeleri olan küçük bir neobarok yapıdır. Harem duvarına bitişik, L planlı, iki sıra silmeli taş kaide üzerine oturan yapının kolları yarım beşik tonozlu, köşe mekanı dilimli kubbeli, üstü ve yanları dökme demir strüktür üzerine camla örtülüdür (Batur, 1995) (Bkz. Foto. 2. 16.).

Tiyatro; Enderun bölümünün en ilginç binası olup, III. Avluya giden yolun ilerisinde, soldadır. Tiyatro yapıtlarına ve konserlere meraklı olan Sultan II. Abdülhamid'in, yabancı sanatçıların telkiniyle yaptırdığı bu yapının tasarımı R. D'Aronco'ya aittir (Şehsuvaroğlu, 1951).

D'Aronco'nun halen Udine Kent Müzesi Arşivi'nde bulunan yapıya ait projesi, neobarok üslupta ve sıkışık mekanı son derece ustalıkla kullanıp değerlendirdiği bir çalışmadır. Tavanı, mavi zemin üzerine mavi yıldızlarla süslü olan tiyatro localarla çevrilidir. Sahnenin tam karşısındaki loca padişaha aittir. Üst katta şehzadeler ve alt katta ise saray mensupları oturlardı (Şehsuvaroğlu, 1951) (Bkz. Foto. 2. 17.).

Fotoğraf 2. 17. Yıldız Sarayı Tiyatro Binası

Hususi Daire; Mimar Vasilaki'nin tasarımı olup, sarayın en güzel yapılarından biri olarak anlatılmaktadır. Sultan Abdülhamid'in özel dairesi olan bu bina, Küçük Mabeyn'in hemen yanında, bir cephesi yola diğer bir cephesi parka ve büyük havuza bakmaktadır (Şehsuvaroğlu, 1951).

Köşkün içi Yıldız Marangozhanesi'nin ustabaşları tarafından yapılmıştı. Kapı ve pencereler yekpare maundandı. Tavanlarını bezeyen natürmortlar ve dört mevsim resimlerinin kompozisyonları Şeker Ahmet Paşa tarafından yapılmıştır. Arşiv fotoğraflarından görüldüğü kadarıyla neorönesans bir cephe düzenlemesi vardır (Tuğlacı, 1993; Öztuna, 1978). Köşte padişaha ait iki adet yatak odası vardı. Daire'nin Küçük Mabeyn hizasına rastlayan bölümü tek katlı, Şale Köşkü tarafına doğru olan ve padişahın gözde kadınlarının oturduğu bölümü ise iki katlıydı. Binanın karışık bir planı vardı. Kapıdan, önce küçük bir taşlığa geçiliyor, bu taşlığa açılan bir kapıdan da iki basamakla bir salona giriliyordu. Bu salonun sağ ve solunda ikişer oda vardı. Odalar kapılarla birbirine bağlıydı. Yine aynı salonun karşısına rastlayan bir kapıdan da Hususi Daire ile harem arasındaki koridora çıkılıyordu (Bkz. Foto. 2. 18.).

Fotoğraf 2. 18. Yıldız Sarayı Hususi Daire

Fotoğraf 2. 19. Yıldız Sarayı Kızlarağası Dairesi

Hususi Daire, Sultan VI. Mehmet Vahideddin'in ikameti sırasında bir elektrik kontağı yüzünden yanmıştır. Sultan II. Abdülhamid dönemine ait bu önemli belgenin, bu yangın yüzünden ortadan kalkışı sarayın tarihi açısından büyük bir kayıptır. Bu köşk Sultan II. Abdülhamid'in kendisine en yakın kadınlarıyla ikamet ettiği daire olup Sultan V. Mehmed Reşad da hastalıkla geçen ömrünün son yıllarını bu dairede geçirmiştir. 1919 yılında yanan bu binadan günümüze sadece içi çinilerle süslü bir hamam kalmıştır.

Kadınefendiler, Hazine Dar Usta Kadın, Cariyeler Daireleri; özel bölümün kuzeydoğu ucunda, birbirine camlı geçitlerle bağlanmış pavyonlardır. Harem bölümü yapılarının tümü iki katlıdır. Tavanları kalem işleri ve madalyonlar içersinde çeşitli resimlerle bezenmiştir (Tuğlacı, 1993; Batur, 1995).

Günümüzde mevcut olmayan Usta Kalfalar Dairesi tiyatronun yanında bulunmaktaydı. Gedikli Cariyeler Daireleri de yine tiyatronun yanındadır. Kızlarağası Dairesi haremın kuzey avlusunda olup Sultan II. Abdülhamid tarafından yaptırılmıştır (Bkz. Foto. 2. 19.). Tümü hasbahçenin kuzey kesimine yerleşmiş olan bu binalardan başka haremdeki kadınlara ve personele ait daha bir çok küçük köşk vardır. Bunların bir bölümü yanarak ortadan kalkmış diğerleri de günümüze harap bir şekilde gelmiştir.

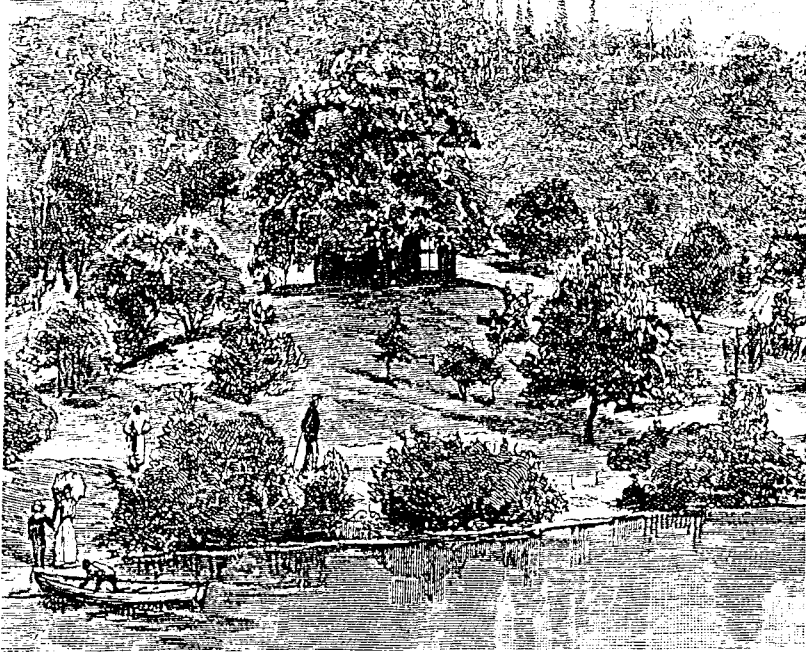
Bütün bu yapılar dışında, Hasbahçe ve içindeki yapılar da yine Enderun yani padişah ve ailesine ait olan özel bölüm içersinde yer almaktadır. Bu yapılar, III. Selim Çeşmesi (Bkz. Foto. 2. 20.), Cihannüma Köşkü, Kebap (Bkz. Foto. 2. 21.) ve Ada Köşkleridir. Hamidiye Gölü'nde bu bahçe içinde bulunmaktadır.

Fotoğraf 2. 20. Yıldız Sarayı İç Bahçesi'ndeki III. Selim Çeşmesi

Fotoğraf 2. 21. Yıldız Sarayı İç Bahçesi'ndeki Kebap Köşkü

Şekil 2.3. Hamidiye Gölünün Sarayın içbahçesinden görünüşü 1895 William J. Spry (Tuğlacı, 1993)

2.2.3. Dış Bahçe ve Köşkler

Bu bölümdeki yapılar: “Şale Köşkü, Çadır Köşkü, Malta Köşkü, Çini Fabrikası, Ahırlar ve Manej’dir.

Şale Köşkü: Yıldız Sarayı’nın günümüzdeki en görkemli yapılarından biri olan ve kayıtlarda Merasim Köşkü olarak geçen Şale Köşkü, Sultan II. Abdülhamid döneminde, birkaç aşamada gerçekleştirilmiş bir yapıdır. İlk yapımın mimarı ve kesin yapım tarihi bilinmemektedir. Bu kasa 1889 yılında Sarkis Balyan tarafından Almanya İmparatoru II. Wilhelm’in İstanbul’u ziyareti nedeniyle bir ek yapılmıştır. Köşkün harem kesimine doğru uzayan hamam bölümünün üstü, yine bilinmeyen bir tarihte geniş bir tören salonuna dönüştürülmüştür. Ancak asıl ve en son değişiklik, İmparator Wilhelm’in İstanbul’a ikinci ziyareti nedeniyle, 1898 yılında Raimondo D’aronco’nun Merasim Köşkü’nü inşa ederek yapıyı görkemli salonları olan anıtsal bir tören sarayı haline getirmesidir. Binanın kuzey bölümünün D’aronco tarafından tasarlandığını ispat eden en belirgin özellik bu bölümdeki

köşe kuleleridir. Bu tarz, D'aronco'nun İtalya'daki diğer yapılarında ve projelerinde en sık kullandığı motiflerden biridir. Merasim Köşkü ise yine İtalyan Natüralist ekolünün çizgilerini taşımaktadır (Batur, 1993).

Şale Köşkü, kagir bodrum üzerine iki katlı ahşap bir yapıdır. Bodrum katı zeminden yüksek olarak yapılmış, mutfak ve kalorifer dairesi olarak kullanılmıştır. Binanın her tarafı parke kaplı olup toplam 64 odası vardır. Bir yanda ve altısı karşılıklı olmak üzere yedi adet kapısı bulunmaktadır. Karşılıklı kapıların arasındaki merdivenler alt kat ile bağlantıyı sağlamaktadır.

Yapı her ne kadar farklı zamanlarda ve farklı mimarların emeği ile oluşsa da plan ve cephede belirgin bir uyumluluk görülmektedir. İlk yapım tarihinden gelen orijinal çizgiler korunmuş ve aynı tasarım üslubu devam ettirilmiştir. Bununla birlikte iç mekan düzeninde, her dönemin ve mimarın özgün tasarımları ve kendine özgü üsluplarıyla karşılaşmaktadır. Renkli duvar ve tavan tabloları, altın varaklar, stuka, sedef kakma ve benzeri bezeme teknikleri görülmektedir. Köşte çok değerli eşyalar da bulunmaktadır (Batur, 1995).

Malta Köşkü: Sultan Abdülaziz döneminde inşa edilen köşkün mimarı Sarkis Balyan'dır. İstanbul Boğazi'nin eşsiz görüntüsüne hakim, çam ağaçlarıyla çevrelenmiş olan Malta Köşkü, iki katlı bir binadır. Klasisist üslupta tasarlanmış olan yapı, içerde de aynı üslubun çizgilerini taşıyan bir dekorasyona sahiptir (Batur, 1993; Tuğlacı, 1993).

Yapının simetrik olan plan şemasında açık bir geometri okunmaktadır. Ortada merkezi bir mekan ve yanlarda buraya açılan hacimler ile bir merdiven düzenlenmiştir. Üst katta da ortada merkezi hol ve iki yanında yan hacimler olan simetrik kurgu tekrarlanmaktadır. Cephede de plan şemasını doğrudan yansıtan üçlü bir düzen kurulmuştur. Eksendeki daha geniş tutulmuş açıklıkta büyük, iki yanda ise küçük ve yarım daire kemerli pencere düzenleriyle yalın ve klasik bir cephe elde edilmiştir.

Malta Köşkü'nün dört adet kapısı bulunmaktadır. Deniz tarafındaki kapının karşısında kuğu motifli bir çeşmenin süslediği mermer havuzlu geniş bir oda mevcuttur. Havuzlu

salonun iki tarafında merdivenle çıkılan odaların pencereleri kırmızı, sarı, mavi ve beyaz camlardan yapılmıştır. Üst kata ise havuzlu odanın tam karşısındaki bir merdivenle çıkılmakta olup burada çiçek motifleri ile süslü iki oda vardır.

Çadır Köşkü; Yıldız Sarayı Dış Bahçesi'nde günümüzde ayakta kalan üç köşkten biri olan bu köşk, gezinti sonu dinlenme mekanı olarak tasarlanmıştır. Sultan Abdülaziz döneminde Sarkis Balyan ve kardeşlerine yaptırılmış olan yapı, bodrumsuz bir zemin kat üzerine tek katlı olarak inşa edilmiştir (Batur, 1993).

Çift kollu bir merdivenle ulaşılan giriş holü ile iki yan hacimden oluşan son derece sade bir plana sahiptir. Merdiven kollarının arasındaki kapıdan zemin kattaki servis hacimlerine girilmektedir. Köşkün Boğaz'a bakan cephesi üç bölümden oluşmaktadır. Orta mekan, Boğaz manzarasına geniş bir balkonla açılmaktadır. Bina koyu kırmızı renkte olup düz duvar alanında, pencerelerin üst bölümüne yerleştirilen ve binayı dört bir taraftan çevreleyen bir silme bulunmaktadır. Giriş cephesinin önünde büyük bir havuz veya yapay göl bulunmaktadır (Batur, 1993; Tuğlacı, 1993).

Çini Fabrika-i Hümayunu; Sarayın çini, porselen vb.gereksinimini karşılamak ve Avrupa, özellikle de Sevres porselenleri düzeyinde ürün elde etmek amacıyla 1892 yılında kurulmuş olan bu fabrika, 1894 depreminde hasar görmüş, Raimondo D'aronco tarafından yenilenmiştir.

Yıldız Sarayı Dış Bahçesi'nin kuzeydoğu kanadında, tepenin en üst kesimindeki platoda inşa edilmiş olan yapı, başlıca iki bölümden oluşmaktadır. Fabrikanın büyük olasılıkla ilk yapımına ait olan doğu kanadı, bir dikdörtgen plana oturan kagir ve tek katlı bir yapıdır. Sıvalı beyaz duvarlar üzerinde tuğladan söveleri olan çok basık kemerli pencere dizileri ile sade ve işlevsel bir karakter taşımaktadır. Kuzey kanadının plan ve kitle olarak belli bir geometrisi yoktur. Batıya doğru incelerek uzayan yamuk bir plan üzerinde avluya bakan ön cepheye yönetim odalarının ve ressam atölyelerinin bulunduğu hacimler yerleştirilmiş, fırınlar arka cepheye alınmıştır. Avlu cephesi, kompleksin karakteristik görünümünü oluşturan çıplak tuğladan yapılmış üç kitlesel öge ve doğu kanadının mimarisini yineleyen ara hacimlerden oluşmuştur (Batur, 1993; Tuğlacı, 1993).

3. OSMANLI SARAYI'NDA HAREM OLGUSU, SARAY DÜZENİNDEKİ İŞLEVSEL KONUMU VE DİĞER BİRİMLERLE İLİŞKİSİ

3.1. Osmanlı Sarayı'nda Haremin Oluşumu

Haremin sözcük anlamı girilmesi yasak olan yer olup, genellikle ev reisinin kadınları, cariyeleri ve çocuklarıyla yaşadığı yeri tanımlar. Harem ve selamlık olarak ikiye ayrılan saray ve konaklarda, kadınların bulundukları girilmesi yasak olan bölüme Harem adı verilirdi. Padişah saraylarında Harem Dairesi'nin Osmanlıca karşılığı Dar'üs-Saade'dir (Saadet evi). Arabistan'da kullanılan Harem tabiri bizde de Dar'üs-Saade'den daha yaygın olarak kullanılmıştır (Uluçay, 1992).

Harem çok iyi örgütlenmiş, düzenini ve disiplinini yüzyıllarca koruyabilmiş Enderunla çok yönlü benzerliği bulunan bir hizmet ve eğitim kurumudur. Harem dairesi, her türlü hizmetin cariyeye ve harem ağalarının üstlenildiği, tahttaki padişahın annesinin, eşlerinin, oğullarının, kızlarının dairelerini, hizmet birimlerini, harem ağası ve cariyeye koğuşlarını kapsayan büyük bir komplekstir.

Harem'in anlamı ve işlevi; Selçuklu'lardan başlayarak, Beylikler dönemi, erken Osmanlı, klasik Osmanlı ve nihayet geç devir Osmanlı dönemlerinde, yönetici konumundaki padişahların kamusal ve özel yaşamları arasındaki ilişkiye ve dönemin evlilik anlayışına bağlı olarak değişmiştir (Tanyeli, 1988).

Selçuklu'lar döneminde ne saray ne de padişah yasaklanmış, adeta ulaşılamaz bir konumda değildi. Bu dönemde toplumsal etkinlikler kadın erkek birlikte yaşanmakta, yöneticinin özel yaşamı kamusal yaşamın bir parçası olmayı sürdürmekteydi. Bu nedenle sarayda henüz Osmanlı Haremine benzer bir kadınlar kesimi henüz oluşmamıştı (Tanyeli, 1988).

Beylikler dönemi ve erken Osmanlı dönemi saraylarına ait veriler hiç denecek oranda azdır. Yenişehir, Bursa ve Edirne'deki saraylar ile İstanbul'daki Eski Saray hiç bir mimari iz bırakmadan kaybolmuşlardır. Bu saraylarda duvarla çevrili adeta bir kale görüntüsü veren bir saray alanı yaratma kaygısı belirgin olmasına rağmen söz konusu alan içinde

hiyerarşik bir bölümlenmenin bulunduğuna ilişkin bir bilgi yoktur. Ancak dış dünya ile ilişkisinin ne oranda açık olduğu bilinmemekle birlikte padişahın eşine yada eşlerine özgü bir daire her sarayda olduğu gibi doğal olarak erken Osmanlı saraylarında da var olmuştur (Tanyeli, 1988).

Osmanlı Padişahları, ilk zamanlarda bulundukları yerin şöhretli kişileri, Anadolu Beyleri'nin, Bizans İmparatorları'nın, Sırp ve Bulgar Kralları'nın kızları ile nikahla evlenmişlerdir. Bu evlilikler siyasi olup akrabalık yolu ile kuvvetlenme veya yeni topraklar ele geçirme amacını gütmüştür. Devşirme sisteminin bulunmadığı bu dönemde padişahın özel yaşamı siyasal ilişkilerle iç içe olmuş ve toplumun her üyesi için geçerli geleneklere göre biçimlenmiştir. Bu evlenmeler Bizans İmparatorluğu'nun yıkılmasına kadar devam etmiştir. Bu dönemle ilgili çeşitli ifadelerde haremın anlamı sarayın bir kesimi değil tamamı olarak karşımıza çıkmaktadır, yani henüz işlevsel farklılığa kavuşmuş bir harem kavramı yoktur (Uluçay, 1992; Tanyeli, 1988).

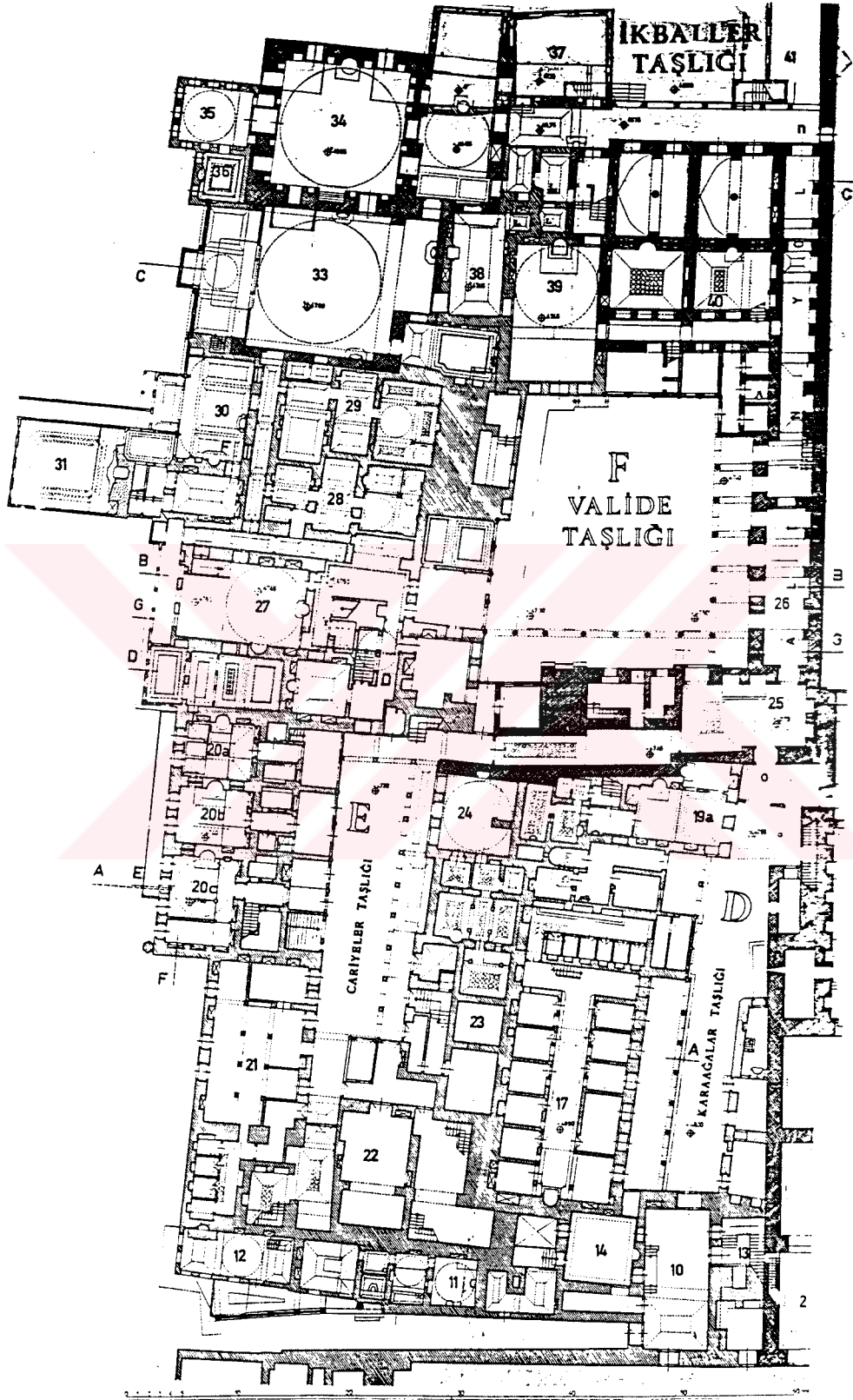
15. Yüzyılda, Fatih Sultan Mehmed, devlet ve kapı kulunu nasıl devşirmelere bıraktı ise haremini de devşirmelerden meydana getirmiştir. 16. Yüzyıl başlarından itibaren cariyelerle evlenme yerleşmiş, özellikle Kanuni Sultan Süleyman ile tek kaynak durumuna gelmiştir. Bu olayla birlikte Osmanlı Harem'i kurumsal bir örgüt olarak biçimlenmiş, hanedanın yıkılmasına kadar padişahların cariyelerle evlenme usulü devam etmiştir. Osmanlı padişahları zaferler kazandıkça kendilerini diğer hanedanlardan üstün saymışlar, Beyliklerin ortadan kalkması ve Bizans İmparatorluğu'nun yıkılması ile akrabalık yolu ile dostluk kurmaya gerek görmemeye başlamışlardır. Böylece padişahın kadınlarla kuracağı ilişkinin siyasal niteliği ortadan kalkmış ve özel bir nitelik kazanmıştır. Ayrıca, padişahların tanınmış bir aileye mensup kızla evlenerek, İstanbul'da veya taşrada annesi veya zevcesi yoluyla akrabası bulunması, bu ailelerin hanedanlığa ortak olması ve Osmanlı Sarayı'nın nüfuzundan faydalanması mahsurlu görülmüştür. Bu yüzden sarayda yetişmiş ya da padişaha takdim edilen kadınlar ile evlenmişlerdir. Bu yüzyıldan itibaren nikahla evlenme bir kaç istisna dışında görülmemiştir. Şeriat hükümlerine göre cariyeler padişahın malı olduğundan köle statüsündeki bu kadınlar Haremın esasını ve hanedanın temelini teşkil etmişlerdir. Gerek bu önlem, gerek şehzadelerin 17. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl

ortalarına kadar çocuklarının olmasına izin verilmemesiyle hanedan ve bunun sonucu olarak imparatorluk gücünü ve devamlılığını sağlayabilmiştir (Uzunçarşılı, 1945).

Haremin tarihçesi konusunda çelişkili tezler ortaya atılmaktadır. Mualla Anhegger'e göre Harem, her ne kadar Fatih Sultan Mehmed devrinde evlilik düzeninin değişmesi ile bir kurum olmaya başlamışsa da Osmanlı saraylarında bu dönemde bir Harem dairesi mevcut değildir. E. H. Ayverdi'ye göre ise Osmanlı Sarayı hep bir Harem içermektedir ve Topkapı Sarayı'nda da o dönemde bir Harem Dairesi bulunmakta idi. Fakat Ayverdi'nin tezini destekleyici bilgi olmadığı gibi aksine kanıtlar vardır. Çağatay Uluçay ise Osmanlılar'da harem hayatı ve teşkilatının Edirne Sarayı'nın yapılmasıyla başlamış, İstanbul'un alınmasıyla gelişmiş olduğunu, harem teşkilatının Fatih Sultan Mehmed zamanında Enderun Mektebi ile birlikte yapıldığını belirtmektedir.

Hem Edirne hem de Topkapı Sarayı'nda haremın başlangıçta hiç düşünülmediği sanılmaktadır. Önce Enderun ile bağlantılı olarak haremın bulunduğu kesimde bazı yapıların inşa edilmiş ve bunların giderek çoğalıp yoğunlaşarak kendi başlarına bir bütün oluşturacak hale gelmiş oldukları öne sürülmektedir. Topkapı Sarayı'nda ilk harem yapıları Valide Sultan Taşlığı etrafında oluşmuştur. Edirne Sarayı'nda da Topkapı Sarayı'nda olduğu gibi Valide Sultan Dairesi'nin ve Taşlığı'nın etrafını kadın efendilerin, ikballerin, şehzadelerin, cariyelerin daireleri kuşatmış, böylece padişah bunları daha iyi kontrol etmek olanağını da elde etmiştir (Öztuna, 1978).

Topkapı Sarayı Harem Dairesi, ikinci ile beşinci yer arasında, üçüncü yerin önünde, Galata'ya ve Haliç'e bakan setler üzerinde, 15. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar padişahlar değişikçe gereksinmeler nedeniyle eklenen yapılarla oluşan, oldukça karmaşık plana sahip bir yapı kompleksidir. Yaklaşık 150 m uzunluğunda ve 80 m genişliğinde olup, dört tarafı duvarlarla çevrilmiştir. Kendi içinde dört ana avlu etrafındaki yaklaşık dörtyüz odadan oluşan küçük bir kent görünümündedir.

Şekil 3.1. Topkapı Sarayı Harem Dairesi Yerleşim Planı, 18. yy. (Eldem, 1982)

Divan ile Enderun meydanlarını birbirinden ayıran duvarın yönü devamınca harem ikiye ayrılmaktadır. Güneyde hizmetli kızlar, kadınlar ve ağalar; kuzeyde kadınefendiler, ikballer, valide sultan ve mabeyn bulunmaktadır.

Fotograf 3.1. Topkapı Sarayı Harem Binalarının havadan görünüşü (Anhegger, 1989)

Topkapı Sarayı Haremi'nin dört adet farklı işlevlere hizmet eden kapısı bulunmaktadır. Araba kapısı: Resmi Saray meydanında Adalet Kulesi yanındadır. Bu kapıdan girilince kısmen üstü örtülü kısmen de açık olan yoldan geçerek haremın esas giriş kapısına varılmaktadır. Hanımlar, Resmi Saray'dan harem'e geçerken bu kapı önünde arabadan indikleri için Araba Kapısı denmiştir. Padişah da atı ile Saray dışından Has Oda'ya ya da Mabeyn Dairesi'ne giderken bu kapıyı ve geçidi kullanmıştır. Bu yol Harem Dairesi'ne açılan tek yoldur. Bu yoldan geçerek ulaşılan Harem Dairesi ana girişinde (Cümle Kapısı) nöbet yeri adı verilen bir Karaağa'nın sürekli bekçilik yaptığı, tepeden aydınlatılmış bir yer bulunmaktadır. Bu yere açılan çift kanatlı kapıdan girildiğinde tam karşıda iki, solda da bir kapı daha bulunur. Bunlar haremın üç esas bölümünü gösteren üç ayrı kapıdır.

1. Padişah, Şehzade'ler ve konukların kullandığı Altın Yol'a açılan kapı.
2. Valide Sultan, Kadın Efendiler, Gözdeler, İkballer ve konuklarının kullandığı Valide Taşlığı'na açılan kapı. Padişah da at ile evine geldiğinde bu kapıdan geçer, Valide

Taşlığı'ndaki binek taşında atından iner, Altın Yol'a yan kapıdan geçerek Has Oda'ya kadar yaya giderdi.

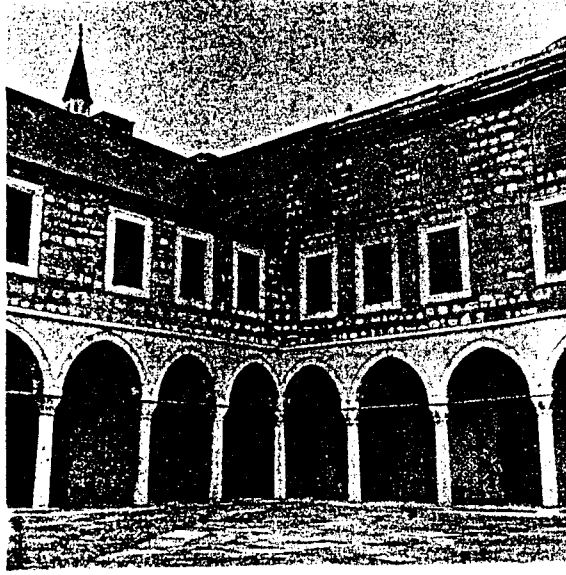
3. Padişah ailesinden olmayan kadınların, cariyelerin, ustaların, kalfaların kullandığı kapı. Buradan saray eczanesinin bulunduğu geçide, oradan Cariyeler Dairesi Taşlığı'na, Harem Hastanesi'ne, Cariyeler Koğuşu'na, Kiler Dairesi'ne, Meyit Kapısı'na kadar gidilirdi.

Bu üç kapının bulunduğu nöbet yerinde her gün bir Karaağa nöbet bekler, asma katta bulunan Hazine Ustası ise karaağayı denetlerdi. Bu kapılar dışında Harem'in; Karaağalar geçidinde, Enderun Meydanı tarafında Kuşhane Kapısı, Altınyol ve Valide Taşlığı sofa tarafında Mabeyn Kapısı ve dış bahçe tarafında Meyit Kapısı olmak üzere çeşitli kapıları bulunmaktadır.

Harem Dairesi, giriş bölümü; haremi beklemekle görevli Karaağalar Dairesi, Musahipler Dairesi, Dilsizler Dairesi, Saray Cüceleri Dairesi, Hazine Ustası Ağalar Dairesi, Darüssaade Ağası Dairesi, Şehzadeler Mektebi ve bu bölümlere ait cami, hamam, çeşme ile ayak yollarından oluşmaktadır. Baş Kapı Gülamı Dairesi ya da Meşkhane, Adalet Kulesi, bu kule içindeki Padişah Odası da giriş bölümü içinde bulunmaktadır.

Giriş bölümü içinde iki önemli kısım vardır. İlk bölüm, Karaağalar Camii ile Şadırvanlı Sofa; ikincisi ise, Kırklar yeri denilen, Kuşhane Kapısı'nın da açıldığı revaklı geçittir. Girişin en eski yapıları; Adalet Kasrı, Hazine Dairesi ve ekleri ile Karaağalar Dairesi ve Şehzadeler Mektebi'nin bulunduğu binalardır. Harem Dairesi, Resmi Saray ve Saray Bahçeleri'nden kesinlikle ayrılmak istendiği için, harem girişi ile Resmi Saray arasına bu binalar yerleştirilmiştir.

Harem Dairesi, fonksiyonlarına göre, Karaağalar, Kadınlar ve Padişah'a ait bölümler olmak üzere üç ana kısımdan oluşmaktadır. Her bölümün birbirinden ayrılan ve denetlenen kapıları bulunmaktadır. Koğuşlar, daireler ve odalar halinde yapılan bu yapılar, içinde yaşayan kişinin harem'deki seviyesine göre konfor ve dekorasyona sahiptir. Bütün bölümler üstü açık taşlıklar çevresinde kümelenmiştir. Haremde, Valide Sultan Taşlığı, Karaağalar Taşlığı, Gözde ve İkballer Taşlığı ve Cariyeler Taşlığı olmak üzere dört adet taşlık bulunmaktadır.

Fotograf 3.2. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Cariyeler Taşlığı (Erkins, 1959)

Fotograf 3.3. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Karaağalar Taşlığı (Erkins, 1959)

Topkapı Sarayı Harem Dairesi, kronolojik olarak çeşitli dönemlerde incelenebilmektedir. Fatih Sultan Mehmed dönemi; kuruluş devri ya da ilk dönem, Kanuni Sultan Süleyman dönemi; haremın yerleşme dönemi, 1574 yangınından sonra olan inşaat, yani Sultan III. Murad devrini de içine alan dönem, bundan sonra 1665 yangınına izleyen tüm inşaatı ile Sultan IV. Mehmed dönemi, Sultan III. Osman (1754) ve Sultan III. Selim'e (1789) kadar uzanan küçük ölçüde eklemelerle yetinilen devir ve en son olarak, 1854 yılında Dolmabahçe Sarayı'na taşınılıncaya kadar olan dönem ise son devir olarak adlandırılabilir. Bu taşınmadan sonra Harem Dairesi içindeki mekanlar gelişigüzel ek ve değiştirmeler ile özgün niteliğini yitirmiş, harem bozulma dönemine girmiştir (Eldem, 1963).

Topkapı Sarayı Haremi'nin kuruluş döneminde, Fatih Sultan Mehmed henüz ailesini Eski Saray'dan tamamen taşımadığı için sadece şehzadeler ve onların eğitimi ile ilgili binalar ve bu eğitimi yapan kişilerin yaşaması için gerekli mekanları yaptırmıştır. Çinili Köşk ile Has Odayı birbirine bağlayan Altınyol adı verilen geçidin üzerindeki ve önündeki mekanlar (Valide Taşlığı etrafındaki U şeklinde olan binalar) Harem Dairesi'nin ilk yapılarıdır. Bunlar Şehzadegan Dairesi, Kuşhane Mutfığı, bugünkü Hasekiler Dairesi'nin ocaklı iki odası ve Altınyol üzerindeki diğer ocaklı odalardır. Saray ustalarına ait hacimlerde harem'in ilk mekanlarındandır (Anhegger, 1989).

Fotograf 3.4. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Valide Sultan Taşlığı (Erkins, 1959)

Valide Sultan Dairesi'nden geniş taş merdivenle inilen, Valide Sultan cariyelerinin oturduğu hacimler de, haremın 15. ve 16. yüzyılda inşa edilen yapıları arasında yer alır. 15. yüzyıldaki deprem ve 16. yüzyıldaki yangın bu kısımlarda önceleri var olan hacimlerin hangi amaçla yapıldıklarını anlaşılmaz hale getirmiştir (Anhegger, 1989).

Sonraki yüzyılda, Altın Yol'un güzergahı gerek topografik açıdan yapılaşmaya en uygun yer oluşu, gerekse ulaşım kolaylığı nedeniyle yapılarla dolmaya başlamış ve tümüyle kapatılarak harem haline getirilmiştir. Harem içindeki tek sirkülasyon arteri, sonraki yüzyıllardaki tüm bozulmalara karşın Altın Yol ile ona Araba ya da Şal Kapısı'ndan gelerek saplanan yoldur. Bu eksenin, haremın düzensiz yapı yığılmasını işlerliğe kavuşturduğu ve harem ile birlikte oluşmayıp, aksine haremın sonradan ondan yararlanarak şekil bulduğu anlaşılmaktadır (Anhegger, 1989).

Hırka-i Saadet yönünden girildiğinde ilk binaların Yavuz Sultan Selim'in eseri oldukları bilinmektedir (Eldem, 1963). Selim Kulesi olarak tanınan kule ile Yavuz Sultan Selim zamanında Mısır'dan getirilen renkli taşlarla kaplanmış duvarlar ve Karaağalar Dairesi ile Şehzadeler Mektebi arasındaki bazı ekler de yine bu dönemden kalmıştır. Ancak bu eklerin ne amaçla kullanılmış olduğu kesin olarak bilinmemektedir (Anhegger, 1989). İzine rastlanan en eski araba yolu, Yavuz Sultan Selim tarafından yaptırılan, Fil Bahçesi'nden Harem Bahçesi'ne ve Has Oda'ya çıkan kalıntıdır. Harem, Selim Kulesi ile Fatih Sultan Mehmed'in yaptırmış olduğu Adalet Kulesi arasında gelişmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde kurulan binalar, henüz haremın dış girişini çevreleyen Padişah, Şehzade ve Resmi Saray'a hizmet verenler için yaptırılan binalardır. Bu devirden harem içinde ayakta kalabilmiş binalar ise Mimar Sinan'ın yaptığı Hünkâr Hamamı ve Karaağalar Dairesi'dir.

Osmanlı padişahları, çocukları ve aileleri ile Sultan III. Murad (1574- 1595) zamanına kadar, Eski Saray'da yaşamışlardır. Haremın bugünkü Araba Kapısı üzerindeki kitabeden, harem yapılarının Sultan III. Murad devrinde yapılmaya başlandığı ve padişah ile ailesinin tamamının burada oturmaya başladığı anlaşılmaktadır. Haremde bugün görülebilen en eski kısımların hemen hepsi bu padişah dönemine ait olup Mimar Sinan tarafından yapılmıştır.

Yer kazancı amacıyla ihtiyaç olan yeni binalar mevcut set ve terasların önüne ilave edilen ayaklar üzerine oturtulmuştur. Bu eklemeler her defasında bir öncekinin önüne gelmiş ve arkada kalan duvar ve binaları körletmiş veya tamamıyla gömmüştür. Bu dönemde yapılan ekler, Valide Sultan Dairesi'nden Has Oda'ya kadar uzanan kısımda Havuzlu Köşk, Hünkar Yatak Odası, Hasekiler Dairesi, Valide Taşlığı çevresindeki Hasekiler, Usta'lar, Cariyeler Dairesi ile kiler, mutfak, çamaşırlık ve Harem bahçesidir. İlk bilinen padişah yatak odası da Sultan III. Murad'a aittir (Eldem, 1963).

16. yüzyıldan sonra harem'e eklenen kısımlar ilk Altınyol seviyesine bağlanabilmek için kademeli olarak inşa edilmiştir. Bu yeni inşaat bazen tamir bazen de temelden inşaat şeklindedir. Temeller çok aşağıda kalan zemine kadar indirilmiş, yüksek kesme taş ve tuğladan ayaklar şeklindedir. Asma bahçeler bu ayaklar üzerine oturtulmuştur. Padişahın ailesine ait bölümler bahçelerin üstünde, aile dışındaki saraylılara ait bölümler de altında gelişmiştir. Harem Bahçesi 16.yüzyıldan sonra yüksek duvarlarla, bugünkü Gülhane Parkı olan Saray Bahçesi'nden ve Şimşirlik'ten tamamen ayrılmıştır (Anhegger, 1989).

Topkapı Sarayı Haremi, padişahların zamanla yaptırdıkları ilavelerle çok genişlemiş, 17. yüzyılda tüm harem halkını barındıracak ölçülere ulaşmıştır. 15. ve 16. yüzyıllarda yok denecek kadar az olan harem nüfusu, 17. Yüzyılda veraset sisteminin değiştirilmesi, şehzadelerin haremde hapis hayatı yaşamaları böylelikle kadınefendiler ve şehzadelerin hareme tamamıyla yerleşmeleri sonucu devamlı artmış, bu nedenle bir çok yeni dairelere ihtiyaç duyulmuştur.

Fotograf 3.5. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Kadınefendiler Dairesi (Köseoğlu, 1979)

Fotograf 3.6. Topkapı Sarayı Harem Dairesi, Birinci Kadınefendi Odası (Anhegger, 1989)

Sultan IV. Mehmed (Avcı Mehmet) (1648-1687), Harem Dairesi'nde iki defa çıkan yangın sonucu bir çok bölümünün yanması üzerine, haremi tamamen kagir olarak yeniden inşa ettirmiş ve bazı yeni ilaveler yapmıştır. Bugün haremde ayakta kalan dairelerinin önemli kısmı bu padişah tarafından yaptırılmış yapılarıdır. 17. yüzyılda haremden yapılan ek binalar Ocaklı Sofa, Valide Sultan Dairesi'nden çıkılan ve Valide Taşlığı'na bakan odalar, Hünkar Sofası, I. Ahmed Kütüphanesi ile bu kütüphanenin Cariyeler Havuzu'na bakan Sultan Yeri ve Çifte Kasırlardır (Anhegger, 1989).

18. yüzyılda Sultan III.Ahmed, Sultan I.Mahmud, Sultan III.Osman, Sultan I.Abdülhamid ve Sultan III.Selim tarafından çeşitli ilaveler yapılmış, fakat bunlara artık fazla yer kalmadığından adeta havada askıya alınarak inşa olunmaları zorunluluğu doğmuştur. III.Osman Taşlığı böyle bir asma bahçe halinde oluşmuş ve artık aşılması mümkün

olmayan son sınıra ulaşmıştır. Bu dönemde yapılan ekler III. Osman Köşkü ve Taşlığı, I. Abdülhamid Yatak Odası, Gözdeler Dairesi, Mabeyn Dairesi, III.Ahmed Odası, Valide Hamamı, Ahmed Köşkü, Cariyeler Hamamı, Çifte Kasırları içine alan, kafes olarak kullanılan ve bugün mevcut olmayan Veliaht Dairesi, Harem Camii ve tamamen yanmış, sadece üç odası kalmış olan Aslanhane Kasrı'dır.

19. yüzyılda ise III.Selim Odası ile annesi için Valide Sultan Dairesi'ne ek olarak yaptırdığı Mihrişah Valide Sultan Odası, III.Osman Köşkü'nün ek odaları, Horendegan Koğuşu ve hamamı ile Gözdeler Dairesi'nin ekleri yapılmıştır.

İç mekanlar harem halkının artmasıyla gittikçe daha fazla bölünmüş, asma ve ara katlar ilave edilerek büyütülmüştür. Bütün bu ilaveler binanın orijinal karakterini değiştire değiştire çoğu yerde tanınmaz duruma getirmiştir. Özellikle 1854 yılında Dolmabahçe Sarayı Resmi Saray olduktan sonra, Eski Saray durumuna gelen Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde padişah ailesi oturmaz olmuş, eski saraylılar çoğaldıkça büyük mekanlar ahşap eklerle bölünerek kullanılmaya başlanmıştır (Anhegger, 1989).

Topkapı Sarayı Harem'i, 16. Yüzyıldan sonra gelişen sahil sarayları ile ilişkide olmuştur. Önceleri yazlık harem olarak kullanılan bu sahil saraylar, 18. yüzyıldan sonra haremde artan kadın nüfusa barınma olanağı da sağlamıştır. Topkapı Sarayı Haremi'nin bir başka adı da Kışlık Saray'dır. Padişah ailesi ile birlikte bahar ve yaz aylarında bu saray dışında, İstanbul'un değişik semtlerinde bulunan baharlık ve yazlık saraylarda da kaldıkları için bu saraya bu ad verilmiştir (Artan, 1992).

Bazı Şehzade doğumlarının ve sünnet düğünlerinin Topkapı Sarayı dışında yapılması, saraylı hanımların harem dışında geçici de olsa oturduklarını göstermektedir. Bunun için yazlık ve baharlık sarayları Topkapı Sarayı Haremi'nin bir uzantısı olarak görmek gerekmektedir. Özellikle 18. yüzyıl başlarından itibaren padişahlar, Haliç ve Boğaziçi'nde yapılan sahil saraylarında vakit geçirmeyi tercih ederlerken. hanedanın kadın üyeleri ile birlikte bir anlamda Topkapı Sarayı'nı terk etmişlerdir. Bu dönemde İstanbul kıyıları hızla yeni sahil saraylarla donanmıştır (Artan, 1992).

Üsküdar Sarayı, Beşiktaş Sarayı, İstavroz Sarayı gibi yazlık saraylar günümüze kadar korunamamış, ya yok olup gitmişler ya da değiştirilerek unutulmuşlardır. Çeşitli gravürlerde, Beşiktaş Sarayı Harem Dairesi'nin, sahilde sıralanmış Mabeyn yapılarının arkasında, bir bölümü yüksek ağaçların bulunduğu bahçenin arkasında gizlenmiş binalar olduğu, bunların şehir evlerinin karakteristiklerini taşıdıkları, ancak pencerelerinin daha yüksek ve kafeslerinin çok daha sık olduğu görülmektedir (Batur, 1995).

Osmanlı hanedanının, Sultan II.Mahmud'un saltanatında (1808-1839) Beşiktaş'taki sahil saraylara taşınması ve bu padişahın pek çok alanda olduğu gibi saray yaşamında da bir takım yenilikler öngörmesi ile birlikte, Harem Dairesi için de Avrupai yeniliklerle saray geleneklerini buluşturan özgün bir yorum olanağı doğmuştur. Fakat bu yenilik ve yorum, Sultan II.Mahmud'un yaptırttığı ve oturduğu Beşiktaş ve Çırağan saraylarında tam bir başarı ile gerçekleştirilememiştir (Batur, 1995).

Sultan II.Mahmud'un yaptırdığı bu saraylar günümüze ulaşmadığından, Osmanlı Sarayı Haremi'nin batı etkisindeki modern formunu, en başarılı ve anlaşılabilir biçimde sadece Dolmabahçe Sarayı Harem Dairesi vermektedir. Sultan Abdülmecid, 1853 yılında bu sarayı yaptırmış, saray ve harem halkını buraya nakletmiştir.

Plan şeması ve mekanların örgütlenişi açısından Dolmabahçe Sarayı'nın en karmaşık kesimi olan Harem Dairesi'nin biçimlenmesinde Osmanlı Saray yaşantısı etkili olmuştur. Yine de Topkapı Sarayı Harem'indeki çözümsüzlüklere, açıklanması güç mekanlara karşılık burada son padişahların harem dünyalarına açıklık getiren bir mekan görülmektedir.

Dolmabahçe Sarayı Harem Dairesi, Muayede Salonu'nun sağındaki Hususi Daire'nin (Hünkar Dairesi) devamını oluşturan, önce kıyıya paralel, sonra da dik uzanan, "L" biçiminde bir bloktan oluşmaktadır (Bkz. Şekil 1.11). Klasik Osmanlı Sarayı ile bir karşılaştırma yapıldığında, Hususi Daire ile Harem Dairesi'nin, Harem-i Hümayun'un yerini aldığı görülmektedir.

Fotograf 3.7. Dolmabahçe Sarayı Harem Kanadının havadan görünüşü (T.B.M.M. Milli Saraylar, 1989)

Sarayın ana gövdesinin bir kanadı ile bahçe tarafında sarayla dik açı yaparak bitişen, kadınefendilere ait modern bir harem bloku öngörülmesi bu sarayın özelliklerindendir. Dolmabahçe Sarayı Harem Dairesi, doğuya özgü harem ve Osmanlı saray geleneklerinin, 19. yüzyıl ortalarında batı mimarisiyle yorumuna tek örnek teşkil etmektedir. Sarayın mimarları olan Balyan ailesi, bu sarayın tasarımında Avrupa’da yaygın mimari üslupları ve simetrik planları olduğu kadar, Bursa, Edirne ve İstanbul’da gelişerek temel teşkil eden saray mekanlarını ve geleneklerini de dikkatle göz önünde bulundurmuşlardır (Sakaoğlu, 1994).

Bir bodrum üstünde iki kat olarak inşa edilen Harem Dairesi’nde çok rasyonel bir plan uygulanmıştır. Harem’in deniz tarafındaki alt ve üst katlarında ikişer büyük salonun etrafındaki Hususi Daire’lerden biri padişah, diğeri Valide Sultan için düşünülmüş; padişahın haremle ilişkisi Topkapı Sarayı Haremi’ndeki gibi, arada Valide Sultan

Dairesi'ne yer verilerek planlanmıştır. Hususi Daire'deki Pembe ve Mavi salonlar da hareme özgü törenler, örneğin bayramlaşmalar, düğünler ve mevlidler için tasarlanmıştır.

Fotograf 3.8. Dolmabahçe Sarayı Başkadınefendi Yatak Odası (Uluçay, 1992)

Harem'in rıhtıma dikey uzanan cariyeler bölümü, dikey eksene yerleştirilmiş koridor bağlantılı dikdörtgen salonlar ve bunlara açılan oda ve oda gruplarından oluşmuştur. Gerekğinde birbirine dikey ya da yatay bağlanabilen veya tamamen kapatılabilen süitler ve dubleksler, saray kadınları dünyasının kıskançlıkları, küskünlükleri, barışıklıkları ile yorumlanacağı gibi, harem kadrosunun artmasına veya eksilmesine, kimi kadınefendilere verilen öneme göre de açıklanabilir. Koridorlar, servis aralıkları ve merdivenleri, geniş orta sofalar, çok girift bir plan şeması yaratmış olmakla birlikte, Harem yaşamının bir dizi protokolü ve geleneği açısından son derece doğru düşünülmüş çözümlerdir. Çok yönlü çözüm olanakları, her bir padişahın, kadınefendi, ikbal ve cariye sayıları ile kızlarına ve şehzadelerine göre düzenleme kolaylığını mümkün kılmıştır. Haremin, deniz cephesindeki

sütler ve dubleksleri de Valide Sultan'ın, baş kadınefendinin, evlenmemiş sultanefendilerin konumlarına uygun düşecek genişlikte tutulmuştur (Sakaoğlu, 1994).

Plansal bakımdan benzerlikleri olan harem sütleri, koridora ve kat merdiveni sahanlığına birer kapı ile açılan iki ila altı odayı kapsamaktadır. Topkapı Sarayı'ndaki 18. yüzyıl sonlarında yapılmış olan Cariyeler Dairesi'nin sütlerini andıran bu dairelerde farklılık olarak şirvanların yerini yataklık denilen bir tür karyolanın, ocak ve mangalın yerini çini sobaların, ortak kullanılan hamam, lavabo ve tuvaletlerin yerini de özel lavabo ve tuvaletlerin aldığı anlaşılmaktadır (Sakaoğlu, 1994).

Cariyeler Dairesi, alt katı deniz cephesinde altı odalı ve bir sofalı büyük bir köşe daire ile bu dairenin ekseni üzerinde üç odalı dört, iki odalı bir daireyi içermektedir. Karşı sırada da bahçeye bakan dört odalı bir köşe daire ile üç odalı iki daire bulunmaktadır. Ayrıca Cariyeler Dairesi, hamam, tuvalet, kiler ile denize bakan iki odayı kapsamaktadır. Aynı plan üst katta da tekrarlanmıştır. İki kat, dubleks olarak toplam dokuz, ayrı ayrı onsekiz dairelidir. Alt ve üst katlarda üçerden altı büyük orta sofası ve yedişerden ondört tek oda vardır. Sarayın ana planında yer alan Hususi Daire (Hünkâr ve Valide Sultan Daireleri) bu kapsamın dışındadır. Zemin ve üst katta tavan ve duvarların süslemesiz denecek biçimde, çok sade olarak ele alınması ve ayrıca döşemelerde son derece düz parke kullanılması, hatta genellikle hasır döşenmesi haremın ilginç özelliklerindendir.

Padişahların, kendilerine evlat vermiş olan hanımları ve onların çocukları asıl Harem-i Hümayun kısmında olmayıp; kendilerine bu kısımdan başlayarak cadde tarafına doğru sıralanan ve dıştan görünmeyen, her biri ayrı birer saray sayılabilecek daireler verilmiştir.

Dolmabahçe Sarayı Harem Dairesi, Sultan Abdülmecid'e ve ailesine beş yıl kadar (1856-1861), Sultan Abdülaziz'e hükümdarlığı boyunca (1861-1876) mekanlık etmiştir. Sultan V. Murad, üç aylık saltanatını (1876) burada geçirmiştir. Sultan II. Abdülhamid, 1876'da tahta çıktıktan bir süre sonra Yıldız Sarayı'na taşınmış ve Dolmabahçe Sarayı'nın bir çok daireleri gibi Harem Dairesi de bakımsızlığa terk edilmiştir. Bu dönemde burada bazı yaşlı kalfalar barınmıştır. Sultan Reşad 1909'da tahta çıkınca Dolmabahçe'ye yerleşmiş, fakat 1915'te o da Yıldız Sarayı'na taşınmıştır. Sultan VI. Mehmed Vahideddin (1918-1922) de

Yıldız Sarayı'nda oturmuştur. Halife Abdülmecid (1922-1924), eşleri ve çocukları, Dolmabahçe Sarayı'nın ve Harem'in son sakinleri olmuşlardır (Sakaoğlu, 1994).

3.1.1. Harem-i Hümayun

Osmanlı Sarayı'nda padişahın özel yaşamıyla ilgili mekanların tümüne Harem-i Hümayun denilmektedir. Ancak Resmi Saray'ın içinde padişahın şahsına ait Harem-i Hümayun ile yalnızca kadınlara ait bölüm olan Harem Dairesi birbirinden ayrı mekanlardır.

Harem-i Hümayun'da padişah ailesinden hiç kimse oturamazdı. Enderunlular, padişahın emrindeki görevliler, örneğin Has Odalılar, silahtarlar, kilerliler ve seferliler bu kısımdaki koşullarda oturdular. Padişahın resmi hayatı, yönetim ilişkileri, elçileri kabulü hep burada geçerdi. Padişahın yattığı Has Oda, Silahtar Hazinesi, Kırk Hasodalı'nın barındığı Koğuş, İç Hazine ve Enderun Mektebi de burada bulunmaktadır. Has Oda yakınındaki Sünnet Odası, padişahın sonra gelecek olan erkek çocukların sünnet oldukları zaman geçici olarak kaldıkları yerdir. Topkapı Sarayı'nda Has Oda ile Sünnet Odası'nın bulunduğu yerde duran, bugün kalıntısı Mabeyn Dairesi ile örtülmüş olan, Selim Kulesi'nin yanındaki demir kapı, Harem-i Hümayun'u padişahın evine yani Harem Dairesi'ne bağlayan tek kapıdır (Anhegger, 1989).

3.1.2. Harem

Tahttaki padişahın annesinin, çocuklarının, eşlerinin ve onların emrinde çalışan Kadın Saray Ustaları, Kalfaları, Cariyeleri ile cariyelere hizmet eden Horendegan Ocağı üyelerinin yaşadığı yer olan Harem Dairesi'nde, padişahın resmi hayat dışındaki yaşamı geçerdi. Harem Dairesi'nin gerek mimari tarihi, gerek içindeki yaşama biçimi ile ilgili bilgilere yazılı kaynaklarda hemen hiç rastlanmamaktadır (Uluçay, 1992).

Haremin temelini oluşturan cariyeler, türlü aşamalardan geçerek Osmanlı hareminin en yüksek mevkilerine çıkmayı başarmışlardır. Bunlar kalfa, usta, gözde, ikbal, kadınefendi ve valide sultan ünvanlarını alarak, cariyelikten sultanlık aşamasına ulaşabilmişlerdir (Uzunçarşılı, 1945).

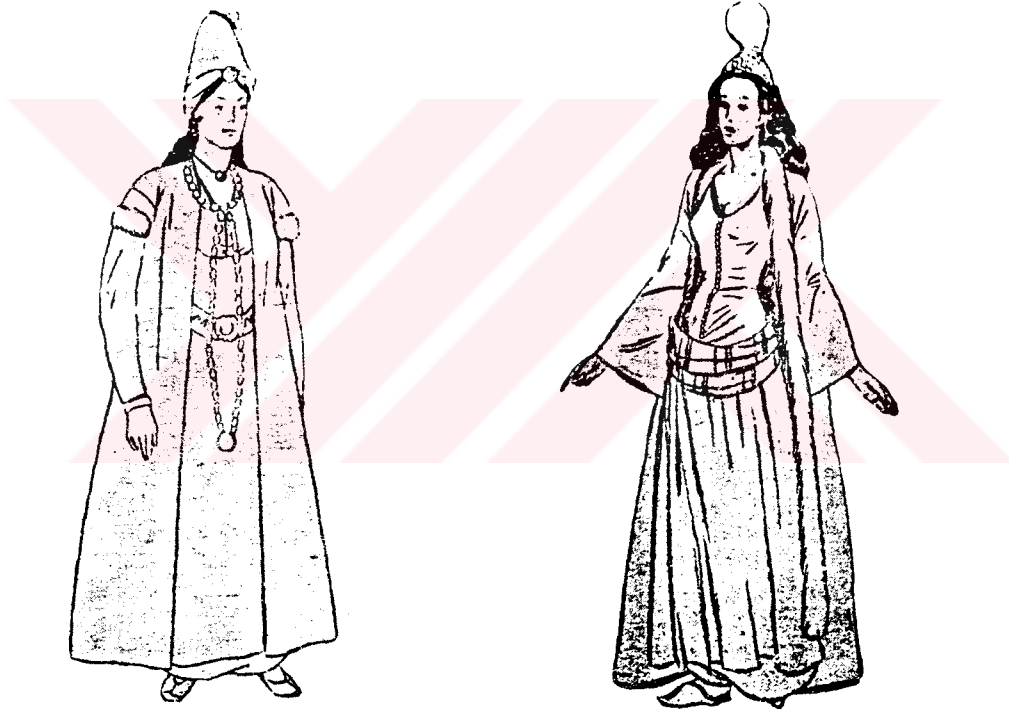
Harem'in yönetim başkanı, padişahın annesi olan Valide Sultan olup, emrinde çalışan görevliler hep kadın üyelerdir. Bu kadınlar, Eski Saray'da özel olarak yetiştirilirler, küçük yaşta esir pazarından alınırlar ya da savaş ganimeti olarak saraya getirilirler ve Kadın Saray Usta'ları tarafından eğitilirlerdi. Harem'de yaşayan cariyeler, Acemiler, Kalfalar ve Ustalar olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır. Acemilere ilk olarak saray göreneği ve çalışacakları işler öğretilirdi. Acemilik devresi sona erdiğinde bir kalfanın yanında hizmete girerler; aralarından uygun bulunanlar, daha sonraları kalfa ve usta olurlardı. Bunlara genel olarak Gedikli denmektedir. Hizmet Cariyeleri, kalfa ve ustalar, cariyelik süreleri olan dokuz yılı doldurduktan sonra isterlerse saraydan ayrılıp evlenebilirlerdi. Buna "çırağ edilme" denirdi (Uzunçarşılı, 1945).

Resim 3.1. Mimar Melling'in Cariyeler ile ilgili bir çalışması (Uluçay, 1992)

Cariyeler, Harem içinde yaşayan, saray terbiyesi almış yada almakta olan padişahın ve ailesinin tüm hizmetlerini gören kadınlardır. Bunların sayısı, sarayın kurulduğu andan itibaren giderek artmıştır. Fatih Sultan Mehmed devrinde sayıları 300 civarında iken Sultan III. Murad devrinde 1200'e kadar yükselmiştir. Cariyeler, her devirde Haremde yaşayanlar içinde en büyük topluluğu oluşturmuşlardır (Öztuna, 1978).

İkballer, duraklama ve gerileme devri padişahlarının tahta çıktıktan sonra, Hasodalık olarak alınan veya yetiştirilen cariyeler arasından seçtikleri hanımlardır. Bunlar, baş ikbal, ikinci ikbal, üçüncü ikbal gibi hiyerarşik konumlara sahiptiler ve hanım/hanımfendi olarak çağırılırlardı. Tarihte ilk ikbale Sultan II. Mustafa döneminde rastlanmaktadır. İkballer 17. yüzyıl sonlarından itibaren önem kazanmışlardır. Sultan I. Abdülhamid, Topkapı Sarayında Gözdeler-İkballer Dairesini yaptırmıştır. Bu durum Haremin 18. yy'da ne kadar kalabalıklaştığını, kadınlara ait mekanların Harem-i Hümayun'a doğru taşındığını göstermektedir. Beşiktaş, Çırağan ve Dolmabahçe saraylarında da ikballer dairesi bulunmaktaydı. İkballer, Haremde ölüm ve boşanma gibi nedenlerle boşalan payelerin yerine yükselerek, kadın efendilik statüsüne kadar gelebilirlerdi (Anhegger, 1989; Uluçay, 1992).

Resim 3.2. Baş Kadın Efendi

Baş İkbal,

Osmanlı Sarayı ve Kıyafetleri Sayfa 82 (Uluçay, 1992)

Osmanlı Padişahları'nın hanımlarına genel olarak Kadınefendi denilmekteydi. 16. yüzyılda kullanılmaya başlanan ve seyrek olarak rasladığımız Haseki terimi 18. yüzyıla kadar kullanılmıştır. Tarihte çeşitli anlamlara geldiği iddia edilse de, padişahlardan erkek çocuk sahibi veya en sevilen ve çocuğu olan kadınefendilere bu ünvanın verildiği anlaşılmaktadır. Padişahın ilk kadını Başkadın adını alırdı. Başkadın, padişahın

şehzadeliğinde yanına verilen cariyeye ve kalfalardan seçilmekteydi. Padişahların dört ile sekiz arasında kadınefendileri olurdu ve bunlar hiyerarşik ünvana sahiplerdi. Ölüm veya boşanma yoluyla boşalan kadınefendinin yerine bir alt statüdeki kadınefendi yükselirdi. Ayrıca bu sayede ikballer de kadınefendiler sınıfına geçebilirlerdi. İlk zamanlarda kadınefendiler, vali veya sancak beyi olan oğullarının yanlarına gidebilirlerdi, fakat veraset sisteminin değişmesi üzerine şehzadelerle birlikte onlarda haremde yaşamak zorunda kalmışlardır. Kadınefendilerin erkek çocukları tahta çıktığında, onlar da Valide Sultan olarak haremde en yüksek mevkiine çıkarlardı. 18. yy. sonlarında bu sıklık kalkmış ve padişah hanımları saray dışındaki konaklarda da yaşamaya başlamışlardır. Padişahlar eşlerini “kadınım” diye, kadınlarda birbirlerini “yoldaş” diye çağırırlardı. Ayrıca, kadınefendilerin maaş benzeri ödenekleri olduğu gibi ihtiyaçlarını karşılayacak ölçüde kendilerine yiyecek, yakacak ve giyecek verilirdi. Padişah öldüğünde veya tahttan indirildiğinde, haremi tüm mensublarıyla yaşamakta oldukları Harem Dairesi’nden alınır eski saraya nakledilirlerdi. Ayrıca, nadir de olsa ölen padişahların çocuğu olmayan hanımları devlet adamlarıyla evlendirilirlerdi (Anhegger, 1989; Uluçay, 1992).

Osmanlı Hareminin en yüksek makamı olan Valide Sultanlık, Kanuni Sultan Süleyman zamanından itibaren padişahların annelerine verilen ünvandır. Sultan III. Murad zamanına kadar bunlara Mehd-i Ulya denirdi. Valide Sultan’ın geniş bir cariyeye kadrosu bulunmaktaydı. Haremdeki işler, bütün kadınların çekindiği ve saydığı, Valide Sultan’ın emriyle yapılırdı. Valide Sultan, haremi hazine ustadasıyla idare ederdi. Valide sultanlar tarih boyunca devlet işlerine de karışmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman’ın eşi ve Sultan II. Selim’in annesi Hürrem Sultan Topkapı Sarayı’nda devlet işlerine karışmış, Haremi ve Resmi Saray’ı yönlendiren ilk valide sultandır. Nurbanu, Safiye ve Kösem Valide Sultanlar, saraydaki kadınlar saltanatını sürdürmüşlerdir. Valide sultanların saltanat sürdüğü bu dönem Topkapı Sarayı Harem Dairesi’nin de en parlak dönemini teşkil etmektedir. Turhan Sultan ile bu saltanat son bulmuştur. Bu dönem sonrası valide sultanların bir kısmı Edirne Sarayı’nda, bir kısımda İstanbul’daki yazlık sahil saraylarında hayatlarını sürdürmüşlerdir (Anhegger, 1989; Uluçay, 1992).

Osmanlı Padişahları’nın oğullarına Şehzade ve kızlarına, Fatih Sultan Mehmed döneminden sonra Sultan denmiştir. 16 yy.’ın ikinci yarısına kadar şehzadeler ergenlik

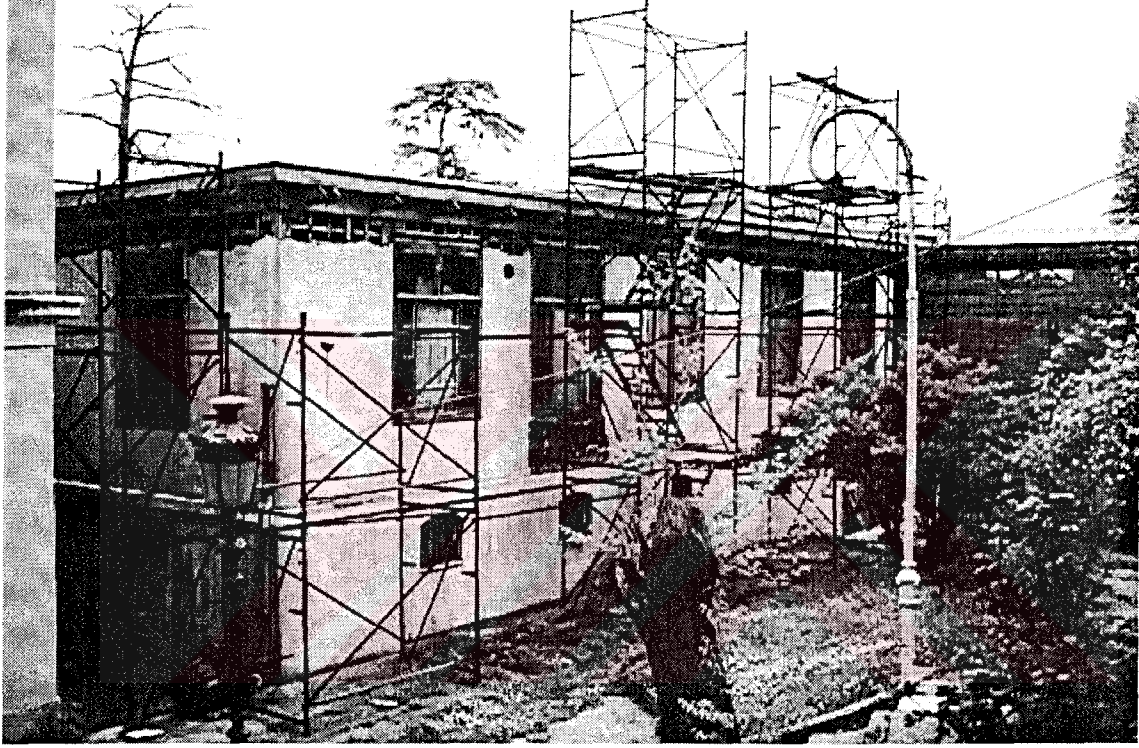
çağına gelinceye kadar anneleri ile birlikte haremde yaşamışlardır. Daha sonra gene onlarla ya da eşleri ile birlikte “vali” veya “sancak beyi” gibi ünvanlarla taşradaki kentlere gönderilmişlerdir. 16. yüzyılın ikinci yarısında bu düzen değişmiş ve şehzadeler Harem dairesinin “kafes” adı verilen bölümlerinde yaşamak zorunda bırakılmışlardır. Ayrıca, şehzadelerin baba olmaları engellenmiştir. Sultanlar ise ilk zamanlarda siyasi nedenlerle bölgedeki çeşitli beyler ve hükümdarlarla evlendirilirken Osmanlıların bölgenin tek hakimi olması ile birlikte kendi vezirleri, kaptan paşaları ve büyük devlet adamlarıyla evlendirilmişlerdir (Anhegger,1989).

Derecesi Sadrazam ve Şeyhülislam’dan sonra gelen Kızlarağası (Darüssaade Ağası), Osmanlı Sarayı’nın ve bütün Enderun ve Harem-i Hümayun Ağalarının en rütbelisidir. Emrinde Harem Ağaları (Hadım Ağaları) bulunurdu. Osmanlılarda Harem Ağaları ilk olarak Sultan II. Murad döneminde kullanılmışlardır. Osmanlı sarayında yaşayan Harem Ağaları siyah ve ak Hadım Ağaları olmak üzere iki kısma ayrılırlardı. Kızlarağası ilk zamanlarda ak Hadım Ağalarından olurken Sultan III. Murad devrinde zenci Hadım Ağaları kullanılmaya başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1945).

Kızlarağasının görevleri arasında, padişahın haremını korumak, Harem için gerekli cariyeleri sağlamak, Harem’deki padişahın hizmetindeki kişilerin terfî yada cezalandırmalarını padişaha bildirmek, padişahların evlenmesinde vekillik yapmak ve bunun gibi bir çok konu sayılabilir (Öztuna, 1978).

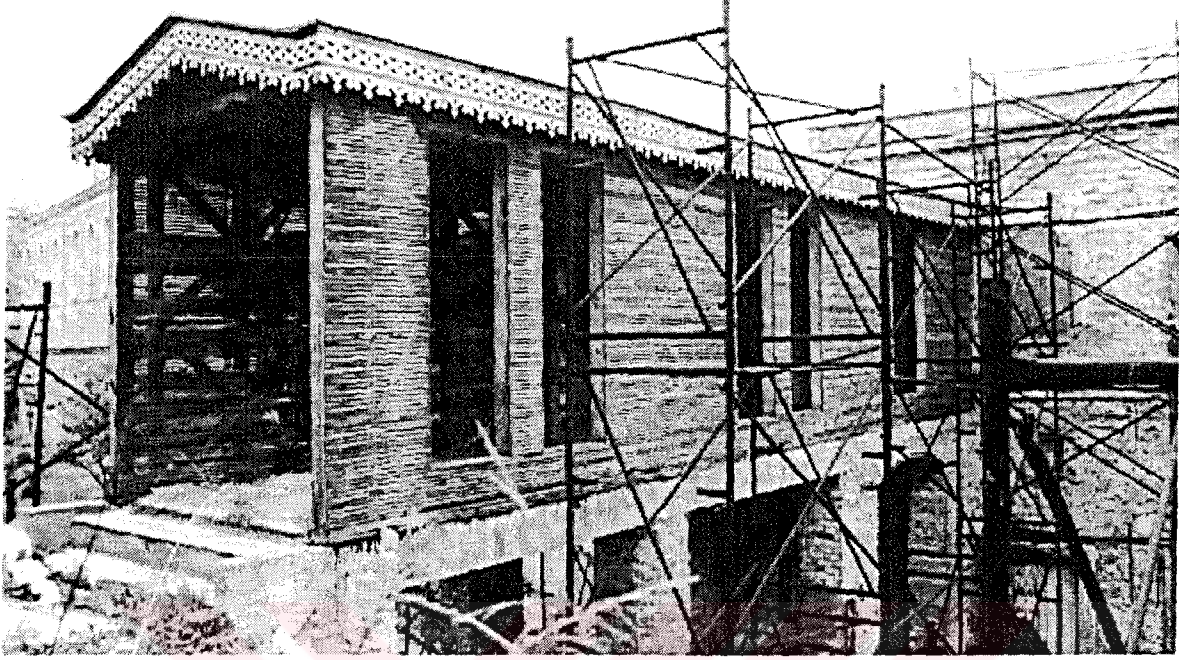
4. YILDIZ SARAYI HAREM YAPILARI VE KADINEFENDİLER DAİRESİ

Yıldız Sarayı Harem Bölümünün kuzeydoğu ucunda, birbirlerine camlı geçitlerle bağlanmış, pavyon şeklinde dört adet bina bulunup, bu yapılar grubunu; iki ayrı Kadınefendiler Dairesi, Hazinedar Usta Dairesi ve Cariyeler Dairesi oluşturmaktadır. Hünkar Dairesi, Musahipler ve Kızlarağası Köşkleri gibi diğer harem yapılarının bu dört binayla olan karşılıklı konumu ortada bir avlu meydana getirmektedir (Bkz. Çizim 4.1.).

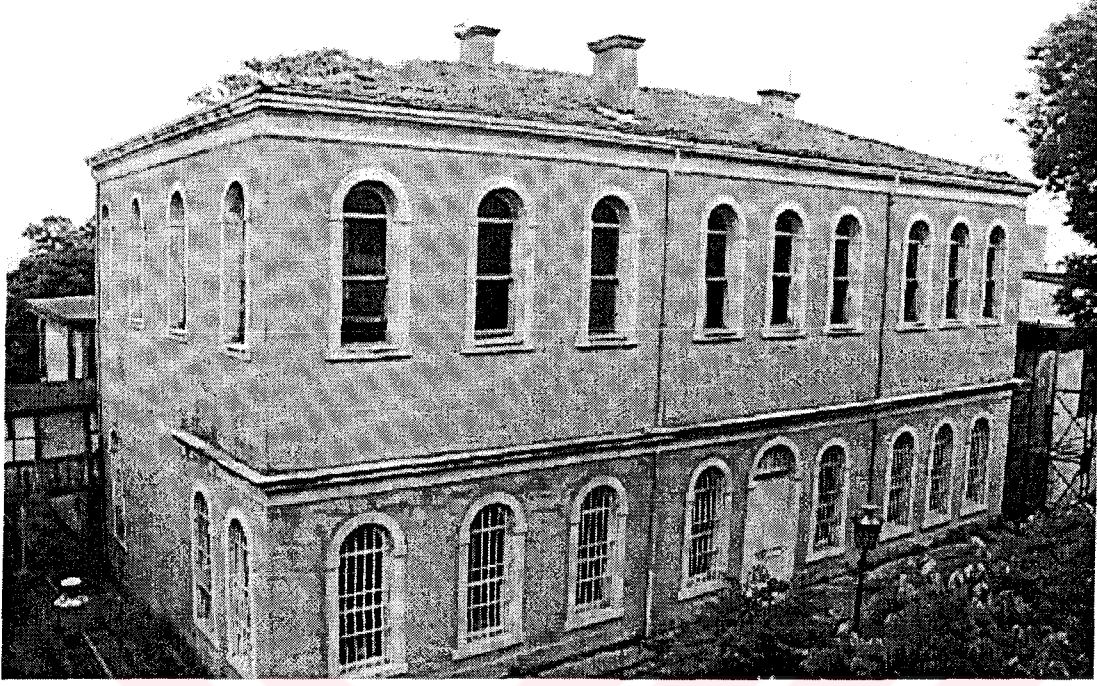
Fotograf 4.1. Yıldız Sarayı Cariyeler Dairesi

Cariyeler Dairesi bu grubun en sağındaki bina olup, cephe özellikleri bakımından ilginçtir. Bu dairenin ön cephesinde bulunan ahşap geçit, Sultan VI. Mehmed Vahideddin döneminde yanan Hususi Daire'nin bulunduğu bahçeye açılmaktadır (Bkz. Foto. 4. 2.). Ayrıca bu dairenin önünde, İç Bahçeye açılan bir kapı da bulunmaktadır. Cariyeler Dairesi'nin sağında ve ortadaki Kadınefendiler Dairesi'nin arkasında konumlanan Hazinedar Usta Dairesi ise diğerlerinden oldukça küçük ve yine sade cepheli bir yapıdır.

Fotograf 4.2. Yıldız Sarayı Cariyeler Dairesi'nden yanan Hususi Daire'nin bulunduğu bahçeye açılan ahşap geçit

İki ayrı bina olarak karşımıza çıkan Kadınefendiler daireleri, haremi dış bahçeden ayıran duvarın hemen önünde ve ona dik olarak konumlanmışlardır (Bkz. Foto. 4. 3.). Diğerinden daha büyük olan Kadınefendiler Dairesi, en uçtaki bina olup, bu iki daire arasında camlı bir geçit bulunmaktadır.

Fotograf 4.3. Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi İkinci Bina

4.1 Tarihi

Kadınefendiler Dairesi, Sultan II. Abdülhamid tarafından (1876-1909) yaptırılmış olup, bu daire, Sultan V. Mehmed Reşad (1909-1918) ve Sultan VI. Mehmed Vahideddin'in (1918-1922) saltanatları boyunca da kullanılmıştır (Ezgü, 1962).

Bu yapının tarihçesi hakkında kesin bir bilgi bulunmayıp, mimarı bilinmemektedir. Çeşitli kaynaklar, o dönemde padişah eşlerinin de kendileriyle birlikte Hususi Daire'de kaldıklarından bahsetmektedir. Sultan V. Mehmed Reşad döneminde saray başkatipliği yapan H. Z. Uşaklıgil'in "Saray ve Ötesi" adlı eserinde; Sultan II. Abdülhamid'in yakın bulundurmak istediği hanımlarının Hususi Daire'ye bitişik güzel bir binada oturdukları, uzak bulundurmak istediği artık yaşlanmış olan hanımlarının ve hizmetine ihtiyaç duyulmayan birtakım saray kadınlarının ise, Sarayın Enderun bölümünün en ucunda yer alan binalarda yerleştirildiği anlatılmaktadır. Kadınefendiler dairesini de içine almakta olan bu yapılardan, "eski, loş ve rutubetli" olarak bahsedilmektedir. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle bu kadınlardan bir kısmının kendiliklerinden saraydan ayrıldığı, diğerlerinin ise yeni padişah tarafından Topkapı Sarayı'na gönderildiği, böylece bu binaların boş kalarak daha da harap hale geldiği anlatılmaktadır (Uşaklıgil, 1940). Fuat Ezgü ise, Sultan VI. Mehmet Vahideddin döneminde yanarak yok olan Hususi Daire'den padişahın haremelerinin oturdukları bir yapı olarak bahsetmektedir (Ezgü, 1962). Sultan II. Abdülhamid'in sekizi kadınefendi, beşi ikbal olmak üzere onüç, Sultan Mehmed Reşat ve Sultan Mehmed Vahideddin'in ise beşer adet kadınefendi payesinde hanımları bulunmaktaydı (Uluçay, 1980). Bu üç padişahın hanımlarının, Hususi Daire'de ikamet ettikleri düşünülürse, bu dönemde Kadınefendiler Dairesinin önemini yitirdiği söylenebilir. Buna rağmen, bu binada bazı saray hanımları veya hizmetlilerinin kalmış olmaları akla gelmektedir.

Cumhuriyet döneminde, Harp Akademileri Binası olarak kullanılan Kadınefendiler Dairesi, günümüzde sarayın büyük bir bölümü ile birlikte Kültür Bakanlığına bağlıdır.

4.2. Tasarım özellikleri

4.2.1. Plan özellikleri

Bina, 17.6x31.4 m. boyutlarında bir dikdörtgen plan üzerine oturmaktadır. Tek girişten iki yöne uzayan bir geçiş koridoru ile birleşen geleneksel sofalı plan şemasına sahip iki ikiz daireden oluşmuştur (Bkz. Çizim 4. 2.). Banyo hacimleri ve aydınlık boşluğu giriş aksında olmak üzere iki daire simetrik olarak sırt sırta birleşmiştir. Bu şemada açık bir geometri okunmaktadır. Her iki dairede de ortada bir merkezi mekan ve yanlarda buraya açılan hacimler ile merdiven bulunmaktadır. Üst katta da bu simetrik kurgu yinelenmektedir (Bkz. Çizim 4. 3.).

Islak hacimler ortada toplanmakla birlikte, birer adet hela sol ve sağ yan cephelere bakacak şekilde düşünülmüştür. Ayrıca bu cephelerden sol ve sağ yan bahçelere açılan birer kapı bulunmaktadır. Bu kapıların bulunduğu mekanlar, sofadan ayrı bir kapıyla girilen hol ya da taşlık şeklinde düzenlenmiştir. Binanın zemin katında üç adet kapı bahçeyle bağlantıyı sağlamıştır. Böylece her daire ana girişi kullanabildiği gibi, kendi içindeki bu kapıları da kullanabilmektedir.

Her iki katta da, bir dairede dört oda olmak üzere toplam sekiz oda, birer banyo, birer hela, hol ve merdiven planlanmıştır. Merdiven altlarında birer depo da bulunmaktadır. Oda boyutları 4.1x3.8, 4.2x6, 4.2x5.6 ve 4.5x5.7 m. olup yaklaşık olarak her daire ve her iki katta da aynı ölçüler korunmuştur. Sofalar ise 4.5x10 m. dir.

Zemin kat sol dairedeki hamam, dört bölümden oluşmaktadır. İçinde günümüze gelen hiçbir banyo aksamı bulunmamaktadır. Hamamın giriş aksındaki yıkanma hacimleri ince bir duvarla ayrılarak sol daireye dahil edildiğinden, sağ dairenin banyosu sadece iki bölümden oluşmaktadır. Zemin katta her iki dairenin de kullandığı geçiş holü 1.5x11 m. ve giriş holü 2.25x4.2 m.'dir.

Zemin katta dışarıyla ilişkili olan giriş holü, onun devamı olan geçiş koridoru ve her iki daireden yan bahçelere çıkılan kapalı holler ile banyoların kotları diğer tüm mekanlardan 15 cm. düşüktür.

Üst kat plan şeması alt katın aynısı olup farklı olarak, giriş holünün üstündeki mekan küçük bir oda olarak düzenlenmiştir. Ayrıca bu kattaki banyo, birbirine kapılarla bağlı on bölümden oluşmuştur. Bu bölümlerde, helalar, lavabolar ve bir adet modern küvet bulunmaktadır. Üst katın her iki dairesinde de merdivenler, camlı kapılarla sofadan ayrılmıştır. Sağ daireden camlı bir geçitle yan binaya bağlantı mevcuttur.

Üst katta, helalar ve banyonun bazı bölümleri diğer mekanlardan 15 cm. yüksektir.

4.2.2 Cephe özellikleri

Kadınefendiler Dairesi iki katlı bir yapı olup, Osmanlı harem yapılarının cephelerindeki sadelik burada da görülmektedir. Basık kemerli ve yarım daire kemerli olmak üzere iki değişik biçimde pencere kullanımı, sade görünümlü bu binaya mimari bir zenginlik katmaktadır. Plan şemasındaki geometrik düzen cepheye yansıtılarak ve bu iki pencere tipi farklı akslarda kullanılarak yalın ve klasik bir cephe elde edilmiştir (Bkz. Çizim 4. 10).

Fotograf 4.4. Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi, ön cephe.

Ön cephede, her iki dairenin sofaları cephe yüzeyinden içe doğru girintilidir. Arka cephede ise sofalara açılan iki oda taşkın yapılmıştır. Böylece ön cephede, yan ve orta akslar dışarıda ve sofaların bulunduğu akslar içerdeyken, arka cephede bu düzenin tersi olarak, yan ve orta akslar içerde, sofaların bulunduğu akslar dışardadır (Bkz. Çizim 4. 11.). Yan cephelerde ise, arka cephede dışarı çıkan sofalara açılan odaların bulunduğu akslar görülmektedir (Bkz. Çizim 4. 12. ve 4. 13). Böylece mimar, binadaki cephe hareketleri ile monotonluktan ve salt simetriden uzaklaşmış ve lineer plan şemasının cephelerden rahatlıkla okunabilmesine olanak sağlamıştır.

Ön ve arka cepheleri tam simetrik olan yapının, zemin katının ön cephesinin ortasında basık kemerli ve çift kanatlı bir giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapının sağ tarafında kapı ile aynı seviyede iki adet basık kemerli pencere yer almaktadır. Bu pencerelerin sağında ise 230 cm. civarında bir girintide iki adet tam kemerli pencere bulunmakta ve bunları giriş ile aynı hizada olan yine iki adet basık kemerli pencere izlemektedir. Bu pencere düzeni kapının sol tarafında da tekrarlanmaktadır. Bu simetri ön cephenin üst katında da mevcut olup, kapının üstünde çift kanatlı ve basık kemerli bir pencere kullanılmıştır. Genişlikleri 115 cm olan pencereleri 15-17 cm arası genişlikte taş söveler çevrelemektedir. Üst katta da aynı pencere sistemi görülmektedir. İçeri girinti yapan sofaların yanlarında üstüste birer adet olmak üzere, toplam 8 adet basık kemerli pencere vardır.

Fotograf 4.5. Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi, arka cephe.

Arka cephe, zemin katta yedisi basık kemerli ve dördü tam kemerli olmak üzere toplam onbir pencere vardır, dışarı çıkan bölümlerin yanlarında birer adetten toplam dört adet basık kemerli pencere bulunmaktadır. Pencere ve söve genişlikleri aynıdır. Üst katta da aynı pencere sistemi görülmektedir.

Sol yan cephe, zemin katta biri diğerlerinden daha dar hela penceresi olmak üzere toplam üç basık kemerli pencere ve ön cephedeki kapının benzeri bulunmaktadır. Üst katta ise, dört adet basık kemerli pencere vardır. Ayrıca bu cephede çıkıntı yapan sofa aksında da üstüste birer adet basık kemerli pencere bulunmaktadır.

Sağ yan cephe zemin katta bir hela penceresi olmak üzere yine üç basık kemerli pencere, bir adet duvar nişi ve ön ve yan cephelerde karşımıza çıkan kapıların bir eşi bulunmaktadır. Üst katta ise üç adet basık kemerli pencere ile yan binaya geçişi sağlayan camlı geçit ve ona açılan bir kapı mevcuttur. Arka cephede çıkıntı yapan sofanın sağ cephesinde de üstüste birer adet basık kemerli pencere bulunmaktadır.

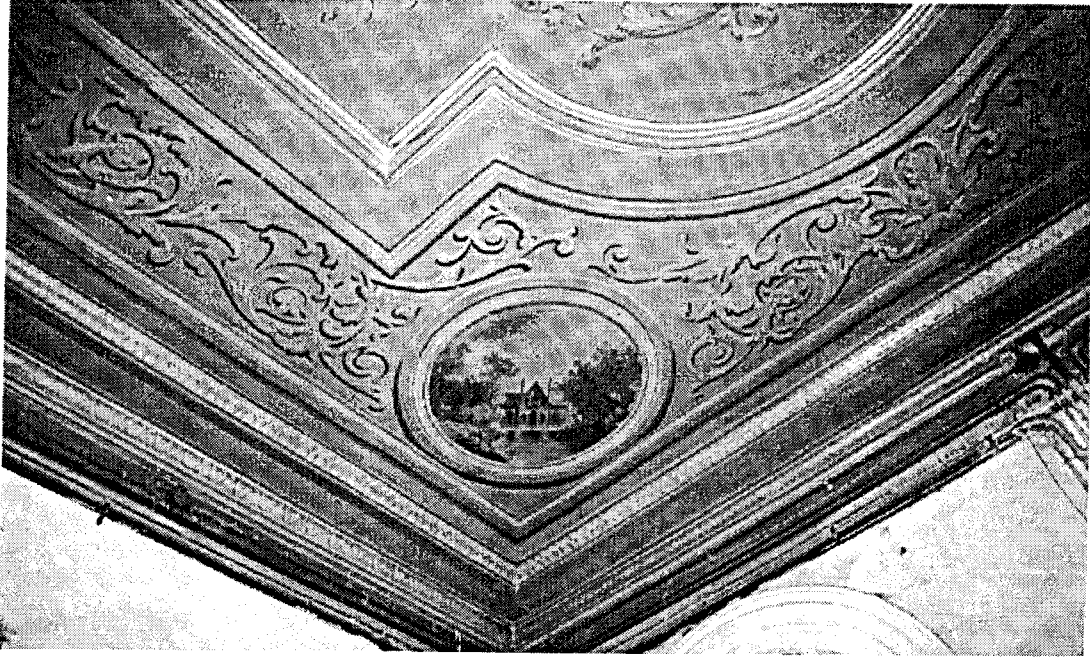

Fotograf 4.6. Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi, sağ yan cephe ve ahşap geçit.

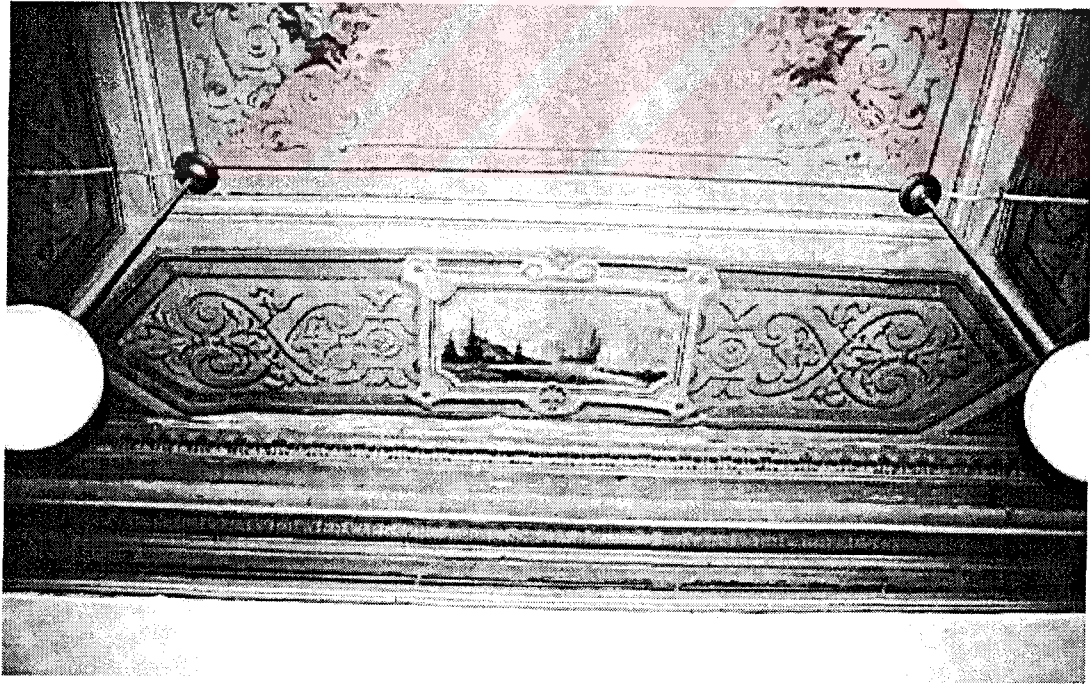
Bina, ikinci kat üst döşemesinden sonra dört sıra saçak silmesi ile çevrelenmektedir. Ön cephede altı adet, arka cephede dört adet, yan cephelerde de ikişer adet yağmur iniş borusu bulunmaktadır. Binayı, zeminde boydan boya taş bordür çevrelemektedir. Ön cephede 15 cm. yüksekliğinde olan bu bordür, yan ve arka cephelerde eğimden dolayı 50 cm.'ye kadar çıkmaktadır.

4.2.3 Bezeme özellikleri

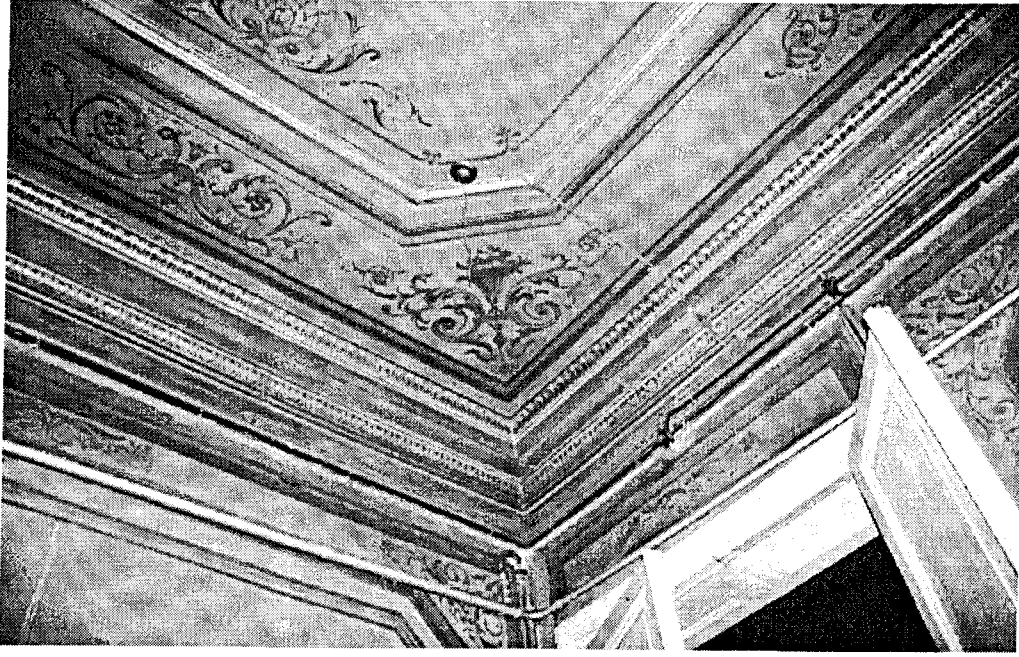
Binada; hamam, üst kat banyosunun bazı bölümleri ve helalar gibi mekanlar dışındaki tüm odaların tavanları ahşap pasalı olup etrafları 30-50 cm. yüksekliğinde tavan silmesi ile çevrilmektedir. Bu mekanların tavanları, kalem işi bezeme ve madalyonlar içerisinde çeşitli resimlerle süslenmiştir. Resimler, yağlıboya ile yapılmış manzara ve çiçek desenlerinden oluşmakta ve pastel tonlarda olmaları dikkat çekmektedir. Her iki kattaki odaların duvarları, kalem işi bezeme ile süslenmiştir. Sofa, hamam, banyo, hela, giriş ve geçiş holü gibi mekanların duvarlarında ise hiç bir bezeme bulunmamaktadır (Bkz. Çizim 4. 6. ve 4. 7.).

Fotograf 4.7. Z08 no'lu sofa

Fotograf 4.8. Z01 no'lu oda

Fotograf 4.9. Z05 no`lu oda.

Fotograf 4.10. Z14 no`lu oda.

4.3 Yapısal Özellikler

Kadınefendiler Dairesi, iki katlı, yığma bir binadır. Dış ve iç duvarlar kagir olup ön ve arka cephelerde 75 cm., yan cephelerde 65-70 cm. kalınlığında; iç duvarlar, zemin kattaki hamam hariç, 40-45 cm. kalınlığındadır. Zemin kattaki hamam dairesinin orta aksında bulunan duvarlar, yıkanma hacimlerini ayırmaktadır. Bunlar 80 cm. kalınlığında kagir duvarlardır. Binanın döşemeleri ahşaptır. Kat döşemesi kalınlığı 35 cm. olarak ölçülmüştür. Binanın içinde yaklaşık 17 cm. yüksekliğinde süpürgelik tüm duvarları çevrelemektedir. Oda, sofa ve hollerde ahşap olan süpürgelikler, hamam, banyo ve hela gibi ıslak hacimlerde mermerden yapılmış ve profilsizdir.

Yapı, kırma çatıyla örtülü olup marsilya tipi kiremit kaplıdır. Ortadaki aydınlık boşluğu, 260x175 m boyutlarında olup, çelik konstrüksiyon üzerine dört yöne eğimli camla örtülüdür. Binada on adet baca bulunmaktadır.

4.4 Mimari elemanlar

4.4.1 Kapılar

Binadaki dış ve iç kapıların tümü ahşap tablalı kapıdır. İç kapılar, çift kanatlı olup 130 cm genişliğinde, 263-270 cm yüksekliğindedir. Etraflarında 15 cm genişliğinde ahşap pervaz dönmektedir (Bkz. Çizim 4. 18.). Zemin katta hela kapıları 100 cm genişliğinde ve tek kanatlıdır. Üst katta banyo içindeki kapılar da tek kanatlı olup 70-75 cm genişliğinde, hela kapıları ise 110 cm genişliğinde ve çift kanatlıdır.

Binadaki dört adet dış kapının tümü 130 cm genişliğinde olup yükseklikleri 285 cm dir. İç kapı boşluklarının yan ve üst kısımları düz olmayıp geometrik desenlerle şekillendirilmiştir. Zemin katta 18 adet iç kapı, 3 adet dış kapı; üst katta ise 23 adet iç kapı ve 1 adet, geçitle bağlantıyı sağlayan dış kapı bulunmaktadır.

Fotograf 4.11. Dış kapı örneği.

Fotograf 4.12. İç kapı örneği.

4.4.2 Pencereleler

Binanın içinde düz ve yarım daire kemerli olmak üzere iki tip pencere görölmektedir. Pencere doğramaları ahşaptır. Yarım daire kemerli pencere (Bkz. Foto. 4.14. ve Çizim 4. 17), içerde ve dışarda aynı boyut ve şekildeyken düz pencere, cephede bir alınlıkla basık kemerli pencere şeklini almaktadır (Bkz. Foto. 4.13. ve Çizim 4. 16). Pencereleler çift kanatlı olup 100 cm genişliğindedir. Etraflarında 15 cm. genişliğinde ahşap pervaz dönmektedir. Hela pencereleri 65'er cm., üst kat banyosundaki pencerelerden biri ise 40 cm. olup tek kanatlıdır. Düz pencereler, içerde pervaz üstünden denizlik altına kadar 212 cm., tam kemerli pencereler ise 267 cm. dir. Denizlikler, dışarda mermer, içerde ahşap olup bina içinde parapet yüksekliği 65 cm. dir. Zemin katta 23 adet düz, 8 adet tam kemerli pencere ve üst katta 25 adet düz, 8 adet tam kemerli pencere kullanılmıştır.

Fotograf 4.13. Basık kemerli pencere dışardan ve içerden görünüş.

Fotograf 4.14. Yarım daire kemerli pencere dışardan ve içerden görünüş

4.4.3 Döşeme kaplamaları

Binanın oda ve sofaları ile üst kat banyosundaki bazı bölümlerinde ahşap döşeme kaplaması görülmektedir. Zemin kattaki hamam ve üst kat banyosunun diğer bölümleri gibi ıslak hacimler ile, giriş, geçiş holü ve sofadan yan bahçelere bağlantıyı sağlayan holler ise mermer kaplıdır. Her iki kattaki helalarda ise seramik döşeme kaplaması bulunmaktadır (Bkz. Çizim 4. 4. ve 4. 5.).

Zemin katta, Z01, Z02, Z04, Z05, Z11, Z13, Z14, Z17 no'lu odaların ve Z08 ile Z18 no'lu sofaların ahşap döşeme kaplamaları 28 cm genişliğindedir. Z03 ve Z12 no'lu banyoların mermer döşeme kaplamaları yaklaşık 50x100 cm; Z06 ve Z16 no'lu geçiş holleri, Z09 no'lu hol ve Z10 no'lu girişin mermer döşeme kaplamaları ise yaklaşık 75x75 cm boyutlarındadır.

Birinci katta, 104 ve 105 no'lu odaların ahşap döşeme kaplaması 28 cm genişliğindedir. 101, 102, 106, 110, 111, 113, 114, 117 no'lu odaların, 108 ve 118 no'lu sofaların, 109 no'lu holün, 116 no'lu geçişin ve 103 ile 112 no'lu banyoların giriş bölümleri yaklaşık 10x50 cm boyutlarında ahşap parke olup değişik biçimlerde döşenmiştir. Her iki banyonun ortak kullandığı ortadaki sıcaklık mekanı ise çeşitli boyutlarda mermerle kaplıdır.

4.4.4 Merdivenler

Binada her iki daireden de ikinci kata çıkan iki adet merdiven bulunmaktadır. Bu merdivenler ahşap olup döner merdiven şeklinde tasarlanmıştır. Basamaklar, korkuluklar ve küpeşte tümüyle ahşaptır.

Her iki merdivenin de altında birer depo bulunmakta olup, bunların özgün olduğu anlaşılmaktadır. Üst katta, merdiven camlı kapılarla sofadan ayrılmıştır. Sol dairedaki merdiven 22 basamaklı olup üst katta kapıdan önce bir basamak genişliği kadar sahanlık bırakılmıştır. Rıht yükseklikleri yaklaşık 17.5 cm.'dir. Sağ dairedaki merdiven ise 20 basamaklı olup üst katta kapıdan önce bir metrelik bir sahanlık bırakılmış bu nedenle rıht yükseklikleri 20-21 cm.'ye kadar yükselmiştir.

Her basamakta iki adet olan korkuluklar rıhtların yan taraflarına tutturulmuştur. Ahşap süpürgelik merdiven boyunca kademeli olarak devam etmektedir.

4.5. Bozulmalar

4.5.1. Planda

Binanın zemin katında, Z01 no'lu oda ile Z08 no'lu sofanın ahşap olan döşeme kaplamasında, rutubet nedeniyle çürümeden dolayı yer yer küçük kırıklar bulunmaktadır. Z11 no'lu ve Z17 no'lu odaların da döşeme kaplamaları ahşap olup, kapı önlerinde çok büyük kırıklar mevcuttur. Z18 no'lu sofanın döşeme kaplaması da büyük oranda kırılmıştır. Bu deliklerden döşemenin ahşap kirişleri görülebilmektedir (Bkz. Çizim 4. 4.).

Bu kattaki hamam ve banyonun, özgün durumunda iki dairenin de kullandığı tek bir hamam olarak planlandığı anlaşılmaktadır. Bu iki hacimi ayıran ve yapının strüktürüne hiç uymayan ince duvardan bu sonuca ulaşılmaktadır. Bu mekanların , mermer olan döşeme kaplaması rutubet nedeniyle bozulmuş, özgün rengini kaybetmiştir. Mermerlerde yer yer kırılmalar ve derzlerde boşalmalar görülmektedir. Ayrıca bu hamamın girişindeki hacmin ahşap tavanı kısmen kırılmış, döşemedeki kirişler ortaya çıkmıştır. Hamamda günümüze gelen hiçbir banyo donatısı bulunmamaktadır.

Fotograf 4.15. Zemin kat hamam dairesinin içinden ve tavanından görünüş.

Giriş, hol ve geçiş hollerinde de kaplamalar mermer olup, bunlar aşınma ve rutubetin etkisiyle şekillerini kaybetmişlerdir. Sol dairedeki helada özgün hela taşı ve bir lavabo bulunmaktadır. Sağ dairedeki helada ise hela taşı kaldırılmıştır. Burada bir bölücü ile lavabodan ayrılmış klozet bulunmaktadır. Helaların döşemesindeki seramiklerin birçoğu kırılmıştır.

Birinci katta, 108 no'lu ve 118 no'lu sofaların ahşap olan olan döşeme kaplamalarında yer yer kırıklar bulunmaktadır. Odaların döşemelerinde ise önemli bir hasar görülmemektedir (Bkz. Çizim 4. 5).

Bu kattaki banyo, her iki dairenin ortak kullanabildiği, on ayrı hacimden oluşan bir mekan olarak düzenlenmiştir. Bu hacimlerde hela taşları, lavabolar ve küvet gibi günümüze gelen özgün banyo donatıları bulunmaktadır. Ortadaki iki büyük hacimin döşeme kaplamaları mermer olup, rutubet nedeniyle bozulmuştur. Diğer hacimlerde ise ahşap olan döşeme kaplamasının bazı bölümleri kırılmıştır.

Her iki katın mekanlarında tavanlardaki ahşap çıtaların bir kısmı yerinden çıkmış, muşambalar yırtılmıştır. Kalemşi bezemelerde de yer yer bozulmalar görülmektedir (Bkz. Çizim 4. 6 ve Çizim 4. 7.).

4.5.2. Cephede

Binanın bütün cephelerinde boya, rutubet nedeniyle tamamen bozulmuş, yer yer dökülmüştür. Sıvalarda da kabarmalar ve bazı bölgelerde çatlaklar görülmektedir. Bu hasarların daha çok yapıyı çevreleyen taş bordür ile zemin kat pencere seviyesi arasında kalan alt bölgelerde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Bu da binanın harabiyetindeki en büyük etkenin, zeminden gelen rutubet olduğunu göstermektedir. Arka cephede binaya ikinci derecede önemli zararı veren yoğun bir bitki tahribatı mevcuttur. Bu cephenin ortasındaki geniş aksın duvarı tamamen sarmaşık ve ağaçlarla kapanmıştır (Bkz. Çizim 4. 10, 4. 11, 4. 12 ve 4. 13).

Fotograf 4.16 Çephedeki bozulmalar

Pencere sövelerinin tümü mevcut olmakla birlikte, köşeleri aşınmış ya da kırılmış, üstlerindeki boya kabarak dökülmüştür. Genelde iki bölüntülü olan pencerelerin bazı yerlerde üç bölüntülü olduğu görülmektedir. Birkaç pencerenin ahşap doğramaları tamamen çıkarılmış, birçoğunun ise camları kırılmıştır. Cephelerdeki üç dış kapının ahşabı çürümüş, üst tablaları yarısından kesilerek cam takılmıştır.

Cephelerdeki ondört adet yağmur iniş borusunun bazılarının alt parçaları kopmuştur. Çinko oluk ise yer yer sehim yapmıştır. Saçağı oluşturan taş silme üstündeki boya ve sıvalar bazı yerlerde kabarmış ve dökülmüştür Yapıyı zeminde çevreleyen taş bordürde çatlak ve kırıklar görülmektedir. Çatının görülebilen kısımlarındaki kiremitlerin bazıları kırılmış ya da yerinden çıkmıştır.

Binanın etrafındaki trotuvar ön ve sağ yan cephelerde mevcutken, sol yan ve arka cephelerde tamamıyla kırılarak yok olmuştur. Zemin kaplamasının olmadığı bu kısımlarda bitki ve otlar yapının çevresini sararak, taş bordürü örtmüşlerdir. Mevcut olan trotuvar döşemesi ise oldukça kötü durumda olup, derzlerde açılmalar ve birleşme yerlerinde kırılmalar görülmektedir (Bkz. Çizim 4).

4.5.3. Taşıyıcı sistemde

Binanın kagir olan dış duvarları iyi durumda olup strüktürlerinde bir hasar bulunmamaktadır. Boya ve sıvalarda ise rutubet nedeniyle kabarma ve dökülme görülmektedir. İç duvarlar, merdivenlerle ortadaki aydınlık boşluğunun birleştiği iki duvar hariç sağlam olup, sadece boyalarında ve yer yer sıvalarında bozulmalar görülmektedir.

Her iki dairenin merdiveninin de arka duvarları oldukça hasar görmüş durumdadır. Buradaki duvarların ahşap kaplamaları kalkmış, bazı bölümlerinde tuğlalar ortaya çıkmıştır. Her iki merdivenin 7. ile 15. basamakları arasında kalan bölümü tamamen yıkılmış olup burası binanın en çok hasar görmüş yeridir. Zemin kattaki hamamın iç duvarlarında bazı kırılma ve çatlaklar bulunmaktadır. Sağlam olan yerlerinin ise bu mekandaki yoğun rutubet nedeniyle sıvaları kabarmış ve dökülmüştür.

Fotograf 4.17. Merdivenden görünüş.

Binanın her iki katında, odaların duvarlarındaki kalemişleri bazı yerlerde kabaran boya ve sıvalarla birlikte bozulmuştur. İçerdeki ahşap süpürgeliklerin bir kısmı yerlerinden çıkmış, bazıları ise çürüyerek kırılmıştır. Islak hacimlerle hollerdeki mermer süpürgeliklerin de köşeleri kırılmış, birleşim yerleri açılmıştır.

Binanın çatı konstrüksiyonu ve bacaları hasar görmemiş olup iyi durumdadır. Çatının görülebilen kısımlarındaki bazı kiremitler kırılmış ya da yerlerinden çıkmıştır.

4.5.4. Mimari elemanlarda

Binanın üç adet dış kapısının ahşap tablaları çürümüş, bazı bölümleri kırılmıştır. Üst tablanın yarısı kesilerek cam takılmıştır. Ahşap iç kapıların hepsi iyi durumda olup, tabla ve pervaz profillerinde kırık bulunmamaktadır. Ancak binadaki yoğun rutubet nedeniyle bu kapıların da ahşapları yer yer çürüyerek bozulmaktadır.

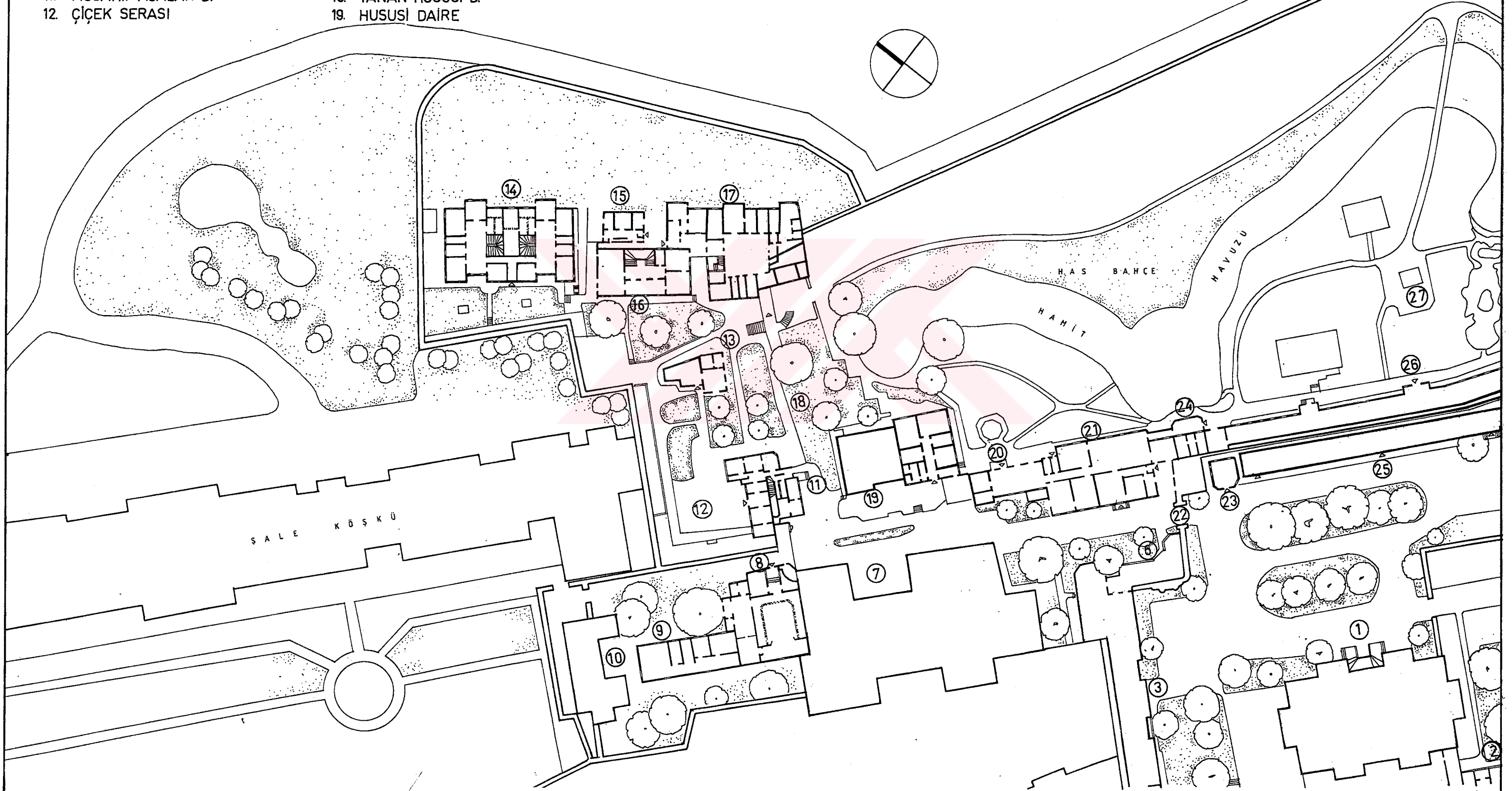
Pencereler, bina genelinde iki bölüntülü olmakla birlikte bazı mekanların pencerelerinin üç bölüntülü olduğu görülmektedir. Birkaç pencerenin ahşap doğramaları tamamen çıkarılmış, birçoğunun ise camları kırılmıştır. Sağlam olan doğramalar büyük oranda çürümüş, özellikle dışarda yer yer kırıklar meydana gelmiştir. İçerde pencereleri çevreleyen ahşap pervazlar ve iç denizlikler doğramalara göre daha iyi durumda olup, profillerinde kırık bulunmamaktadır. Pencere kilitlerinin tümü paslanmış ya da kırık olup, hiçbirisi işler durumda değildir. Dış cephedeki taş sövelerin ve mermer dış denizliklerin tümü mevcut olmakla birlikte, köşelerinde aşınma ve kırılmalar görülmektedir.

Her iki dairenin merdiveninin de arka duvarları oldukça hasar görmüş durumdadır. Buradaki duvarların ahşap kaplamaları kalkmış, bazı bölümlerinde tuğlalar ortaya çıkmıştır. Merdivenlerin, 7. ile 15. basamakları arasında kalan bölümü tamamen yıkılmış olup burası binanın en çok hasar görmüş yeridir. Sağlam olan basamaklar ile korkuluk ve küpeşte gibi diğer elemanlarda da kırıklar bulunmaktadır.

YILDIZ SARAYI KADIN EFENDİLER DAİRESİ

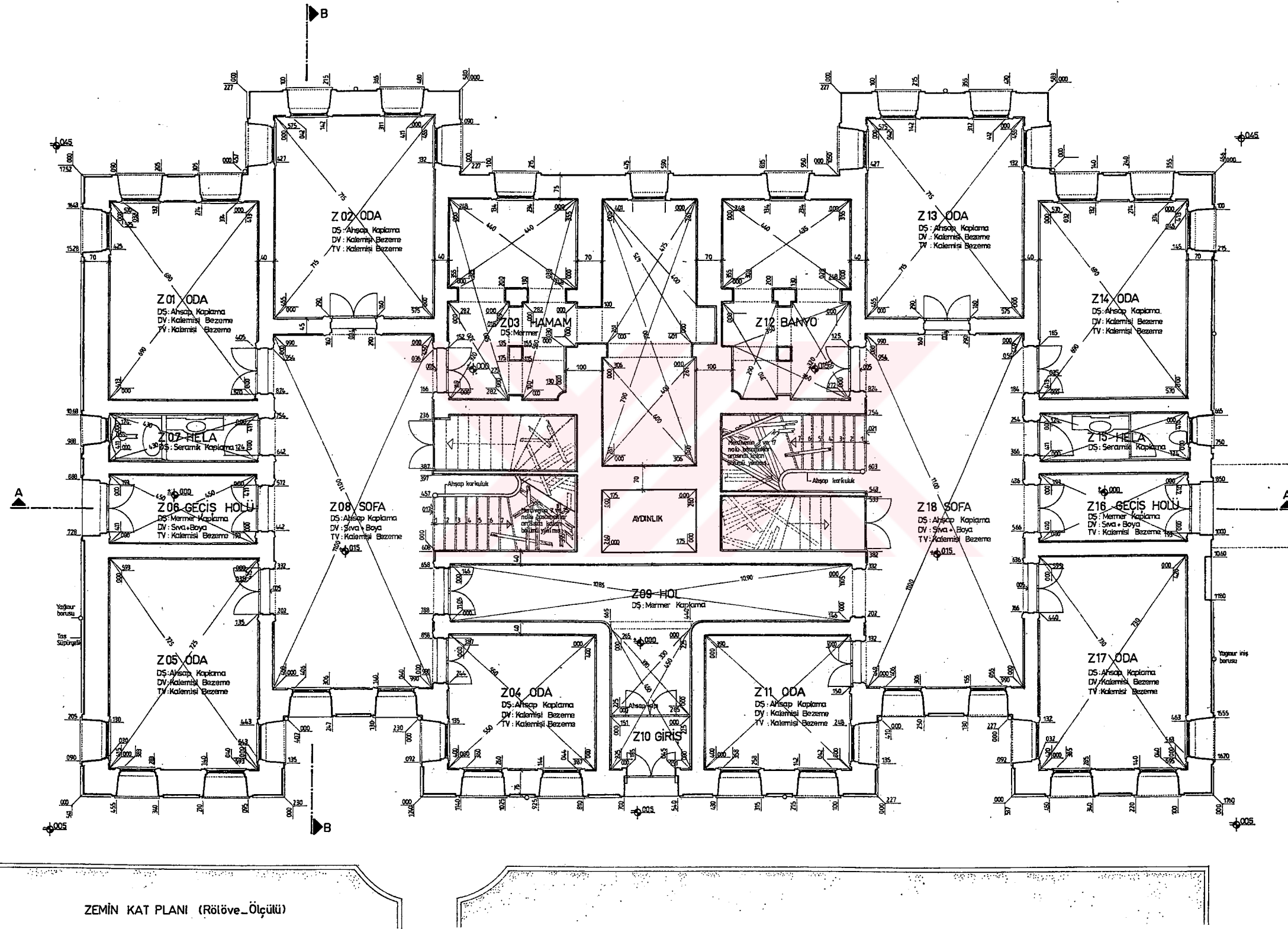
ÇİZ. 4. 1

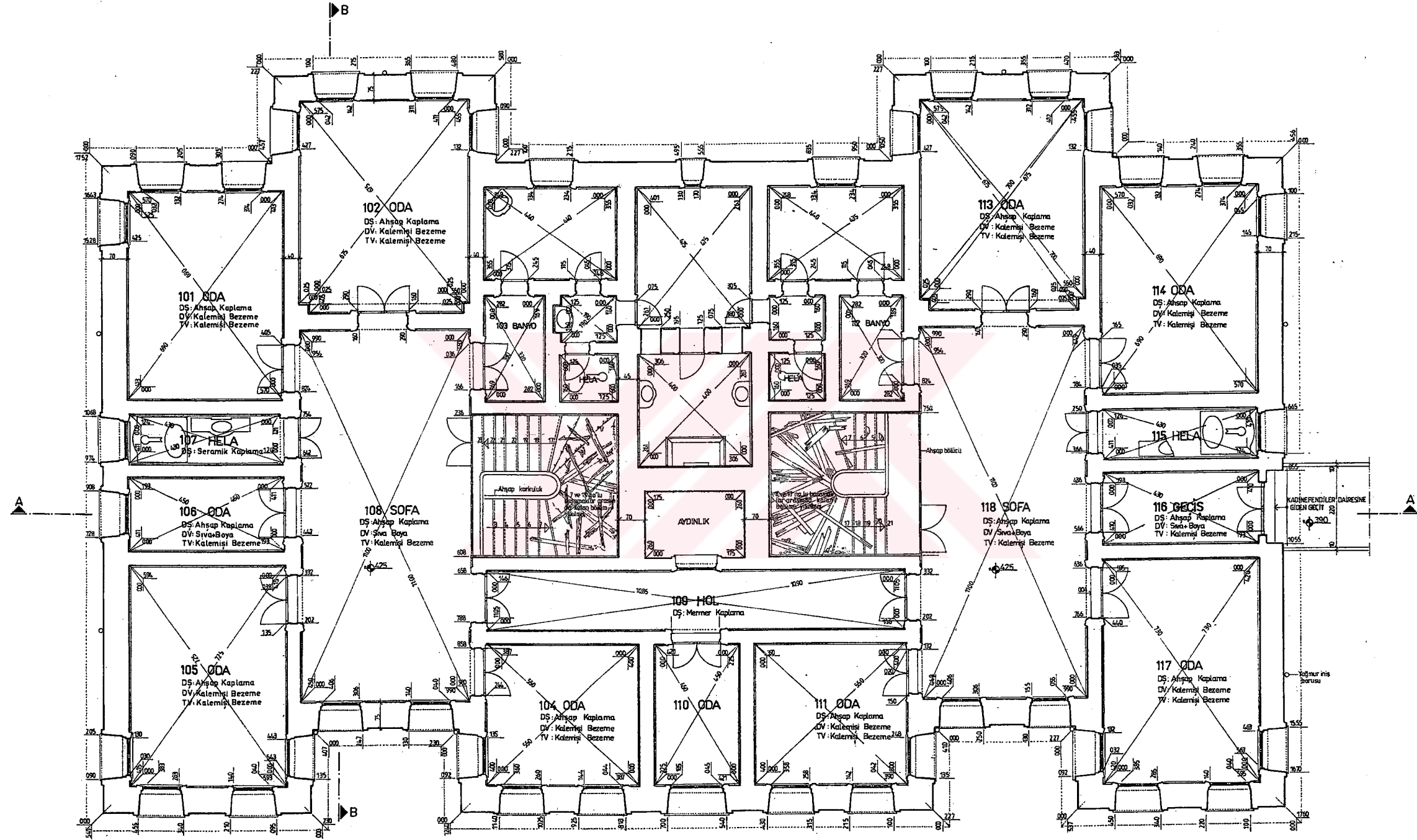
6. LIMONLUK KÖŞKÜ	13. KIZLARAĞASI D.	20. KASKAT KÖŞKÜ
7. HÜNKAR DAİRESİ	14. KADINEFENDİLER D. 1	21. KÜÇÜK MABEYN
8. SARAY TİYATROSU	15. HAZİNE DARUSTA D.	22. HAREM İÇ KAPISI
9. GEDİKLİ CARİYELER D.	16. KADINEFENDİLER D. 2	23. HAREM KAPISI NÖBET YERİ
10. USTA KALFALAR D. (MEVCUT DEĞİL)	17. CARİYELER D.	27. III. SELİM ÇEŞMESİ
11. MUSAHİP AĞALAR D.	18. YANAN HUSUSİ D.	
12. ÇİÇEK SERASI	19. HUSUSİ DAİRE	

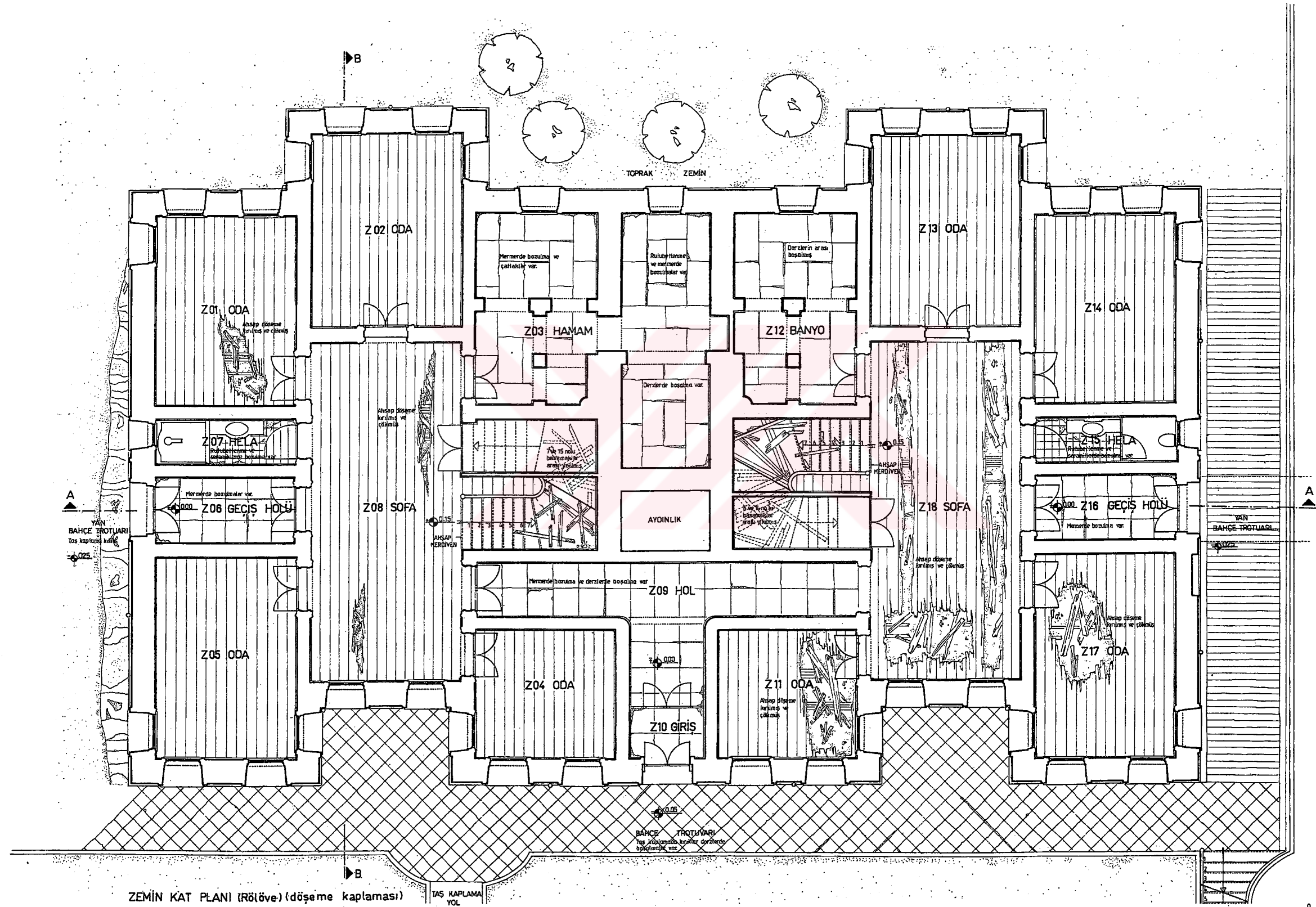

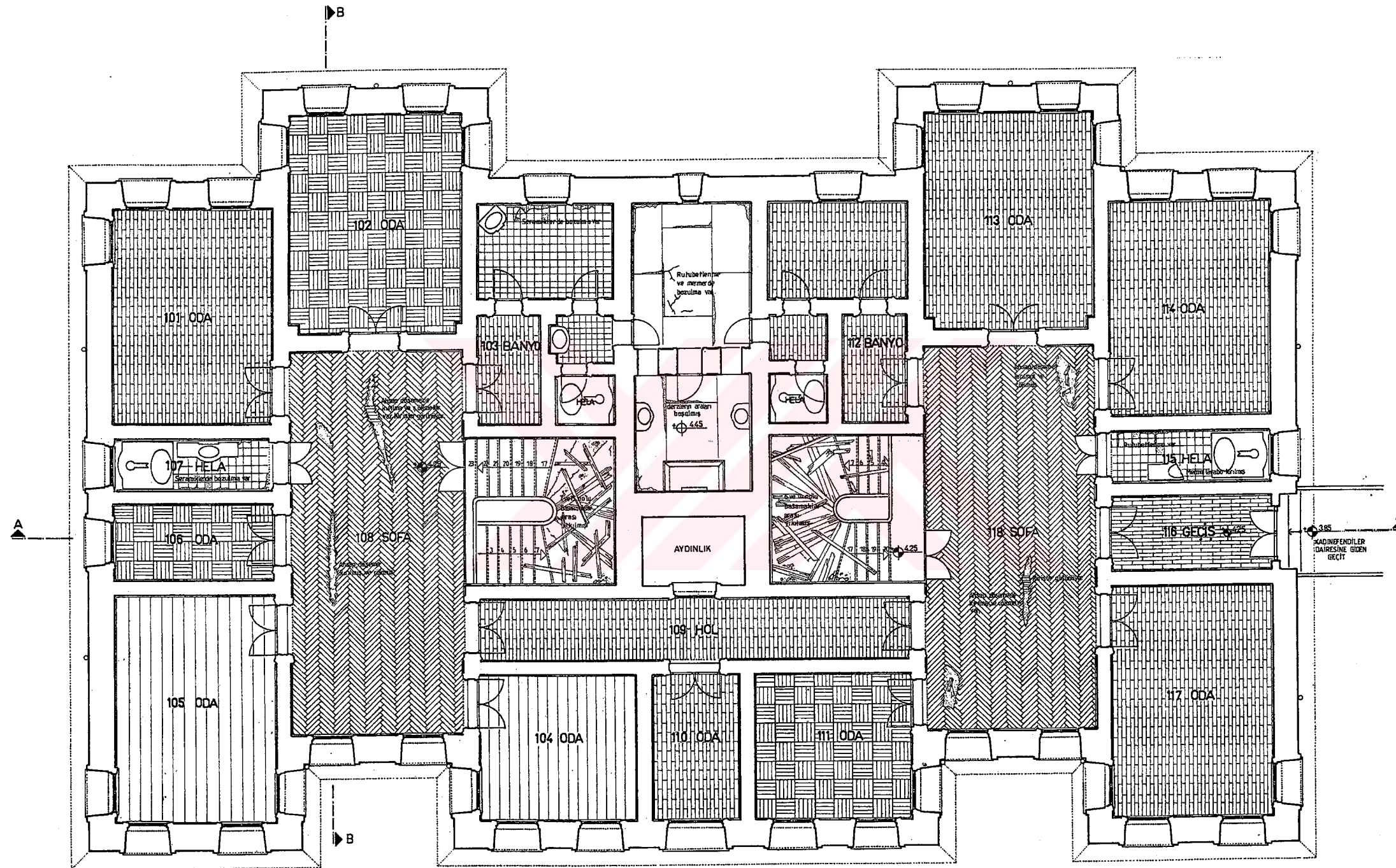
YILDIZ SARAYI HAREM YAPILARI

ÖLÇEK: 1/500
0 5 10 15 20 metre

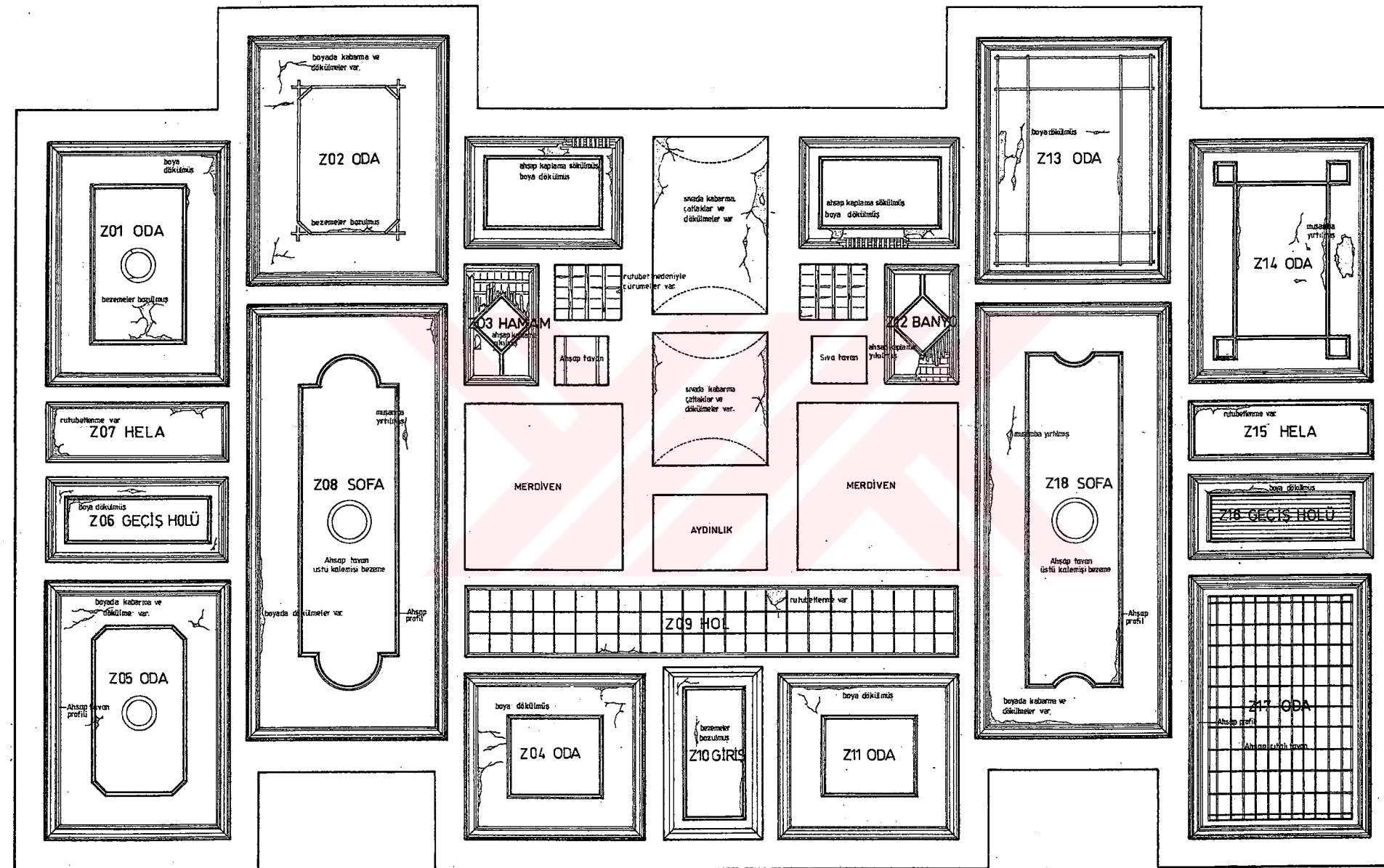

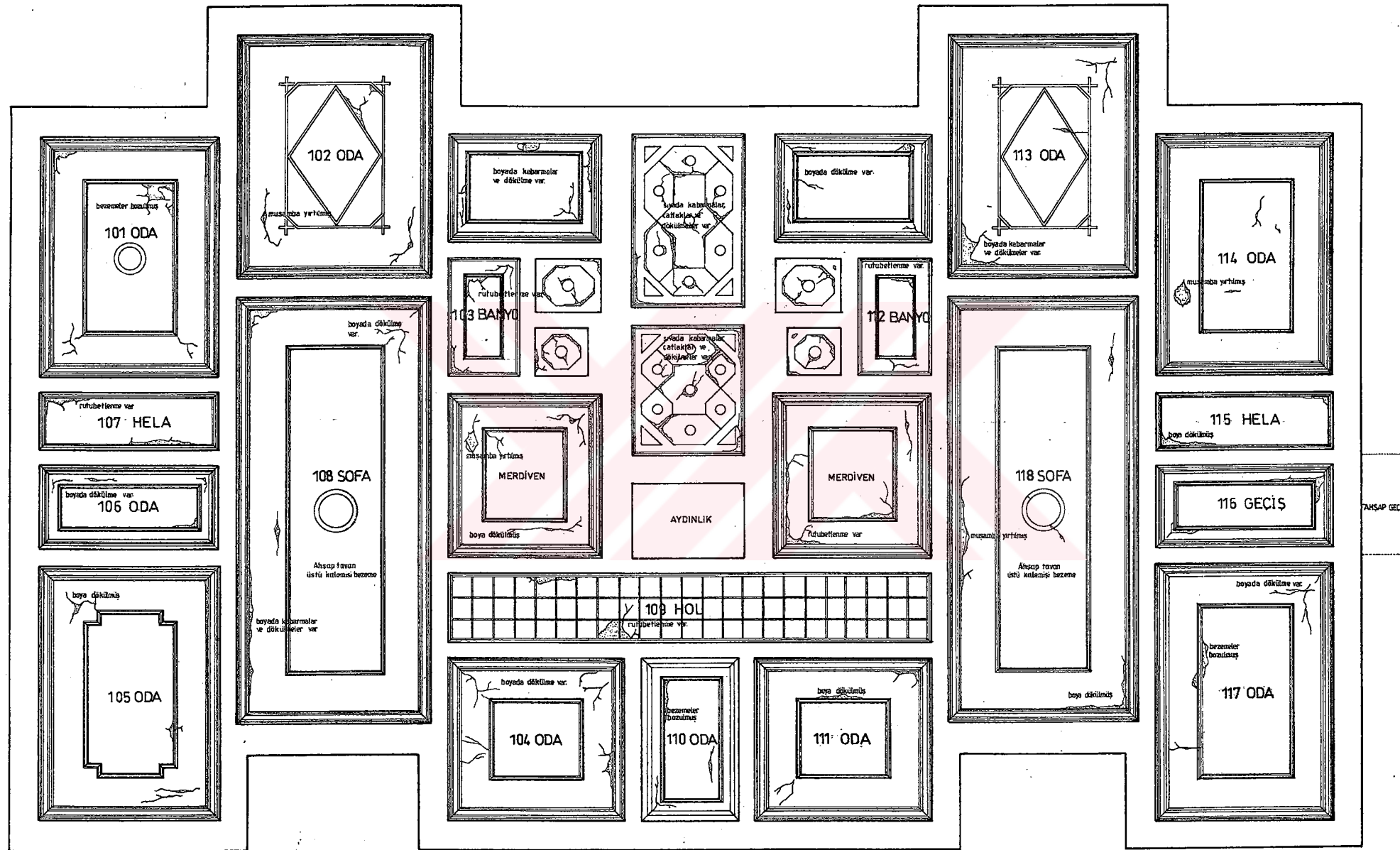
BİRİNCİ KAT PLANI (Rölöve) (düşeme kaplaması)

ÖLÇEK: 1/50
0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m

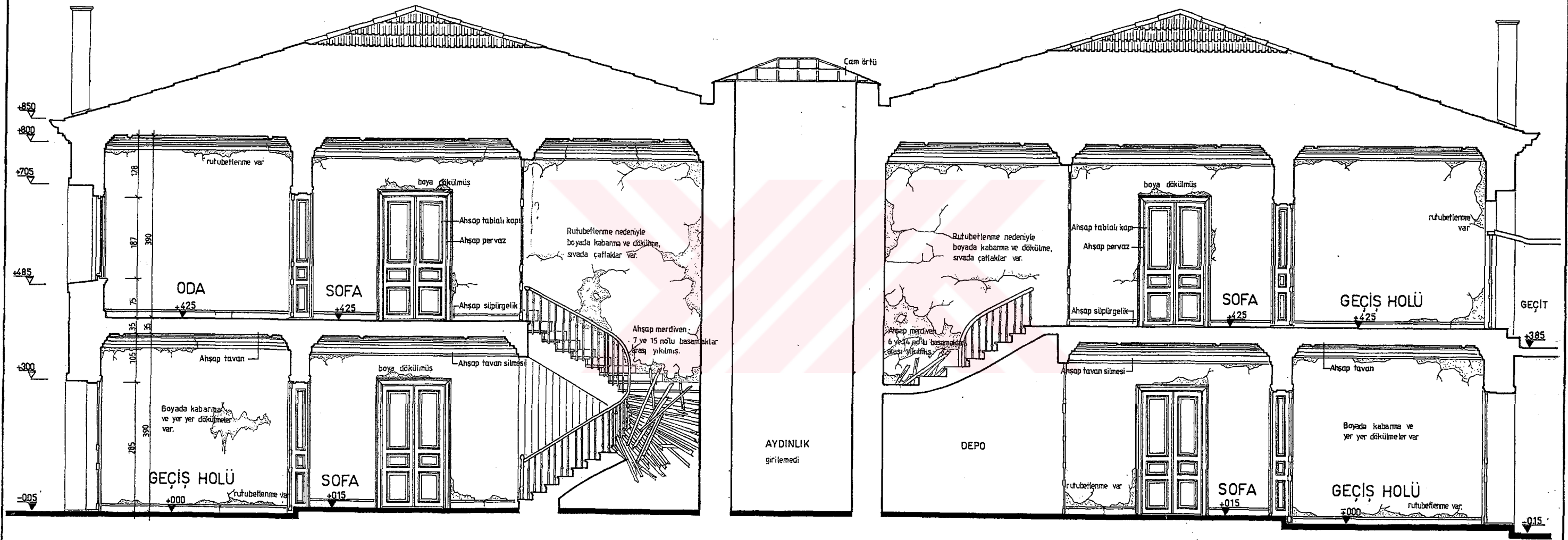
ZEMİN KAT TAVAN PLANI (Rölöve)

ÖLÇEK : 1/50
0 0.5 1 1.5 2 metre

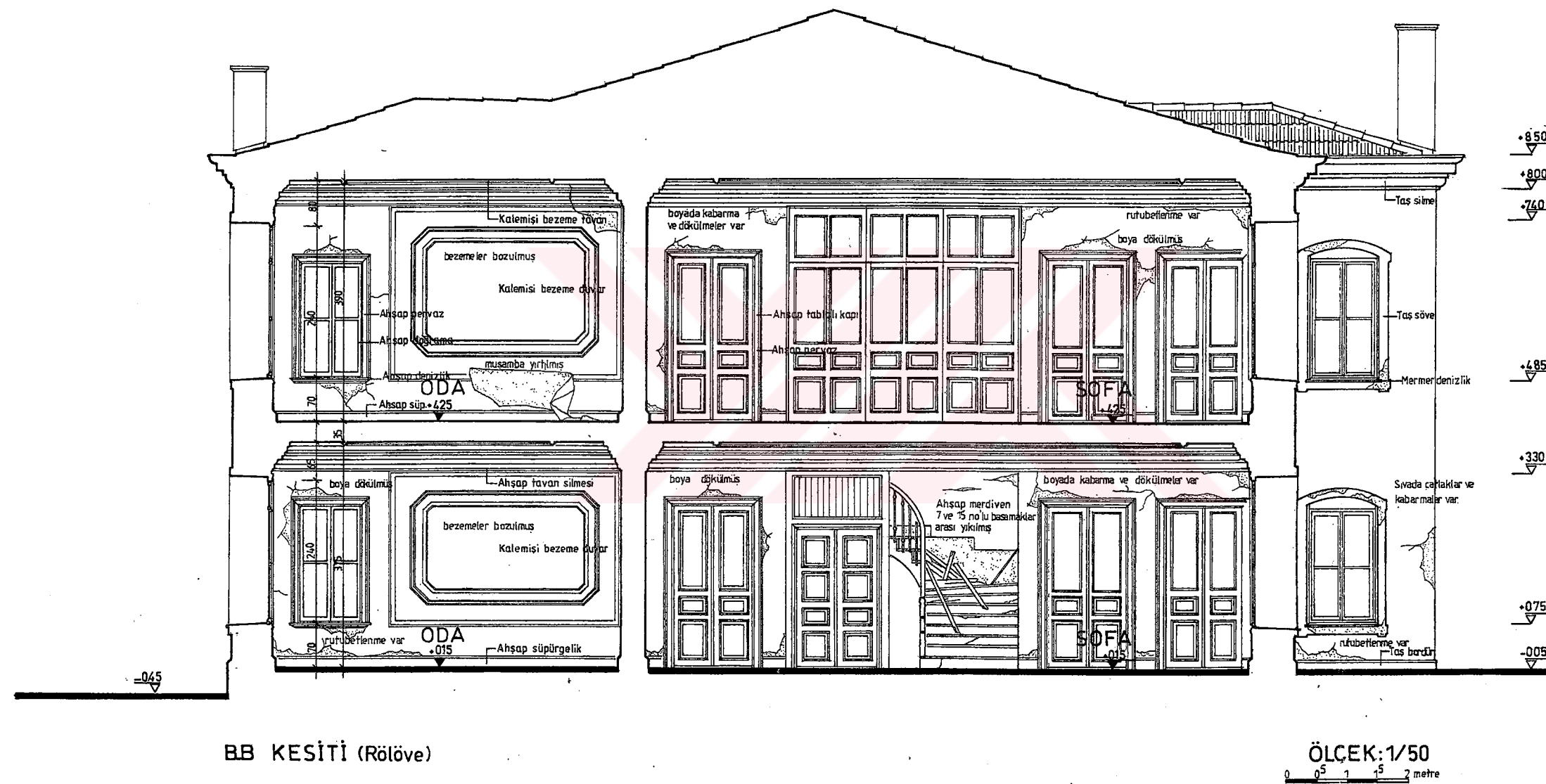
BİRİNCİ KAT TAVAN PLANI (Rölöve)

ÖLÇEK: 1/50
0 1 2 metre

A-A KESİTİ (Rölöve)

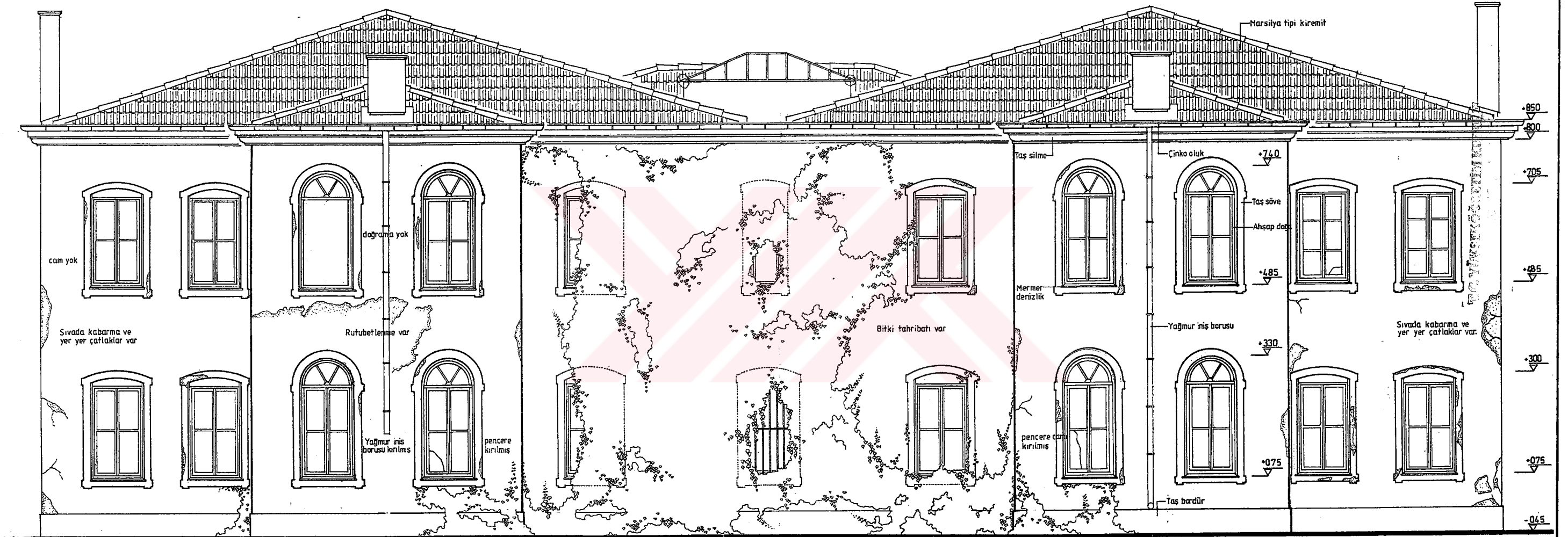
ÖLÇEK: 1/50
0 0.5 1 1.5 2 metre

ÖN CEPHE (Rölöve)

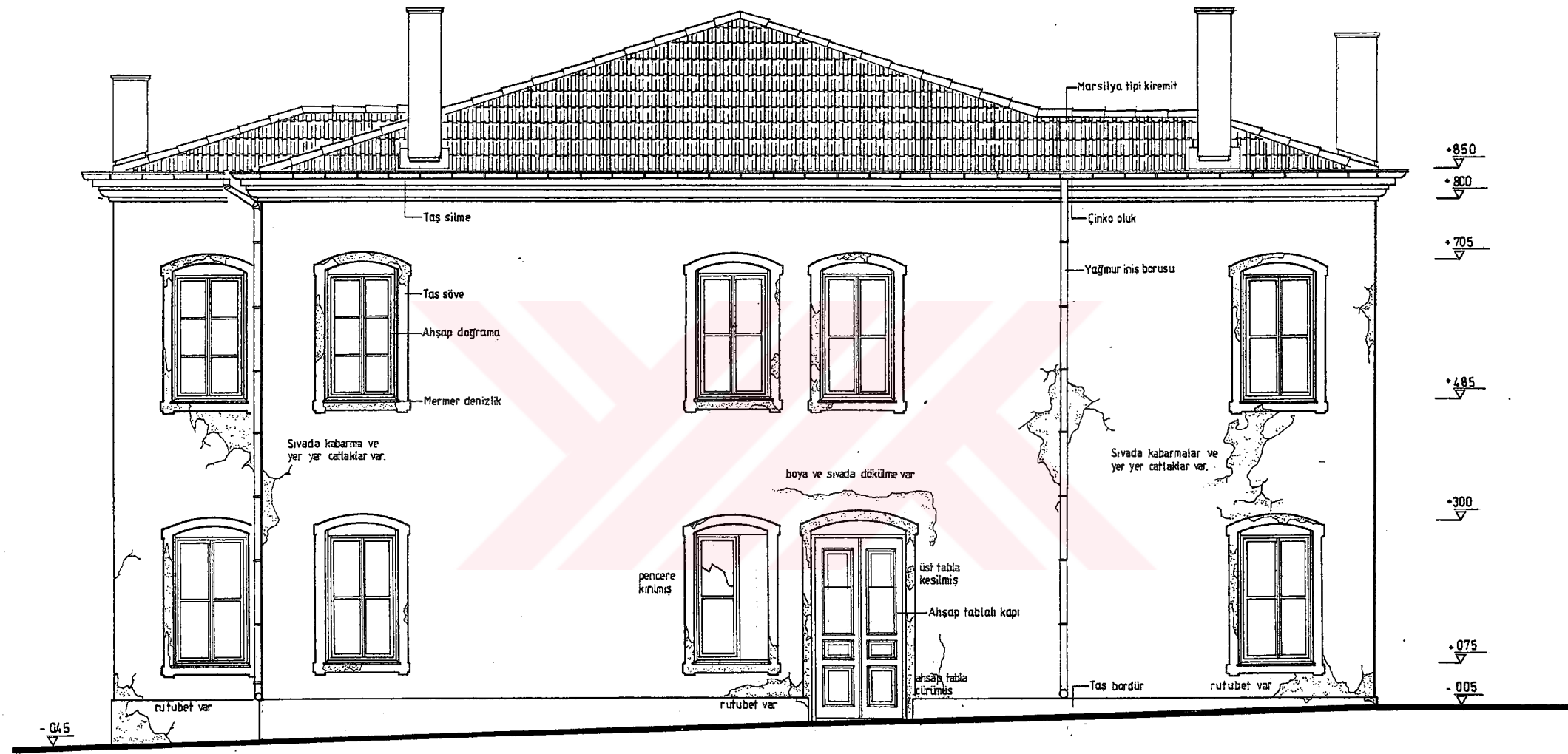
ÖLÇEK: 1/50
0 0.5 1 1.5 2 m.

ARKA CEPHE (Rölöve)

ÖLÇEK : 1/50

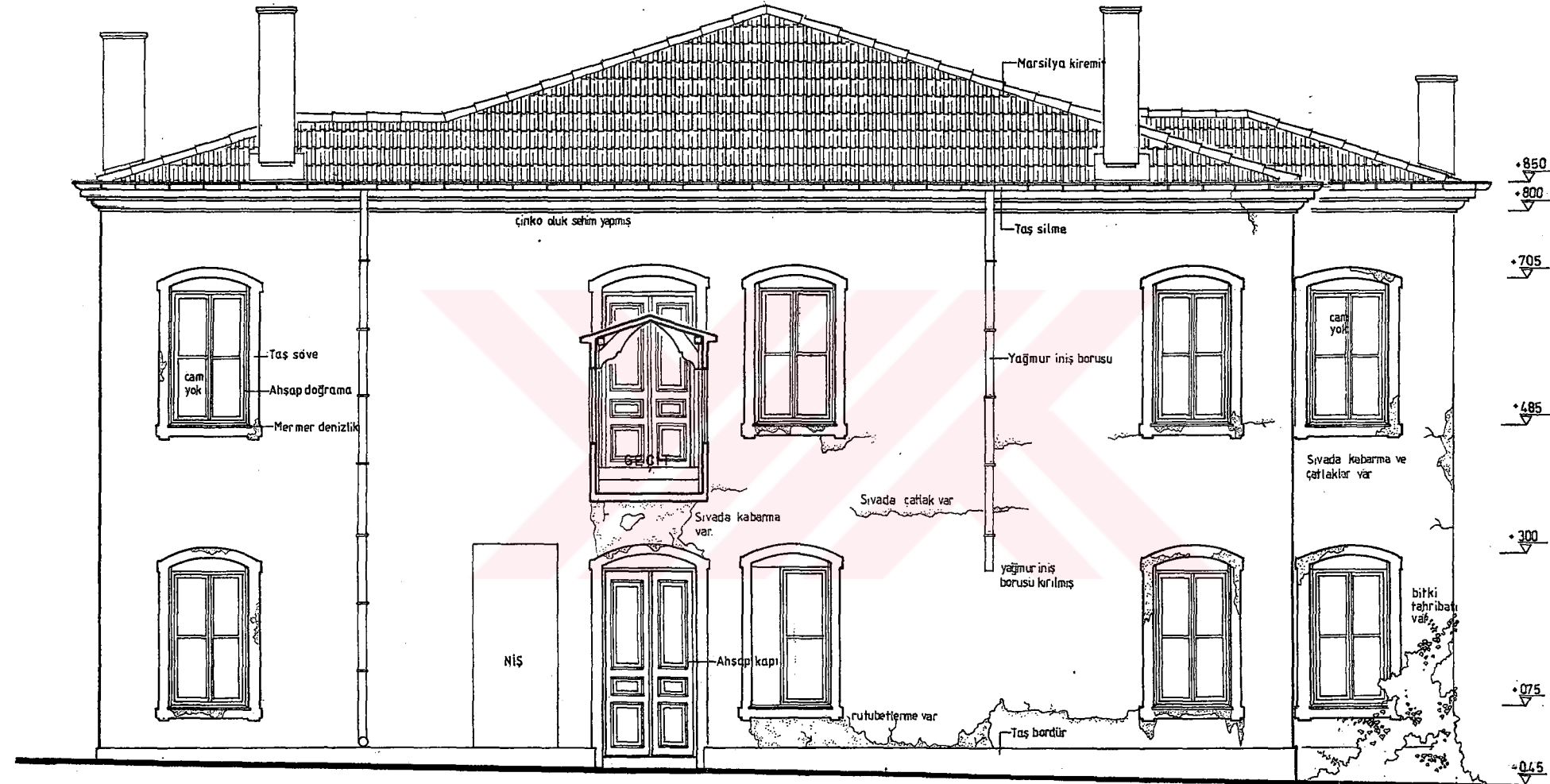
0 5 1 5 2 metre

SOL YAN CEPHE (Rölöve)

ÖLÇEK : 1/50

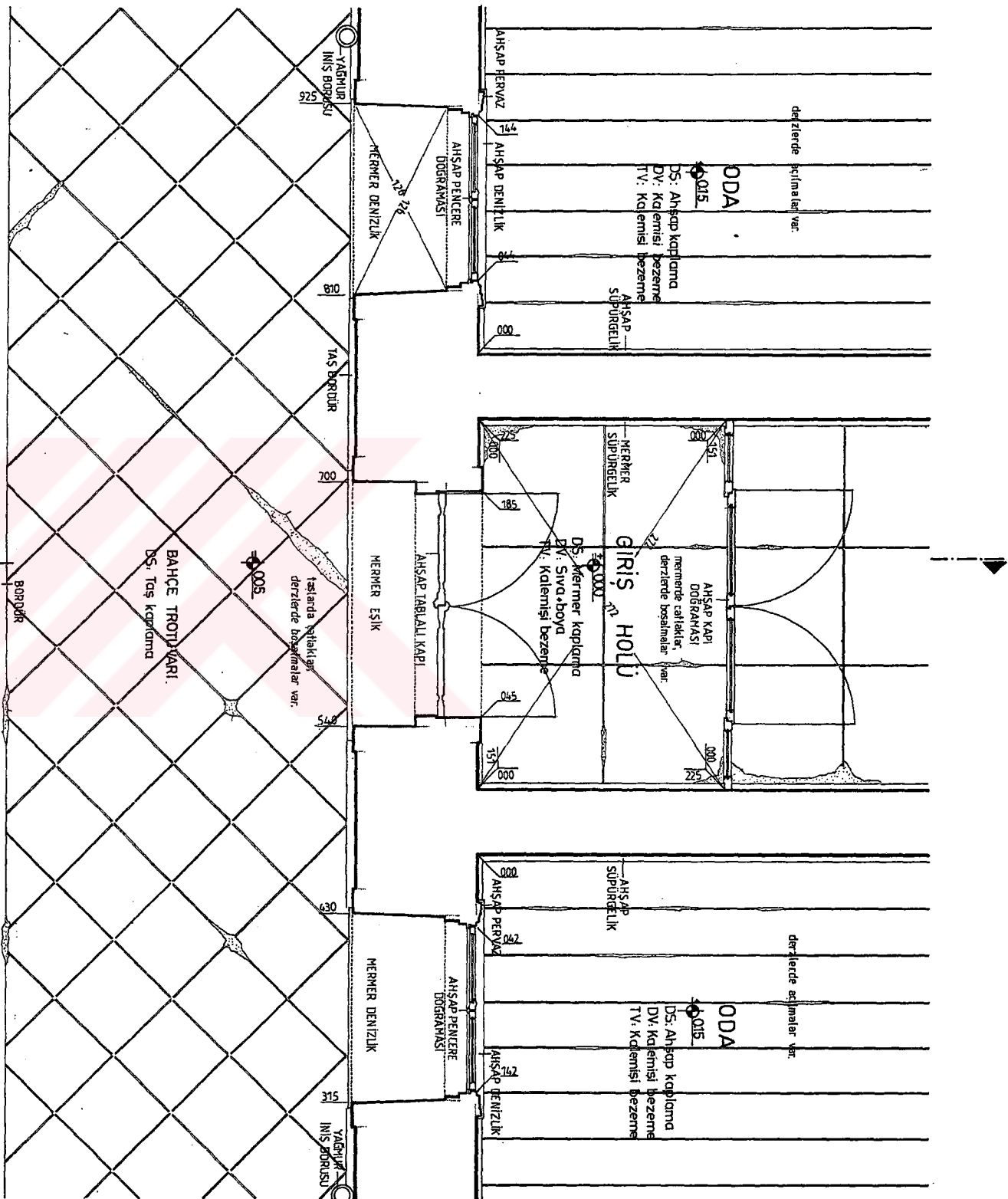
0 0.5 1 1.5 2 metre

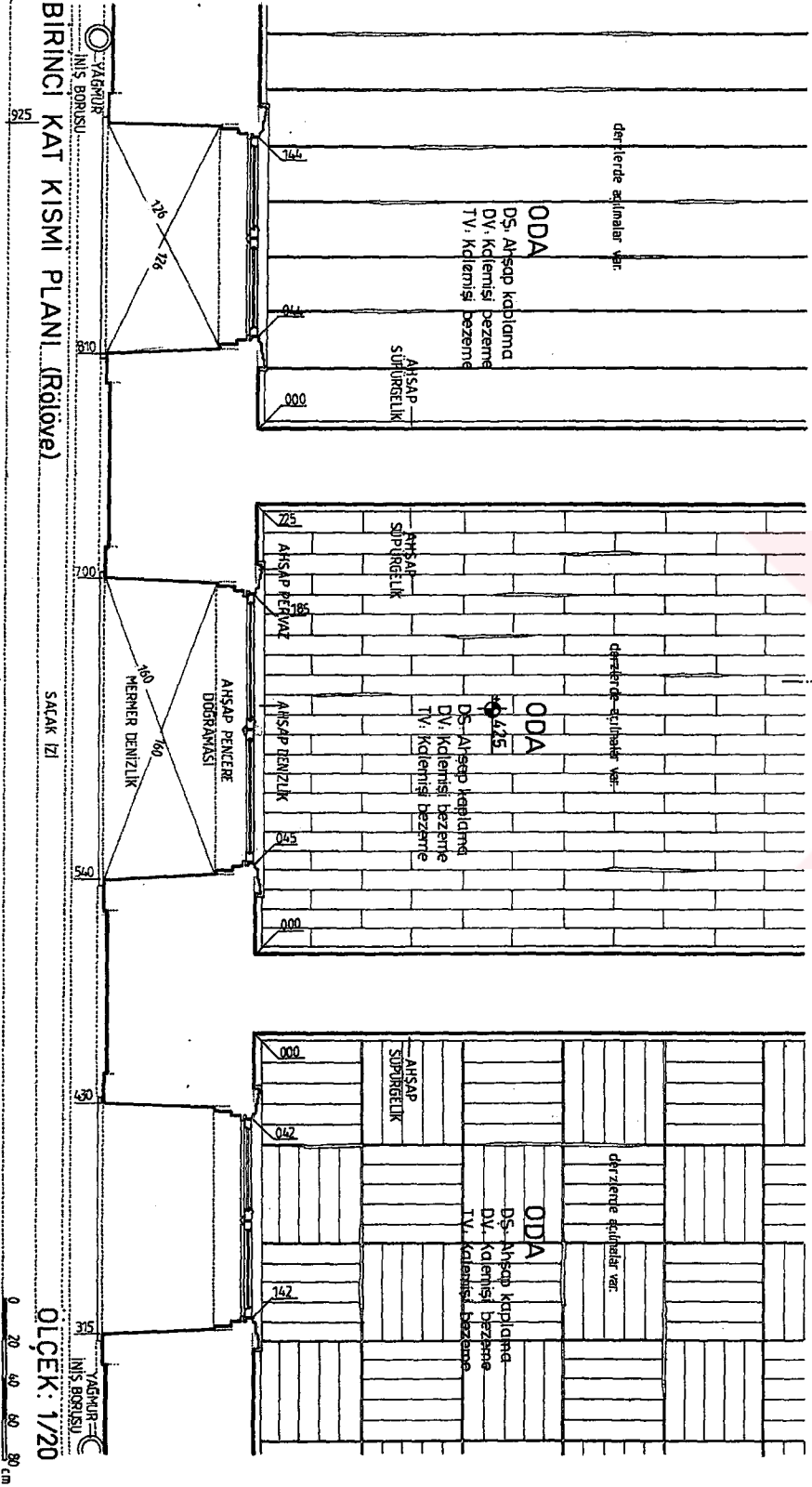
SAĞ YAN CEPHE (Rölöve)

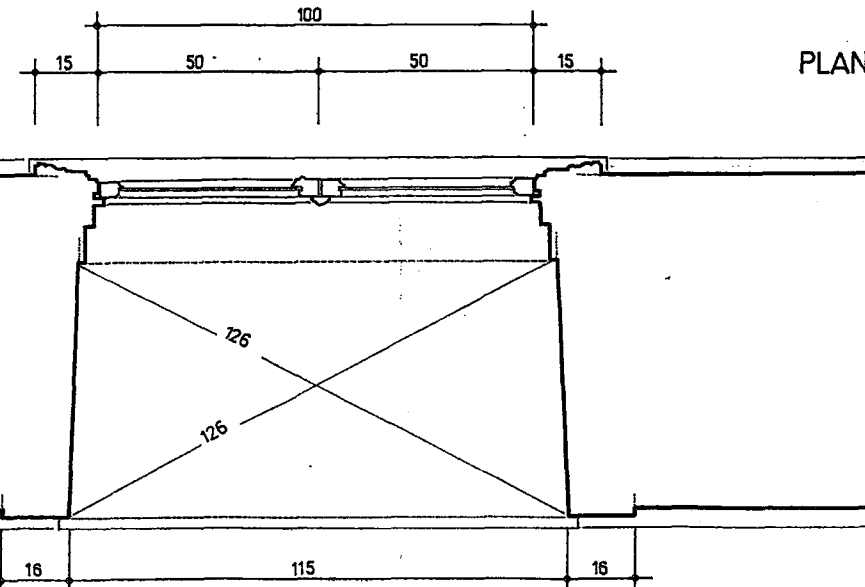
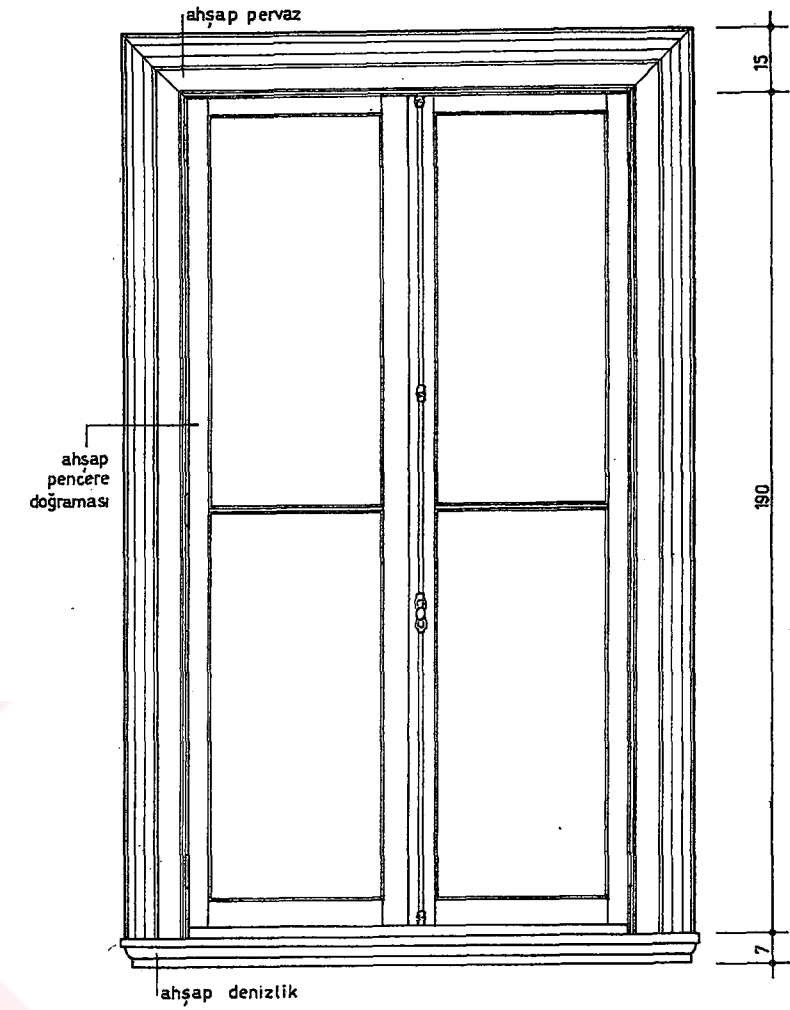
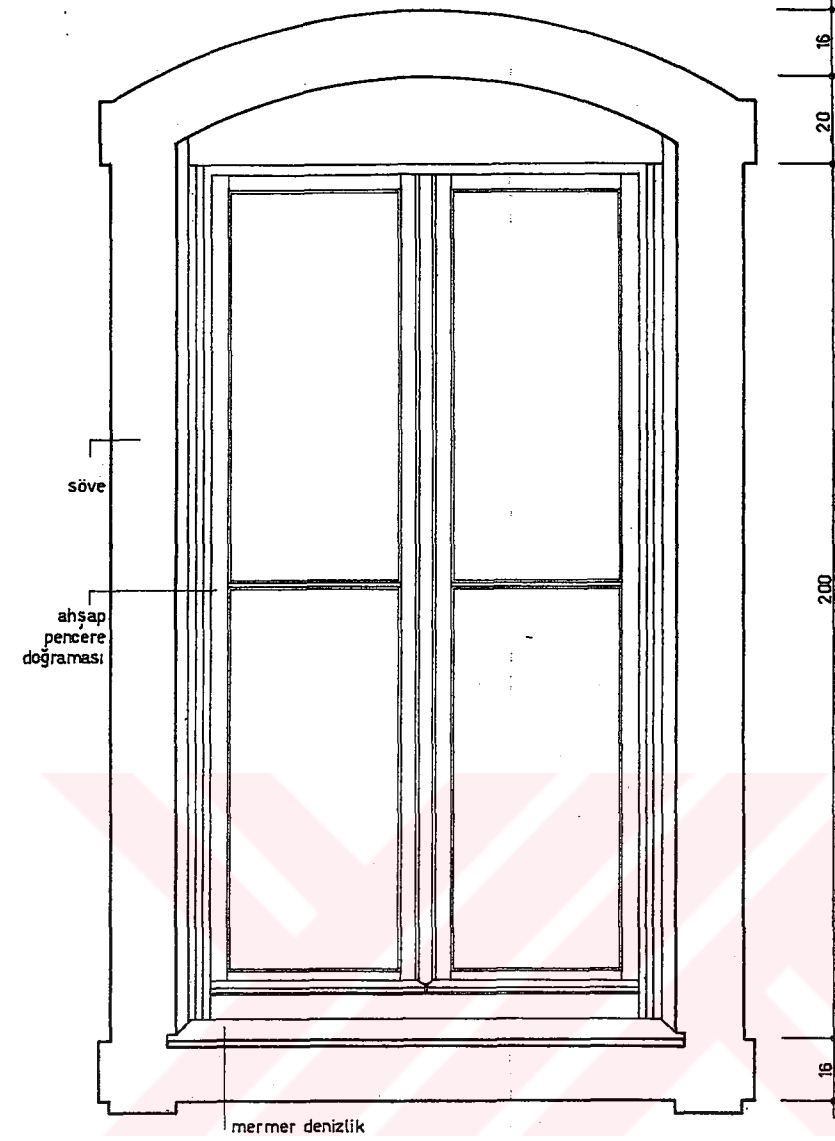
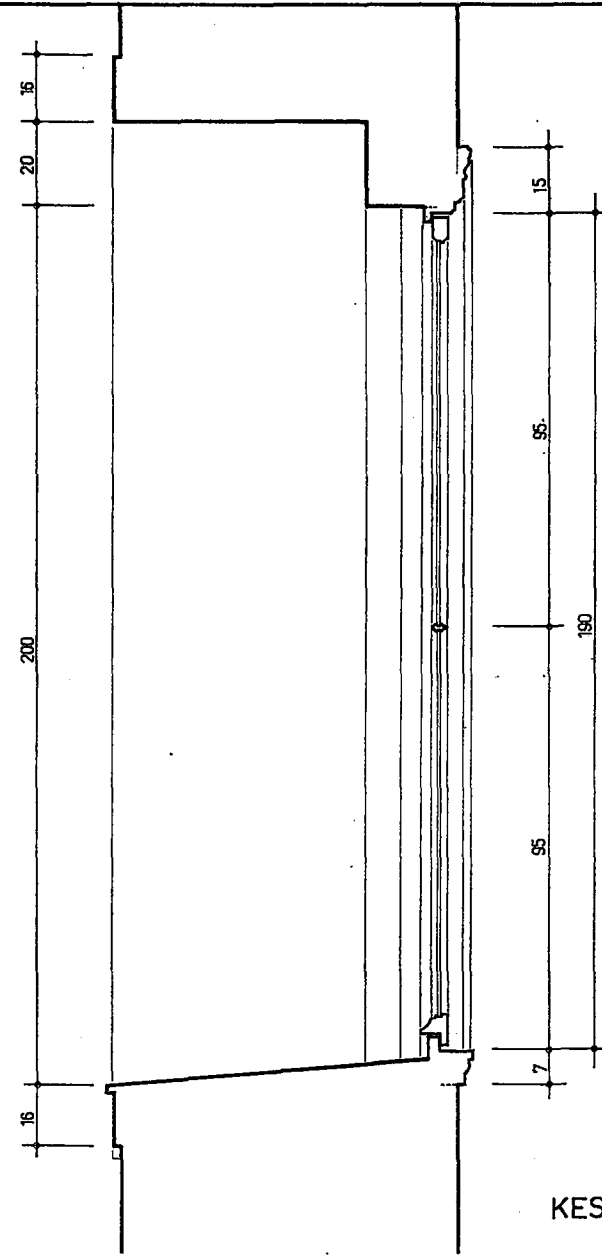
ÖLÇEK: 1/50

0 0.5 1 1.5 2 metre

ZEMİN KAT KISMI PLANI (Rölöve)

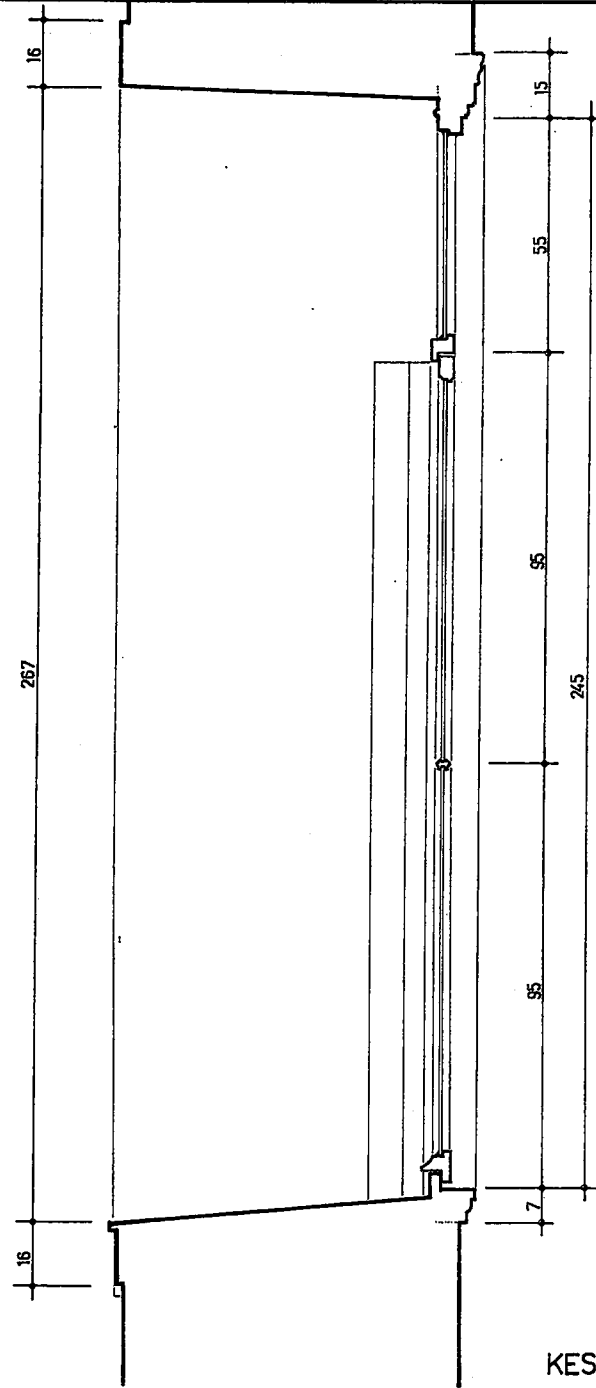

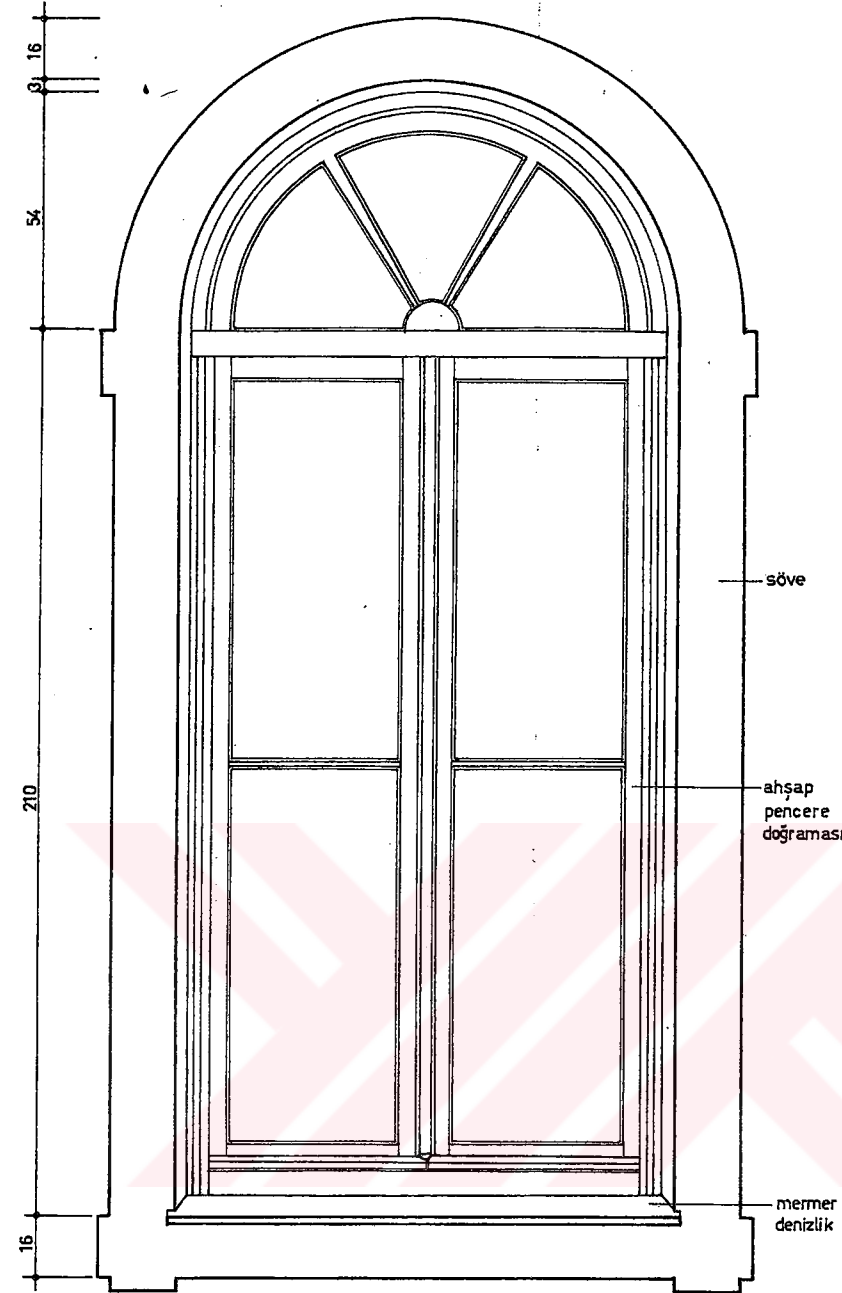
PERVAZ DETAYI 1/1

BASIK KEMERLİ PENCERE DETAYI ÖLÇEK:1/10

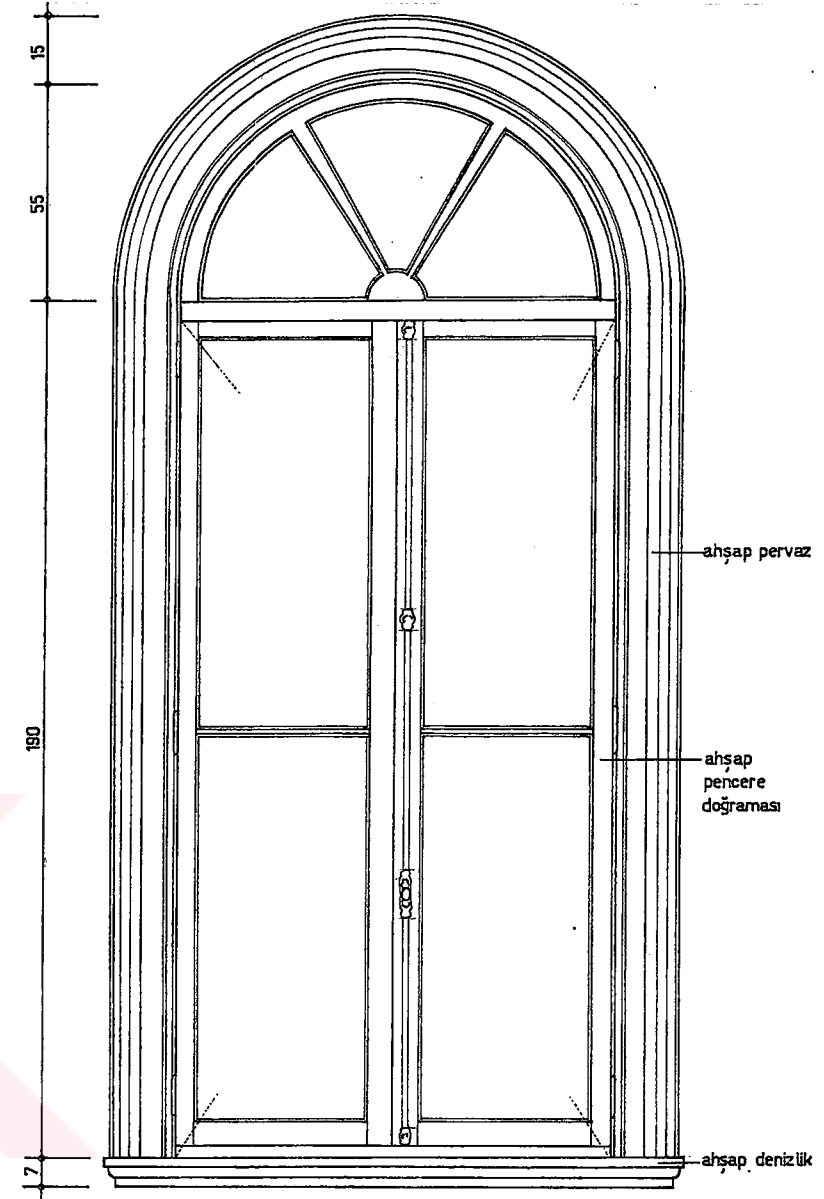
0 10 20 30 40 cm

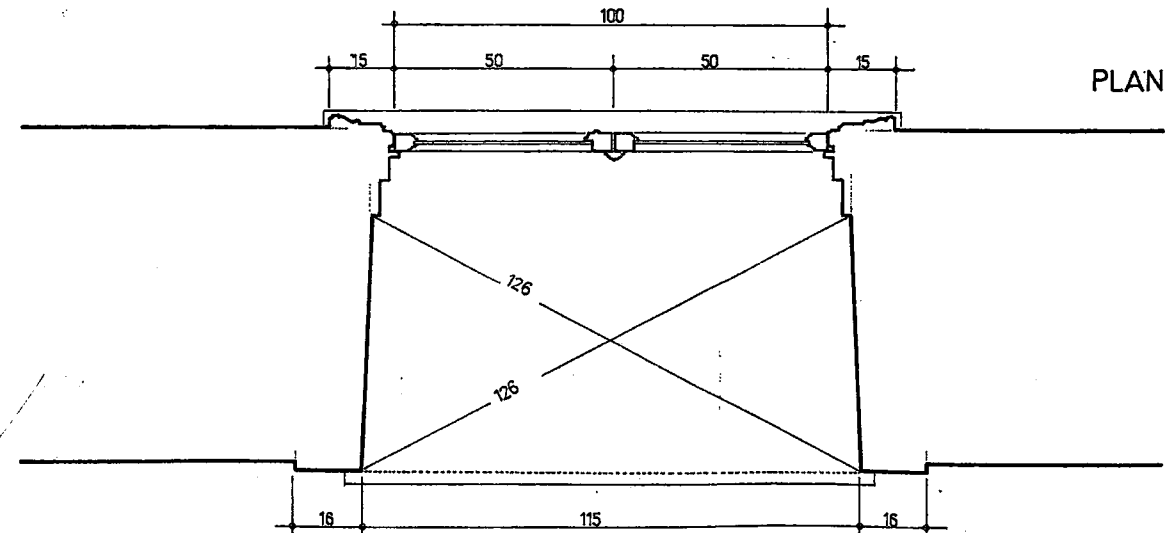
KESİT

DIŞ GÖRÜNÜŞ

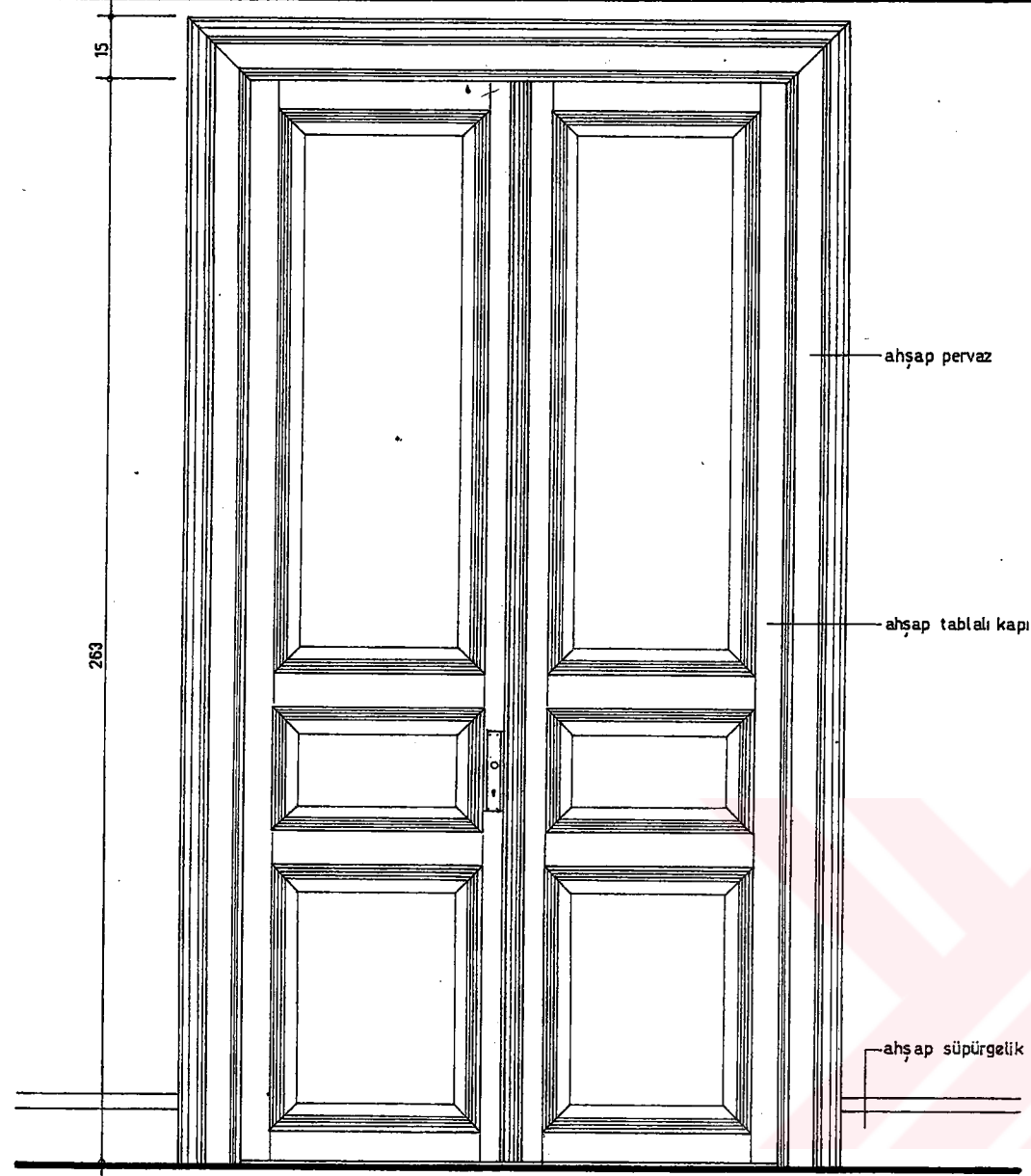
İÇ GÖRÜNÜŞ

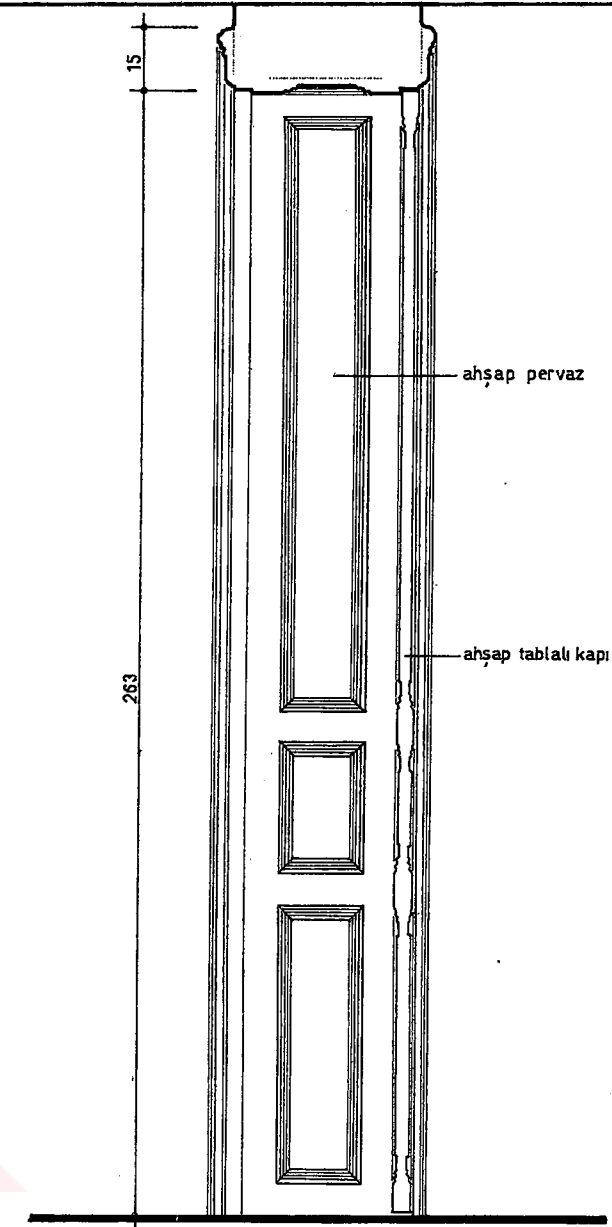
PLAN

YARIM KEMERLİ PENCERE DETAYI ÖLÇEK:1/10

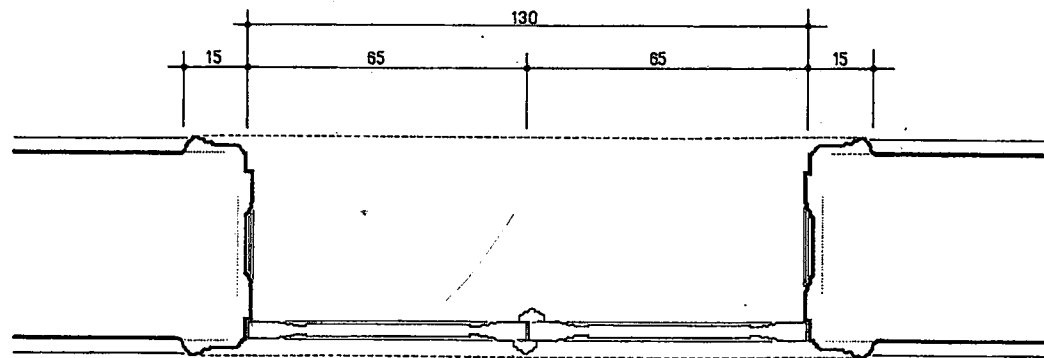
0 10 20 30 40 cm

GÖRÜNÜŞ

KESİT

PLAN

İÇ KAPI DETAYI ÖLÇEK:1/10

0 10 20 30 40 cm

PERVAZ DETAYI
ÖLÇEK:1/1

5. RESTORASYON ÖNERİLERİ VE PROJELER

5.1 Restorasyon Önerileri

Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi, günümüzde Kültür Bakanlığına bağlı olup, binadaki harabiyet nedeniyle artık kullanılamaz durumdadır. Geçmiş yıllarda burada çeşitli etkinlikler düzenlenmiş, bir dönem sergi salonu olarak kullanılmıştır. Bina içinde bu dönemden kalma eşya ve izler hala görülebilmektedir. Ancak bu uygulamalar, helaların bir tanesinin alafranga tuvalete dönüştürülmesi dışında bina içindeki özgün karakterini bozmamış görünmektedir. Asıl tahribat, bütün saray yapılarının ortak kaderi olan bakımsızlık ve terkedilmişlik yüzünden meydana gelmiştir. Bu nedenle, bu yapı bir an önce onarılmalı ve Kültür Bakanlığına bağlı bir bölüm olarak yeni bir işlev kazanmalıdır. İster Yıldız Sarayı'ndaki diğer bazı binalar gibi doğal müze ortamı olarak bırakılsın, ister yine bu sarayda örneği görülen şekilde kültür etkinlikleri için kullanılsın; bakım ve onarımları periyodik olarak yapılmalıdır.

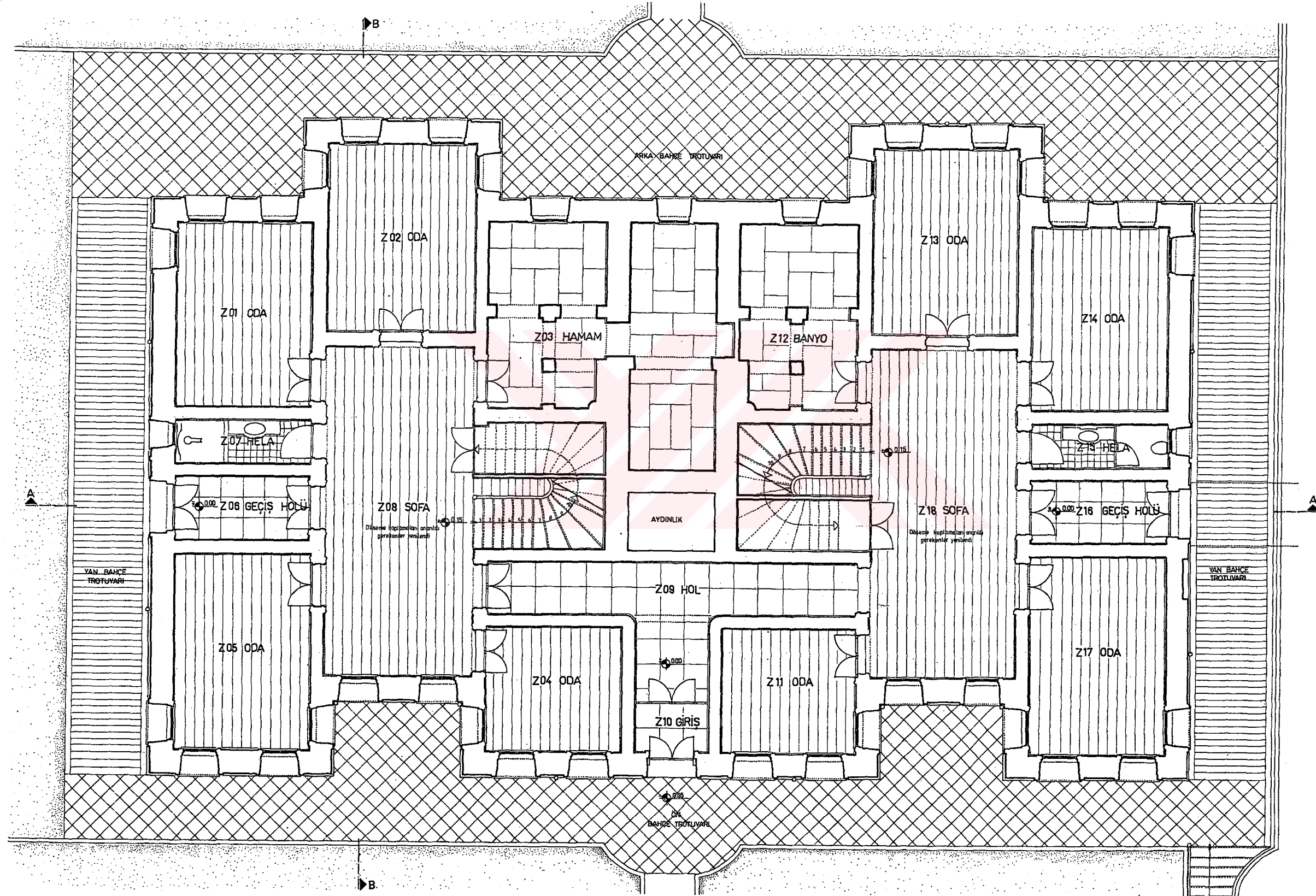
Kadınefendiler Dairesi çevredeki duvarlar ve kendisine neredeyse bitişik olan diğer Kadınefendiler Dairesi arasında bulunduğundan gün boyunca yeteri kadar güneş alamamaktadır. Bu durum ilk yapım sırasında zeminden gelen rutubetin de kesilememiş olmasıyla, yapının giderek tahrip olmasına neden olmaktadır. Mevcut tahribatı onarmak ve ileride ortaya çıkabilecek bozulmaları engellemek için öncelikle bu rutubetin önlenmesi gerekmektedir.

Bina içinde yapılacak tadilat, planda, taşıyıcı sistemde ve mimari elemanlarda görülen bozulmalarla ilgili olup, mevcut malzemenin en iyi şekilde değerlendirilmesi amacını gütmelidir.

Öncelikle, binanın taşıyıcı sistemi ile en çok tahribata uğramış olan merdivendeki hasarların giderilmesi gerekmektedir. Zemin ve birinci kattaki, kırık döşeme ve ahşap döşeme kaplamaları onarılmalıdır. Islak hacimlerle, giriş ve geçiş hollerindeki mermer ve seramik kaplamalar temizlenmeli, gerekenler yenilenmelidir. Zemin kattaki hamam ve banyoyu ayıran, sonradan eklenmiş olan duvar kaldırılmalı, burası tek bir mekan haline

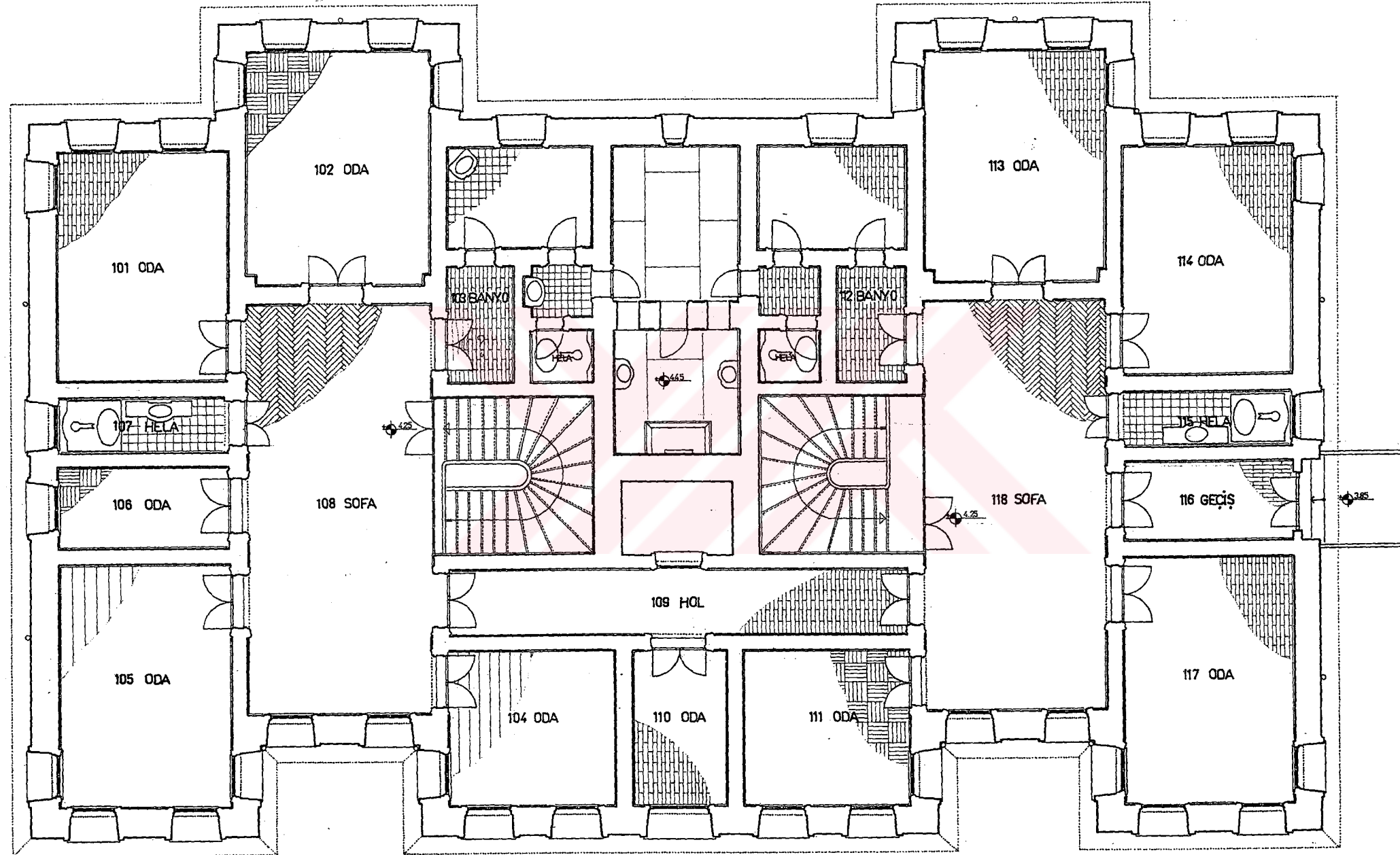
getirilmelidir. Her iki katın tavanlarındaki ahşap çıtaların eksik yerleri özgün malzeme ve işçilikle yeniden yapılarak yerine takılmalı, yırtılan muşambalar yenilenmelidir. Bozulan kalemişi bezemeler temizlenmeli gerekiyorsa özgün olarak yeniden yapılmalı, tavanlardaki, sonradan kullanılmış olan aydınlatma elemanları çıkarılmalıdır. Binanın çevresindeki trotuvar, dört cephede de dönmeli, arka ve sol yan cephedeki otlar temizlenmelidir. Mevcut trotuvarın kaplamaları temizlenmeli ya da yenilenmelidir. Buna bağlı olarak bina etrafında kalan yeşil alan yeniden düzenlenmelidir.

Binanın cephesinde rutubete karşı gerekli önlemler alınarak yeniden sıvanmalı ve boyanmalıdır. Özellikle arka cephede yoğunlaşan bitki tahribatı engellenmeli, bina sarmaşık ve ağaçlardan temizlenmelidir. Kırık taş bordürler yenilenmeli, yağmur iniş boruları, çinko oluklar ve kiremit gibi bozuk çatı elemanları tamir edilmelidir. Pencere sövelerinin kırık olanları değiştirilmeli, sağlamlar yeniden sıvanmalı ve boyanmalıdır. Ahşap kapı ve pencere doğramaları onarılmalı, gerekenler değiştirilmelidir.

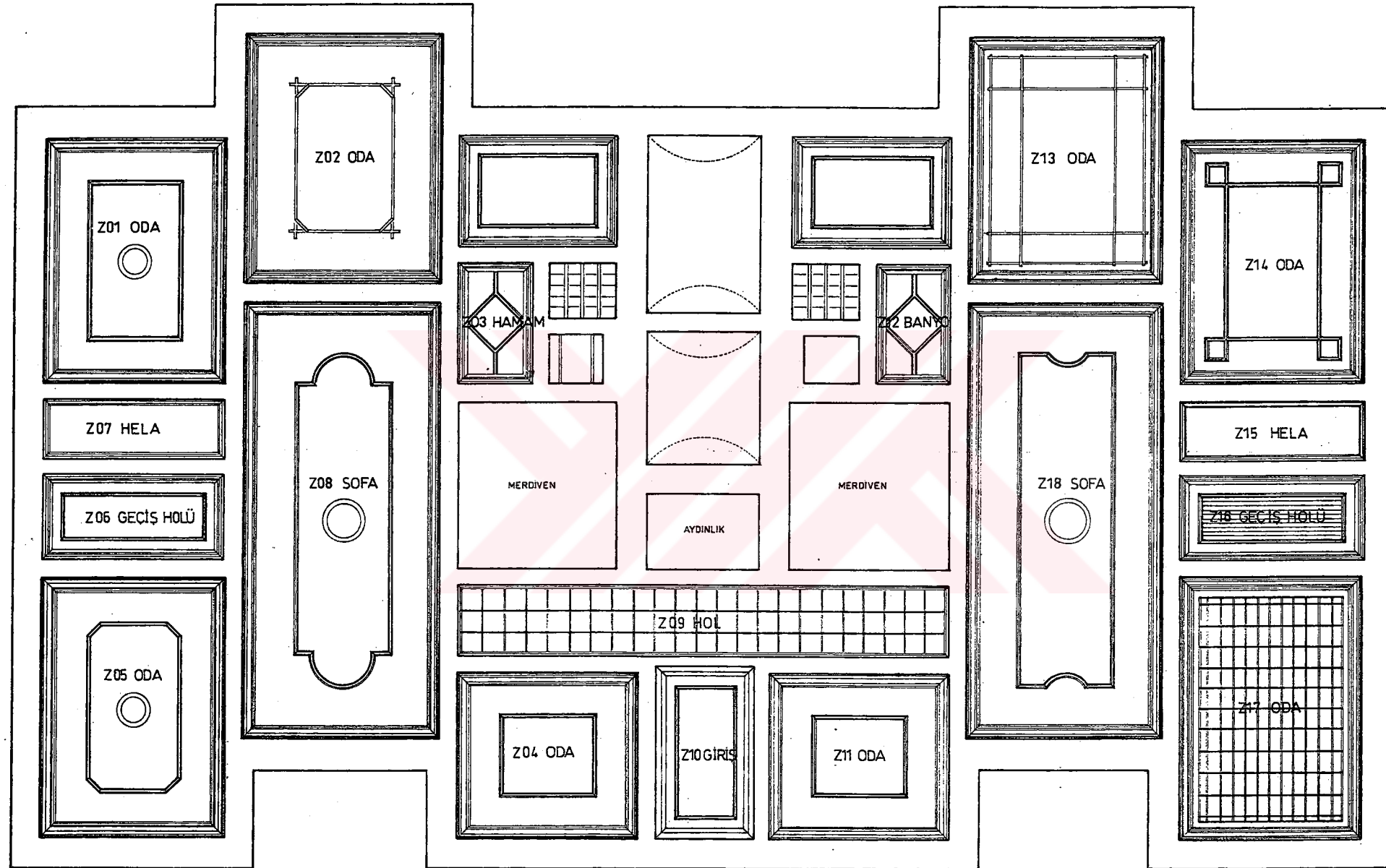
ZEMİN KAT PLANI (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50

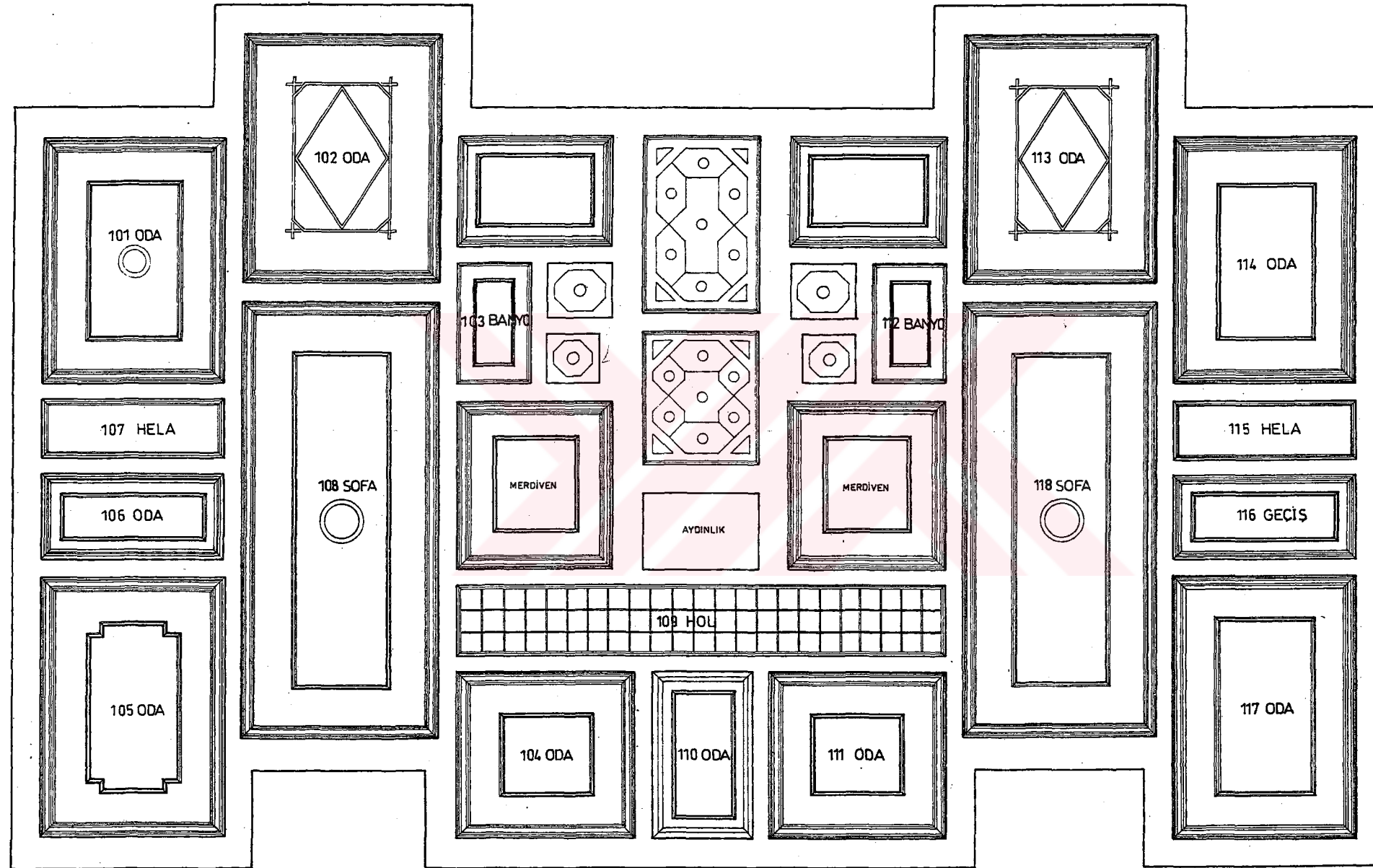
BİRİNCİ KAT PLANI (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50

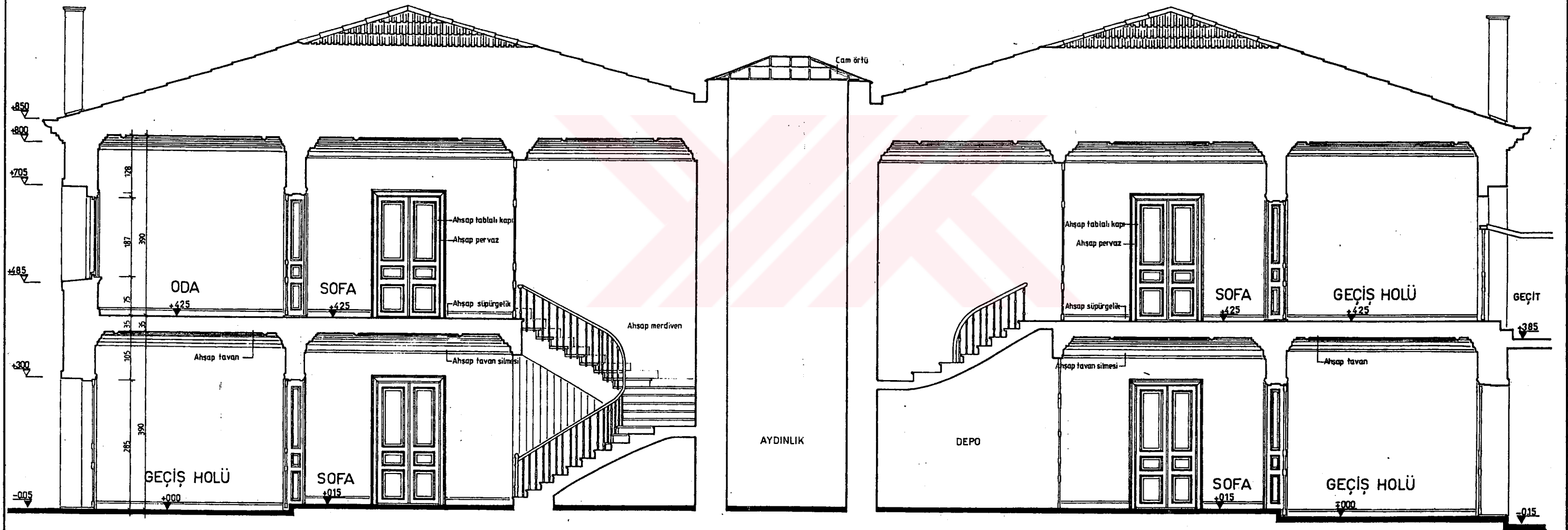
ZEMİN KAT TAVAN PLANI (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50
0 0.5 1 1.5 2 metre

BİRİNCİ KAT TAVAN PLANI (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50
0 1 2 metre

A-A KESİTİ (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50
0 0.5 1 1.5 2 metre

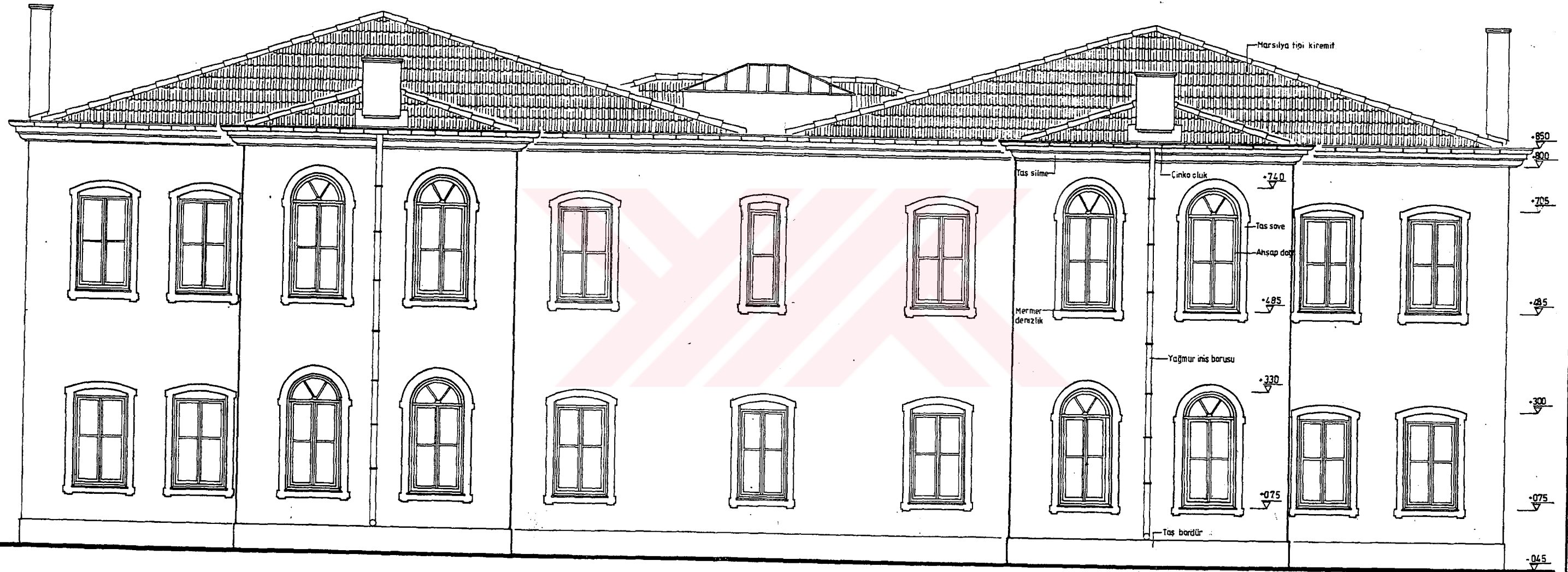
BB KESİTİ (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50
0 0.5 1 1.5 2 metre

ÖN CEPHE (Restorasyon)

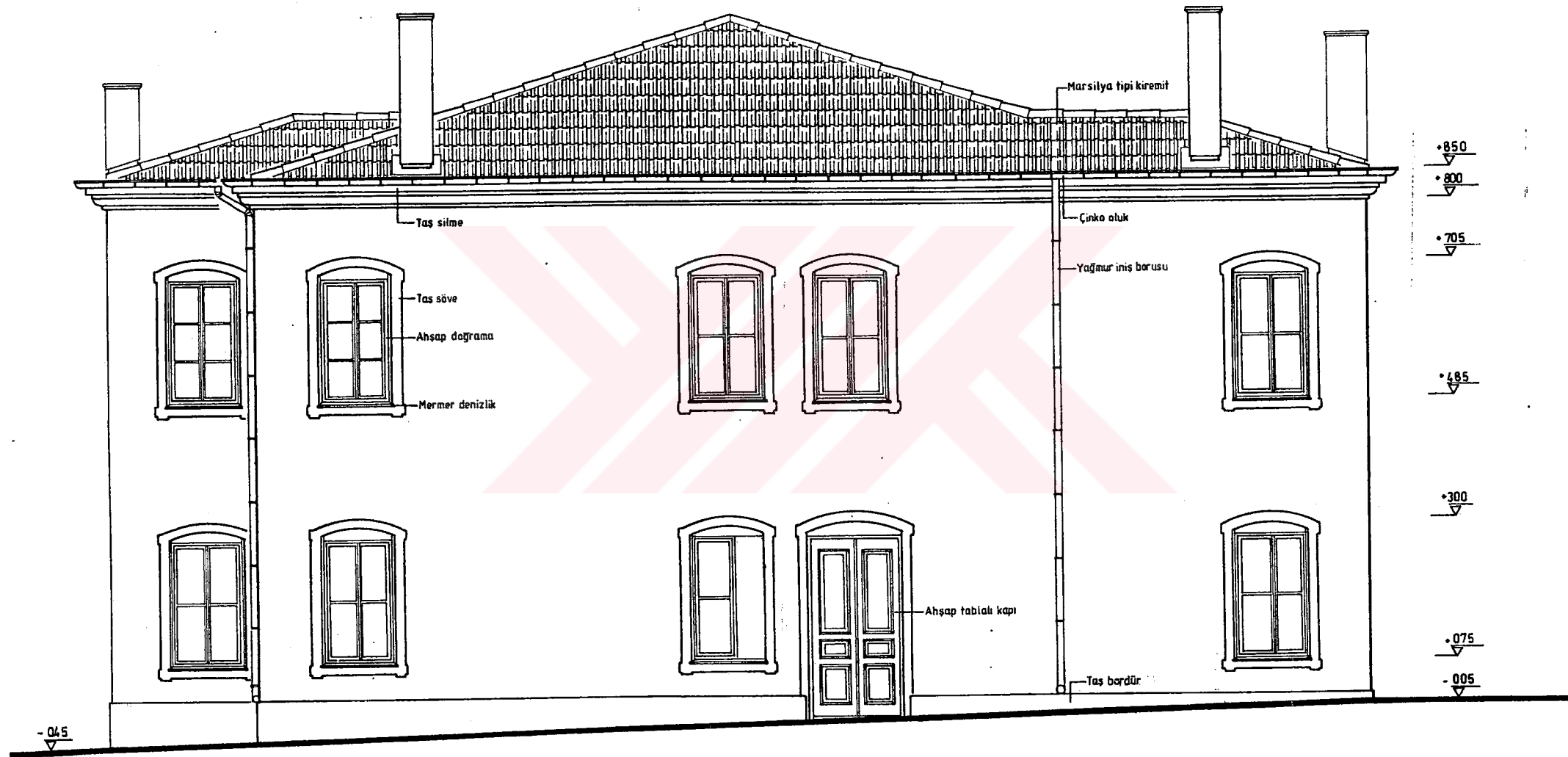
ÖLÇEK: 1/50
0 0.5 1 1.5 2 m.

ARKA CEPHE (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50

0 0.5 1 1.5 2 m

SOL YAN CEPHE (Restorasyon)

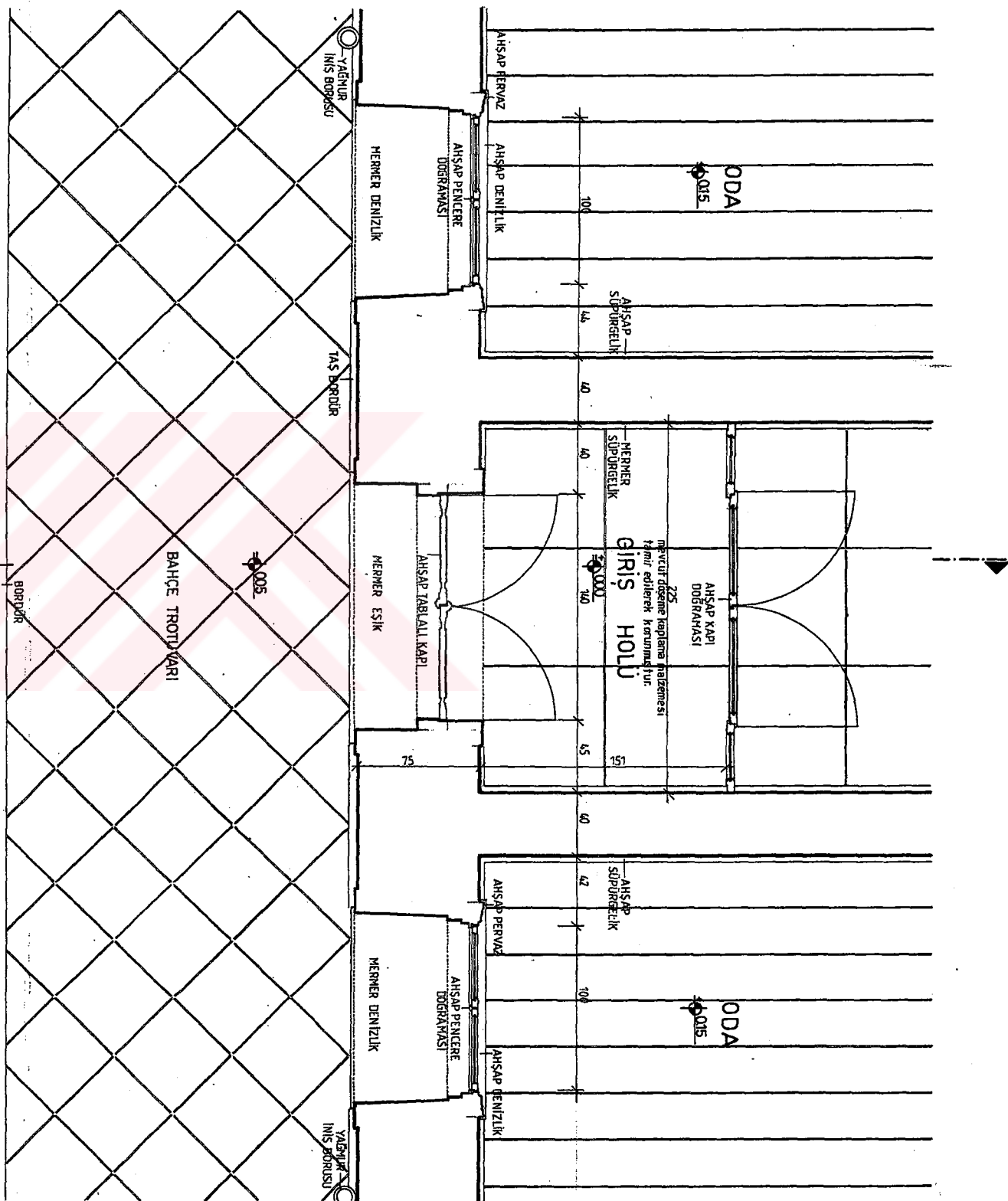
ÖLÇEK : 1/50
0 0.5 1 1.5 2 metre

SAĞ YAN CEPHE (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/50

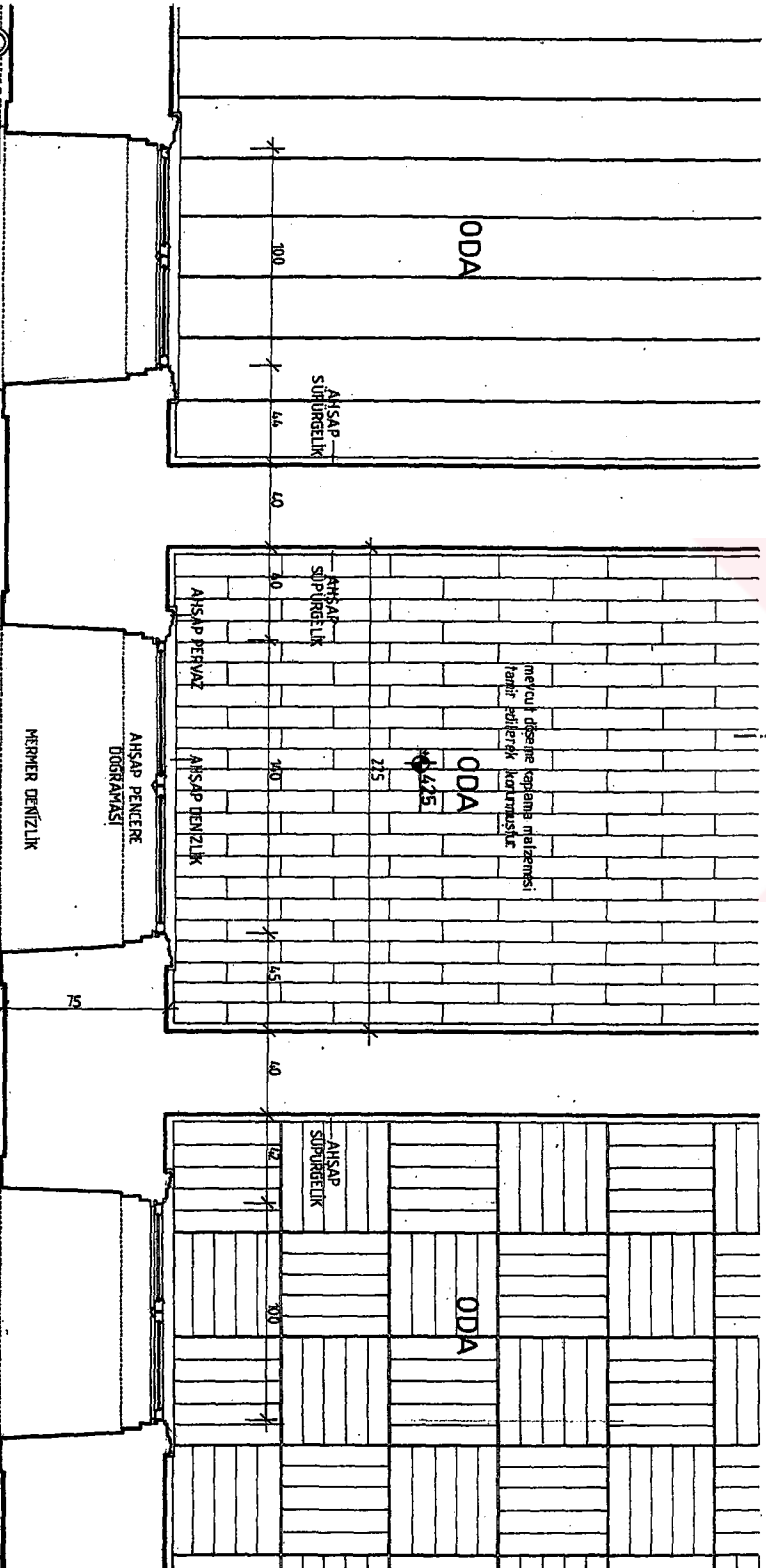
0 0.5 1 1.5 2 metre

ZEMİN KAT KISMI PLANI (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/20

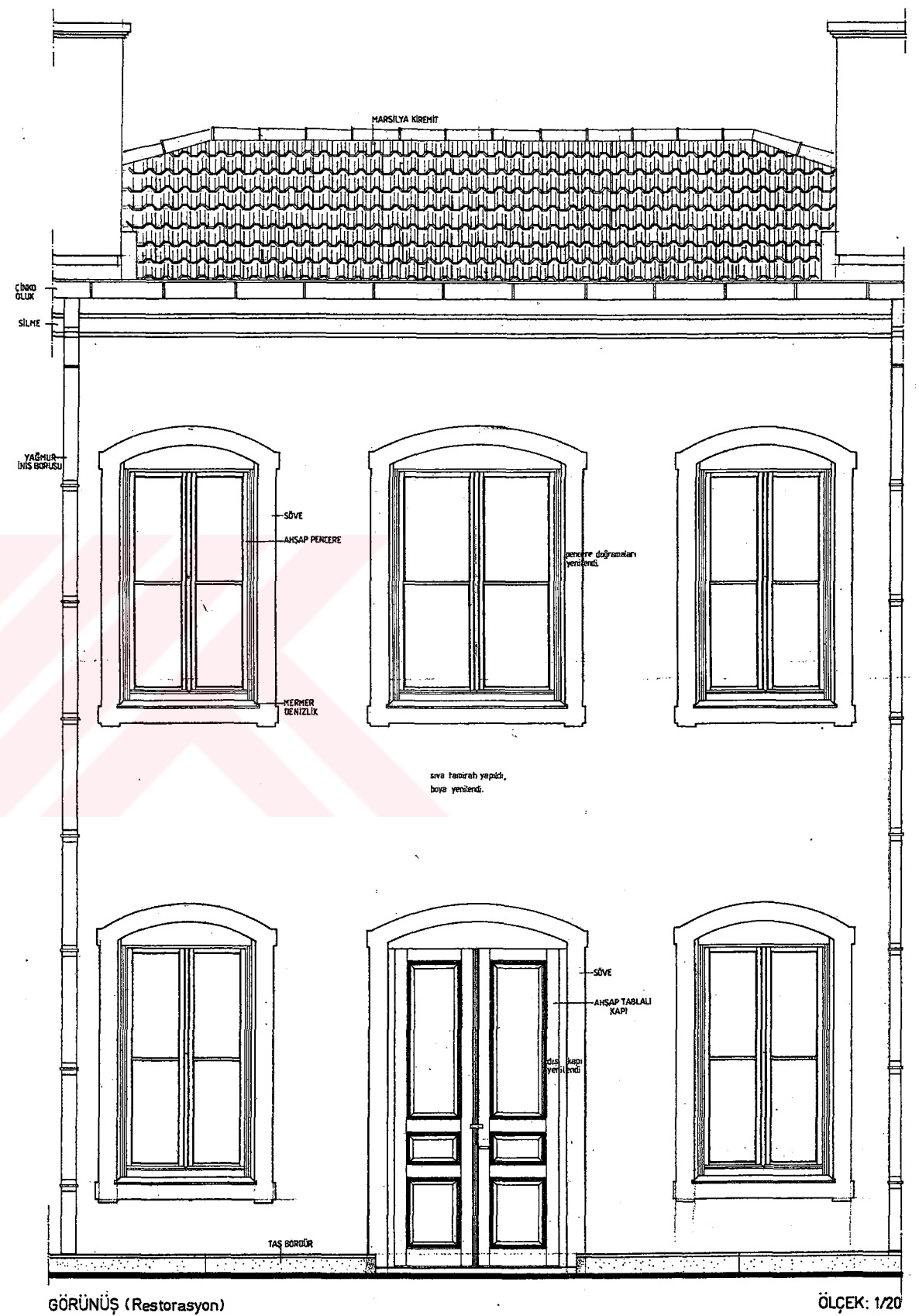
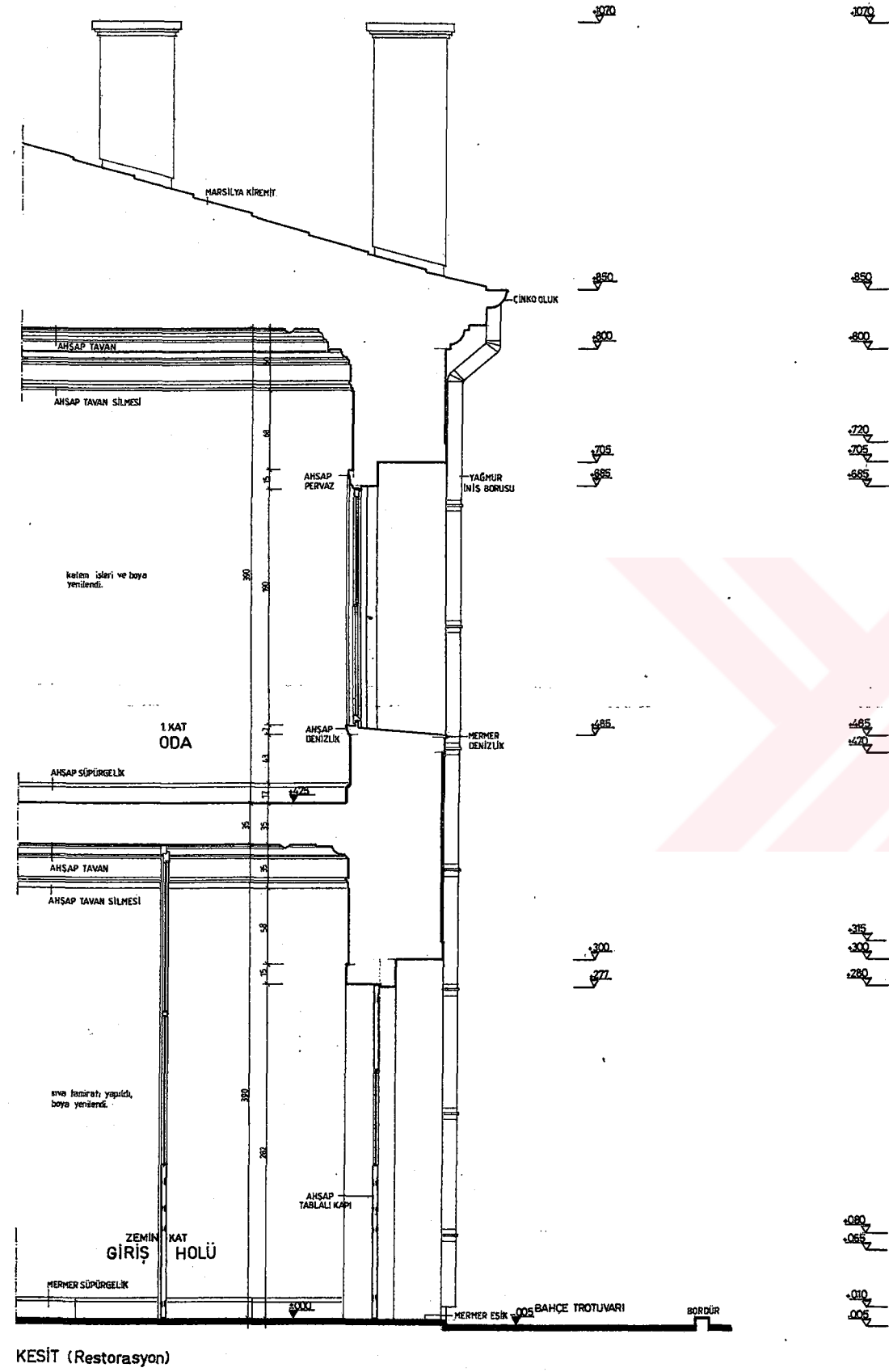
0 20 40 60 80 cm

BİRİNCİ KAT KISMI PLANI (Restorasyon)

ÖLÇEK: 1/20

0 20 40 60 80 cm

ÖLÇEK: 1/20
0 20 40 60 80 cm

6. SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem devletin yönetildiği hem de padişahların özel yaşamlarının geçtiği saray yapıları, tarihimizin canlı kanıtlarını oluşturmaktadır. İmparatorluğun idare ediliş tarzına ve Osmanlı Hanedanı'nın özel yaşamına ışık tutabilecek bu yapılar ile ilgili, günümüzde çok az belge araştırmacıların kullanımına açılmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümünde Yıldız Sarayı'na kadar geçen döneme ait saray yapılarının kısa tarihçesinden ve mimari gelişiminden bahsedilmiştir. Beylik döneminde konut niteliğindeki saray yapıları, Osmanlı Devleti'nin büyümesine paralellik göstererek gelişmiş ve saray-kent şekline dönüşmüştür. Aynı zamanda, sosyal yaşamdaki anlayış değişiklikleri ve miras sistemindeki değişim de saray yerleşim planını etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde bağımsız yapılar topluluğu olarak karşımıza çıkan saray yapıları batılaşmanın etkisi ile önceden planlanmış ve bir seferde inşa edilen binalara dönüşmüştür. Her döneme ait mimari ve estetik anlayışın temsil edildiği bu saraylarda Osmanlı Hanedanı altı yüz yılı aşkın bir süre, dönemin ve İslam dünyasının en büyük imparatorluğunu idare etmiştir.

Osmanlı Devletinin son dönemlerine şahit olmuş ve Sultan II. Abdülhamid başta olmak üzere son padişahlara hizmet vermiş Yıldız Sarayı, ikinci bölümü oluşturmaktadır. Yıldız Sarayının tarihi geçmişinin, öneminin ve yapılarının anlatıldığı bu bölümde, saray yerleşim planında geriye dönüş en çarpıcı özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Sur benzeri duvarlarla çevrili olması, bağımsız köşk ve kasırlardan meydana gelmesi, sarayın çeşitli birimlerinin kapılar ile ayrılması, inşasının farklı zamanlarda değişik padişah ve mimarların dönemine rastlaması, bahçe teşkilatı, geniş bir alana yayılması ve sadelik, bu sarayın en belirgin klasik Osmanlı saray yerleşim özelliklerini taşıdığını göstermektedir. Bu tespitin yanı sıra, yapılar tek tek incelendiğinde, binaların yapıldıkları döneme ait mimari özellikleri taşıdığı görülmektedir. Osmanlı Saray Teşkilatı'nın tamamını barındırabilecek büyüklükte olan bu saray, hakkında en az araştırmaya olanağı açılmış saraydır.

Üçüncü bölümde ise Osmanlı Sarayında padişahların özel yaşamının geçtiği harem kurumu, saray düzenindeki işlevsel konumu ve diğer birimlerle ilişkisi incelenmiştir. Osmanlı Hanedanı'nın ilk dönemlerinde kadının yeri ve görevi zaman içinde değişmiş ve bu da saray örgütlenmesinde kayda değer değişimleri beraberinde getirmiştir. Çok eşlilik, cariyeye ve devşirme yöntemi, miras sistemindeki değişim ve sosyal anlayıştaki farklılıklar Osmanlı Haremi'nde kadının işlevini, yerini ve hayat tarzını doğrudan etkilemiştir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesi'nin incelendiği dördüncü bölüme hazırlık olarak, ilk üç bölümde, Osmanlı'da saray ve harem olgusu, haremın saray yerleşimindeki yeri ve saray kadınlarının sosyal yaşantıları anlatılmıştır. Yıldız Sarayı Kadınefendiler Dairesinin mevcut durumunun incelendiği bu bölümde, yapının mimarisi ele alınarak rölövesi çıkarılmış ve yapıdaki bozulmalar tesbit edilmiştir. Beşinci ve son bölümde ise restorasyon önerilerinde bulunularak, hazırlanan projeler sunulmuştur.

Türk tarihinin en önemli bölümünü oluşturan Osmanlı Hanedanı'na ait izler, korunması gereken bir mirastır. Bu mirası korumak için daha fazla çaba sarfedilmeli ve bunun için devlet arşivinin incelenmesine olanak sağlanmalıdır. Osmanlı tarihinin anlaşılmasında, yaşayan en önemli görsel kanıtları oluşturan saray yapıları onarılmalı ve bunlara tekrar işlevsellik kazandırılarak korunmalıdır. Ülkemizin tarihi güzelliklerinden olan ve sadece bizim tarihimizde değil aynı zamanda dünya tarihinde de derin izler bırakmış Osmanlı yapılarının gelecek nesillere miras bırakılması, ulaşılması gereken mutlak bir hedef olmalıdır.

KAYNAKLAR

- Adil, F., (1950), “Sanat Dostları Haremde”, T.T.O.K. Belleteni, 105: 11-13.
- Ağın, A., (1965), Saraylarımız, Tan Gazetesi ve Matbaası, İstanbul.
- Akozan, F., (1985), “Tarih Boyunca Türk Sarayları”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu, 15-17 Kasım 1984, 27-30, İstanbul.
- Akşit, İ., (1979), Topkapı ve Dolmabahçe Sarayları, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- Akşit, İ., (1989), “Dolmabahçe Sarayı”, Kültür ve Sanat, 3: 77-81, İstanbul.
- Altındal, M., (1993), Osmanlı’da Harem, Altın Kitaplar, İstanbul.
- And, M., (1969), “16. Yüzyılda Topkapı Sarayı”, Hayat Tarih Mecmuası, Sayı 1 / 4, 1 / 6, 24-29, 24-28.
- Anhegger, M., (1979), Fatih Devrinde Yeni Sarayda da Harem Dairesi Var mıydı?, S.T.Y., 8: 23-36, İstanbul.
- Anhegger, M., (1989), Topkapı Sarayı’nda Padişah Evi - Harem, İstanbul.
- Artan, T. ve Neumann, C., (1994), “Kavak Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 494-495.
- Artan, T., (1992), “Sultanefendi Sarayları”, İstanbul Dergisi, 3 (113): 109-117.
- Artan, T., (1994), “Beşiktaş”, İstanbul Ansiklopedisi, 161-164.
- Artan, T., (1994), “Aynalıkavak Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 483-486.
- Artan, T., (1994), “Beşiktaş Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 171-173.
- Artan, T., (1994), “Eski Saray”, İstanbul Ansiklopedisi, 204-205.
- Artan, T., (1994), “İhlamur Kasrı”, İstanbul Ansiklopedisi, 111-112.
- Artan, T., (1994), “Küçüksu Kasrı”, İstanbul Ansiklopedisi, 503-506.
- Aslanapa, O., (1963), “Yeni Araştırmalarda Türk Saray ve Köşklerinin Yeri”, Türk Kültürü, 3: 23-28.
- Atasoy, N. , (1985), “Dolmabahçe Sarayı’nın Türk Karakteri”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu, 15-17 Kasım 1984, 85-88. İstanbul.
- Ayverdi, E.H., (1966), “Osmanlı Mimarisinin İlk Devri”, Osmanlı Mimari Çağının Menşe’i, Baha Matbaası, 1: 13-16 ve 117-118, İstanbul.

- Batur, A. ve Gülersoy, Ç., (1994), “Dolmabahçe Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 89-96.
- Batur, A., (1985), “Yıldız Sarayı’na İlişkin Bazı Belgeler ve Türkiye’de Belgeleme Çalışmalarının Sorunları”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu Bildirileri, 15-17 Kasım 1984, 89-96, İstanbul.
- Batur, A., (1994), “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, Yıldız Sarayı”, T.C.T.A. Belleteni, 4: 1048-1054.
- Batur, A., (1994), “Mimar Raimondo D’Aronco ve Milli Saraylardaki Çalışmaları”, Milli Saraylar Yayınları, 40-65, İstanbul.
- Batur, A., (1994), “Yıldız Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 520-526.
- Batur, A., (1995), “Beşiktaş Sarayları”, İstanbul Dergisi, 15: 60-71.
- Bilgin, B., (1988), Geçmişte Yıldız Sarayı, İstanbul.
- Binan, C., (1984), Yıldız Sarayı Yanmış Hususi Daire Kuzey Avlusu Mekansal Oluşumu Sorunları ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Cezar, M., (1985), “Sanatta Batıya Açılışta Saray Yapıları ve Kültürün Yeri”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu Bildirileri, İstanbul.
- Cezar, M., (1985), “Sanatta Batıya Açılışta Saray Yapıları ve Kültürünün Yeri”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu, 15-17 Kasım 1984, 45-68, İstanbul.
- Cezar, M., (1993), “XIX. Yüzyılda Neden Batı Tarzı Saray”, Milli Saraylar, 8-19.
- Doğan, K., (1970), “İstanbul’un Tarihsel Yapısı”, Mimarlık Dergisi, 5: 26-45.
- Eldem, S. H., (1979), Boğaziçi Anıları, Alarko Yayınları, İstanbul.
- Eldem, S. H., (1979), Köşkler ve Kasırlar, 2, İstanbul.
- Erkins, Z., (1959), Topkapı Sarayı, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul.
- Evren, B., (1976), “Türk Fotoğraf Elçileri”, Yeni Fotoğraf, 2: 16, Kasım 1976.
- Ezgü, F., (1962), Yıldız Sarayı Tarihçesi, Harp Akademileri Komutanlığı Yayını, İstanbul.
- Gökbilgin, M.T., (1979), “Tarihte Boğaziçi”, İslam Ansiklopedisi, 2: 321-327.
- Gülersoy, Ç., (1994), “Çırağan Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 503-506.
- Gülsün, H., (1993), Beylerbeyi Sarayı, T.B.M.M. Milli Saraylar Yayını, İstanbul.

- Eyice, S., (1950), “Saraylar”, İslam Ansiklopedisi, Cilt 5, 1214-1255.
- İslam Ansiklopedisi, (1994), “Edirne Saraylar”, Cilt 10, 431-433.
- Kesili, S., (1982), “Yıldız Sarayı”, T.T.O.K. Belleteni, 68 (347): 11-22.
- Koçu, R.E., (1971), “Aynalıkavak Sarayı”, Türkiyemiz, 5: 20-26.
- Konyalı, İ. H., (1943), İstanbul Sarayları, İstanbul.
- Köseoğlu, C., (1979), Harem, Yapı ve Kredi Bankası Kültür Sanat Hizmetleri, İstanbul.
- Kuban, D., (1994), “Saraylar”, İstanbul Ansiklopedisi, 462-465.
- Kurtay, N., (1994), Yıldız Sarayı Üzerine Yapılan Çalışmaların Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İ.T.Ü Mimarlık Bölümü (yayımlanmamış).
- Osman, Dr. R., (1957), Edirne Sarayı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Osmanoğlu, A., (1960), Babam Abdülhamit, Güven Basımevi, İstanbul.
- Osmanoğlu, Ş., (1951), Hayatımın Acı ve Tatlı Günleri, İstanbul.
- Ögel, S., (1988), “Geleneksel Türk Evi’ne Bir Kaynak Olarak Topkapı Sarayı”, Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 3: 126-147, İstanbul.
- Öner, S. ve Yücel, İ. (1989), “Dolmabahçe Sarayı”, T.B.M.M. Milli Saraylar, İstanbul.
- Öztuna, Y., (1954), İstanbul Yıldız Sarayı, Hayat Yayınları, 41-52, İstanbul.
- Öztuna, Y., (1978). Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi, Ötüken Yayınevi, 8: 234-300, İstanbul.
- Payzın. Z. , (1985), “Sarayların Tarihsel Gelişimi”, T.B.M.M. Milli Saraylar Sempozyumu, 15-17 Kasım 1984, 221-223, İstanbul.
- Rogers, J.M., (1980). The Topkapı Saray Museum, New York Graphic Society, Translated from the original Turkish by Batur, S., Çığ, K. ve Köseoğlu, C., Boston.
- Sakaoğlu, N., (1994). “Beylerbeyi Sarayı”, İstanbul Ansiklopedisi, 206-209.
- Sakaoğlu, N., (1996). “Dolmabahçe Sarayı Harem Teşkilatı”, Milli Saraylar 1994-1995, 54-69, İstanbul.
- Saz, L., (1974). Haremin İçyüzü, İstanbul.

Seçkin, N., (1990), Topkapı Sarayının Biçimlenmesine Egemen Olan Tasarım Gelenekleri Üzerine Bir Araştırma (1755), Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Sevgin, E., (1966), “Yıldız Sarayı”, Hayat Tarih Mecmuası, 1(5) : 38-47, İstanbul.

Sözen, M., (1990), Devletin Evi Saray, Sandoz Kültür Yayınları No:12, İstanbul.

Şakir, Z., (1943), II. Abdülhamit’in Şahsiyeti ve Hususiyetleri, İstanbul.

Şehsuvaroğlu, H. Y., (1951), “II. Abdülhamit’in Kadınları ve Çocukları”, Hayat Tarih Mecmuası, 117: 720-722.

Şehsuvaroğlu, H. Y., (1951), “Yıldız Sarayı”, Resimli Tarih Mecmuası, 2(22): 1005-1009.

Şehsuvaroğlu, H. Y., (1954), İstanbul Sarayları, Doğan Kardeş Basımevi, İstanbul.

Şehsuvaroğlu, H. Y., (1957), “Bursa Sarayı”, T.T.O.K. Belleteni, 183: 7-8.

Şehsuvaroğlu, H.Y., (1986), Boğaziçine Dair, 121-174, T.T.O.K. Yayını, İstanbul..
T.B.M.M. Milli Saraylar Daire Başkanlığı Yayını, (1993), “Şale Kasr- ı Hümayunu, İstanbul.

Tahsin Paşa, (1931), Abdülhamit Yıldız Hatıraları, Milliyet Matbaası, İstanbul.

Tanyeli, U., (1988), “Anadolu-Türk Saray Mimarlığının Evrimi Üzerine Gözlemler 12-16. Yüzyıl”, Topkapı Sarayı Müzesi, Yıllık 3, 181-207, İstanbul..

Tuğlacı, P., (1984), Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları, Cem Yayınevi, İstanbul.

Tuğlacı, P., (1993), Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü, İstanbul.

Tuğlacı, P., (1994), Türkiye’de Kadın; Osmanlı Saray Kadınları, İstanbul.

Uluçay, Ç., (1980), Padişahların Kadınları ve Kızları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uluçay, Ç., (1992), Harem II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Uşaklıgil, H. Z., (1940), Saray ve Ötesi, İnkılap ve Ata Yayınevi, 1-3, İstanbul.

Uzunçarşılı, İ.H., (1945), Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ünüvar, S., (1964), Saray Hatıralarım, Cağaloğlu Yayınevi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Tarihi	03. 06. 1970	
Doğum Yeri	Giresun	
Lise	1984-1987	Boğaziçi Behçet Kemal Çağlar Lisesi
Lisans	1988-1993	Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi. Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1995-1998	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilimdalı Rölöve-Restorasyon Programı
Çalıştığı kurumlar	1991-1993	Art Design Proje İnşaat Ltd. Şti.
	1995-1996	Aygaz A.Ş. Proje Yatırım Müdürlüğü
	1997-	Demo Dekorasyon, İnşaat Tic. Ltd. Şti.